МИЛЕН СЕМКОВ

ЗАПИСКИ ПО СЪВРЕМЕННА ИСТОРИЯ 1918-1945

МИЛЕН СЕМКОВ

Записки по съвременна
история 1918-1945

СОФИЯ 1992

ОДОБРЕНО ОТ МИНИСТЕРСТВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА С ПРОТОКОЛ № 1 ОТ 17 ЮЛИ 1992 Г. И ОТГОВАРЯ НА ИЗИСКВАНИЯТА НА УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ ЗА IX КЛАС.
© Милен Семков, 1992 c/o Jusautor, Sofia
ISBN 954—8223—02—3

УВОДНИ ДУМИ

Световна история — световен съд.
Хегел

На 1 януари 1901 г. човекът от започващия XX в., хвърлил поглед върху живота на човека от 1 януари 1801 г., се е чувствал почти като Бог. Горкият му предшественик не е познавал локомотива, парахода, автомобила, самолета, велосипеда, фотоапарата, телеграфа, телефона, пишещата машина, радиото, грамофона, кинематографа, не е подозирал възможностите на нефта, на електричеството, на цветните и редките метали, на периодичната таблица на Менделеев би гледал като на алхимическа главоблъсканица, на рентгеновите лъчи — като на магьосничество, на милиардите същества, изпълващи една капчица бистра вода — като на видения, родени от дяволска шега. Човекът от началото на XIX в., който не е знаел какво означава футбол, волейбол, баскетбол, тенис, хокей и още толкова много други думи, само произнасянето на които оказва магическо въздействие върху мъже и. . . о, ужас — и върху жени, и ги събира по писти и стадиони в многохилядни възбудени тълпи, енергията на които би могла да събори крепости, много по-могъщи от Бастилията.

А какво ли би казал на 1 януари 2001 г. човекът от третото хилядолетие от раждането на Христа за своя предшественик от 1 януари 1901 година? Човекът от ерата на научно-техническата революция, от ерата на електрониката, на компютрите, на изкуствения интелект, от космическата ера, овладял тайните на атома и клетката, какво би казал за човека от XX в., от ерата на световните войни, на „архипелага ГУЛАГ", на газовите камери и атомните бомби? Ще признае ли този човек, че човекът от XX в. със своя труд, със своя мозък, със своите сълзи и своята кръв е положил основите на цивилизацията на XXI век?

А какво би казал той за историците на XX век? Те винаги са влизали в ролята на съдии и са произнасяли присъди. Времето ревизира много от тези присъди — плод на пристрастие, на политически поръчки, на недостатъчно познаване на фактите или на тяхното грубо фалшифициране, на погазване на историческата истина. Обявявани за велики личности падат с трясък от високо издигнатите от самите тях пиедестали, защото преходна е изградената с престъпления слава.

Един е изводът — да не плачем за тях, а с факти да пътуваме през дните, месеците и годините на този век, който все още е нашият.

ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА. ПОСЛЕДИЦИ

Германия моли за мир. На 11 ноември 1918 г. в 11 ч. тръбачите от двете страни на френско-германския фронт засвирват сигнала „Спрете огъня". Над окопите ляга странна тишина, последвана от луда войнишка радост. Подетата от французите „Марсилеза" е запята и от германците. Идва мирът, който трябва да излекува раните, нанесени от световната война. Години ще минат, преди да избледнеят ужасяващите спомени на оживелите от четиригодишната касапница и да затихнат в сънищата им тътенът от снаряди и бомби, писъкът на куршумите, а гърдите им да се прочистят от зловонието на барутния дим и на отровните газове. Години ще минат, преди да изсъхнат сълзите на майките и бащите на загиналите, на вдовиците и сираците. Болките от раните ще отшумяват, но светлина в очите на слепите няма да блесне, няма да се възстановят ръцете и краката на осакатените.

Националните статистики на страните сочат различни данни за броя на мобилизираните във войната, за убитите, ранените и за материалните щети. Френският маршал Лиоте признава, че войната е „най-голямата магария, която някога светът е направил".

Общо убитите в сражения и умрелите от рани и болести войници се изчисляват на повече от 10 милиона. Към тази цифра се прибавя и броят на загиналите и умрелите от цивилното население поради бойни действия, лоши условия за оказване на медицинска помощ или избити от навлезлите в чужди територии войски. Най-много са жертвите в Турция — 4 млн., главно от турски геноцид срещу арменци, гърци, сирийци и евреи. Русия дава около 2 млн. убити, Германия и Румъния по 800 хил., много са жертвите в Австро-Унгария и Сърбия. Други 6 млн. души умират във воюващите страни от грип. А след войната, през зимата на 1918—1919 г., грипът (известен тогава като „испанската болест") отнася около 20 млн. души, предимно от най-бедните слоеве от населението в целия свят поради мизерните условия на живот.

В тази тъжна статистика се вписват още цифри: като последица от мобилизирането и смъртта на десетки милиони млади мъже само в 12 от воюващите страни не са родени 20 млн. деца (от тях в Русия — 5 млн., в Австро-Унгария — 4,5, в Германия — 4,2). По фронтовете са ранени над 20 млн. войници, от които 3,5 остават инвалиди за цял живот.

През 1914 г. войната започват 8 държави — 44% от световното население. Към края ѝ в бойните действия участват 33 от всичките тогавашни 59 държави — 87% от населението на Земята. Общо по време на войната са мобилизирани 73 млн. души, от които от Антантата — 48 млн., а от Централните сили — 25 млн.

Войната поглъща гигантски средства. „Аз не зная дали утре ще променим историята, но съм сигурен, че ще променим географията" — заявява един английски офицер, след като на Западния фронт англичаните са прокопали от няколко посоки под един зает от германците хълм галерии с дължина 8 км, в които залагат 500 т взрив. На 7 юни 1917 г. експлозията е толкова силна, че се чува чак в Лондон. В началото на войната Франция произвежда 10 хил. снаряда

дневно, през 1915 г. — 154 000, 1916 г. — 232 000, 1917 и 1918 г. — по 273 500. През 1914 г. всички воюващи държави са разполагали с 25 хил. оръдия, а в края на войната — с 85 хиляди. Рязко се увеличава далекобойността на оръдията — тя не само надхвърля 10 км, но най-тежкото оръдие в света, произведено от германците в заводите „Круп" и наречено „Дебелата Берта" (дължина 34 м, тежина 175 т), стреля срещу Париж от разстояние 120 километра. През 1918 г. 4 такива оръдия изстрелват 44 снаряда от по 1 тон. И още един пример за постоянно растящите изисквания на фронтовете — през 1914 г. Германия има 160 миномета, а през 1918 г. — 17 хиляди.

Стремително нараства производството на самолети. Франция започва войната с 541, а през 1918 г. построява 24 652 (при общ брой за цялата война 52 146), а в самолетостроителните заводи работят 186 хил. души. Общият брой на произведените в Германия самолети е 48 хиляди. През 1914 г. самолетите достигат скорост до 100 км в час. През 1918 г. тя нараства: на италианските изтребители „Фиат" е 220 км, на френските „Бреге" и германските „Фокер" — 200 километра. Започват да се използват и радиостанции. Мощността на самолетите от 80 конски сили достига до 900 за бомбардировачите, таванът на полетите от 3 км е вдигнат на 7 км, продължителността на полета от 3 ч достига до 7 ч и германските самолети спокойни сипят бомби над Лондон (през 1918 г. дори от 1 т).

Усъвършенстват се подводниците. На тях разчита особено Германия, която до войната има 28, а до 1918 г. там са произведени общо 344 подводници, от които 178 са потопени или извадени от строя от противниците й.

Танковете за първи път са вкарани в бой през 1916 г. от англичаните, които в края на войната разполагат с 400 тежки танка (от по 30 т). Французите се ориентират към по-леки танкове. а германците — към ефикасна противотанкова защита. Загубите на танкове са значителни. На 5 август 1918 г. англичаните атакуват германците с 430 танка, от които на 6 август остават само 155, на 7 — 85, на 8 — 38.

Фронтовете се превръщат в огромна мелница на хора и животни, бойна техника и оръжия, боеприпаси, транспортни средства, инструменти. Разрушават се сгради, складове, пътища, мостове, тунели, гари, дори болници и църкви. Армиите изискват все по-големи количества храна, дрехи, лекарства, цимент, метали, химикали, бои, дървен материал, пясък, бодлива тел, противогази, свързочна техника. Потопени са 630 бойни и 1000 спомагателни парахода, а тонажът на потопените търговски съдове достига 13 300 000 тона.

Икономиката се подчинява на законите на войната. В Русия 76% от промишлените работници пряко или косвено обслужват военното производство, в Италия — 64%, в Германия — 58%, във Франция — 57%, във Великобритания — 46%. Все повече жени и дори и деца заемат работните места на мобилизираните мъже не само в селското стопанство, но и във фабриките. Воденето на войната се превръща в национално дело, а ролята на държавата в ръководството на цялото общество се променя качествено в сравнение с предвоенните години.

Идва краят на либералното стопанство и началото на планова намеса на правителствата в организацията на производството, в неговото финансиране и следователно къде да се насочат печалбите. Поощряват се и изследванията в онези отрасли на науката, които може да открият нови пътища към победата. Астрономическите суми, пропилени за войната, се покриват чрез понижаване на жизненото равнище на най-широките слоеве на населението, чрез вътрешни и външни заеми.

Официалните данни за изразходваните пряко за войната суми по принцип са по-големи от реалните, но може да се приеме, че за воюващите държави са 208 млрд. долара, а причинените щети са за 359 млрд. долара. Най-тежко е пострадала от бойните действия Франция.

Войната превръща САЩ от длъжник на стария континент в негов кредитор. През 1919 г. Великобритания дължи на Щатите 4 210 000 000 долара, Франция — 2 750 000 000, Италия — 1 625 000 000 и т. н. От своя страна Великобритания очаква от Франция 2 540 000 000 долара, от Русия — 2 840 000 000, от Италия —2 335 000 000 и т. н., а Франция разчита на 800 000 000 долара от Русия, на 450 000 000 — от Белгия и т. н.

Социалните последици от войната са особено важни. Най-вече са засегнати дребните собственици, които почти изцяло губят своите спестявания поради обезценяването на европейските валути. Само във Франция се разоряват 500 хил. дребни собственици. Но войната създава и слой от новобогаташи — търговци, спекуланти, хора, свързани с насоченото към фронтовете производство, за които девизът е „Повече кръв, повече злато". Големите промишлени обединения и банки трупат баснословни печалби.

След войната особено остър за цялото общество е въпросът за съдбата на демобилизираните и за издръжката на инвалидите, вдовиците и сираците. Голяма част от армиите са сформирани от младежи, които направо от ученическите чинове са изпратени в окопите и нямат никакви специалности, с които да осигурят съществуването си в мирния живот. Бившите военни, свикнали да се подчиняват на заповеди и обучавани да убиват, в победените страни са експлозивен материал, който се използва от леви и десни екстремистки движения.

Войната изисква мобилизирането на всички ресурси на нацията и прекратяването на политическите борби. Социалдемократите, депутати в парламентите, гласуват военните бюджети, а в някои страни стават и министри и трупат опит в управлението на държавата. Но влошените условия на живот особено през зимата на 1917—1918 г. вдигат изгладнели хора, главно жени, на бунтове. Провъзгласеният от болшевиките лозунг за мир без победители откликва не само сред гладните, но и сред войниците, атакувани денонощно от снаряди, мини, бомби, куршуми, въшки, бълхи, комари, епидемии, студ, жеги, жажда, дъжд и убивани, осакатявани, вечно недохранени и недоспали.

Пада авторитетът на управляващите партии от консервативен тип, а в победените страни мястото им се заема от нови партии с програми с обещания за социални реформи. Други партии се насочват към социално декласираните,

към демобилизираните, към недоволните от поражението или от резултатите от победата и издигат знамето на национализма и социалната демагогия.
Войната разклаща и вековните опори на обществото. С избиването и осакатяването на милиони мъже, с раздялата за години на съпрузи са засегнати основите на семейството. Пада авторитетът на църквата — от двете страни на фронта свещеници от една и съща вяра благославят оръжието на воюващите да се избиват едни други. Увеличава се броят на психически засегнатите от преживените ужаси, на хората, които не вярват в Бога и не се страхуват от дявола. На милиони мъже и жени, на безвременно възмъжали деца животът не предлага приятни перспективи.
А по време на войната н от двата лагера са се сипели обещания за светло бъдеще, за вечен мир, работа, повече хляб, социална защита, земя за безимотните, жилища, разширяване на правата и свободите на гражданите. Същевременно военната пропаганда се е стремяла да представи врага по възможно най-отблъскващия начин. Френската пропаганда изобразява германския войник като грозен касапин-садист, Германия като дебелана с корем, натъпкан със салами, бира и размахваща парчета хартия — илюзия за потъпкания договор за неутралитет с Белгия, а Франция като спасител на Европа от пруското варварство. За германската пропаганда французинът е лекомислено дете на опасната революция от 1789 г., Франция е жена с леко поведение, а Германия е носителка на ред, сигурност и научно-технически прогрес.
Поражението предизвиква в Централните сили революции, последвани от продължителна политическа, икономическа и социална криза. Страните победителки от Европа се изправят пред по-леки за разрешаване проблеми в сравнение с победените, но и в тях четиригодишното посегателство върху основните нравствени ценности, утвърждавани 2 хил. години, като „не убивай", „не лъжи", „не посягай на чуждото", „помогни на слабия, на болния, на страдащия", не остава без последици за морала на обществото.

ВЕЧНИЯТ МИР, КОЙТО ПРОДЪЛЖИ ДВАДЕСЕТ ГОДИНИ

Залезът на Европа. Когато приключва световната война, Европа — люлката на цивилизацията, демокрацията и свободата, владетелката на континентите и на океаните, притежателката на парите, индустриалният гигант, държащ нишките на световната търговия в ръцете си, центърът на културата, законодателката на модата, е на колене. „Тя няма да се изправи, това е залезът на Европа" — се чува от Вашингтон и там очакват да играят главната роля на световната политическа сцена. „Тя няма да се изправи, това е залезът на Запада" — се чува от Москва и там очакват световната пролетарска революция да създаде световната съветска република. И наистина, Европа в по-голямата си част е разорена, изтерзана, на земята се търкалят корони, сменят се режими и политически системи, от развалините се оформят нови държави: Австрия,

Унгария, Чехословакия, Сърбо-Хърватско-Словенско кралство, Полша, Финландия, Литва, Латвия, Естония.

Но Европа на победителките се изправя и разчита на победените да я освободят от по-големите и грижи. Първата задача на Антантата е да узакони победата си на зелената маса, където се подписват мирните договори. От август 1914 до ноември 1918 г. ръководителите на Великобритания и Франция многократно са обявявали, че водят отбранителна война, а с победата си щели да създадат нов свят, без международни конфликти, че първата в историята на човечеството световна война щяла да бъде и последна. Към тези цели се присъединява и президентът Уилсън на 8 януари 1918 г. чрез специално послание до Конгреса на САЩ, отправено към воюващите държави. В 14 точки Уилсън предлага план за изграждането на следвоенния свят чрез отстраняване на причините за териториалните конфликти между воюващите държави, за свобода на корабоплаването и търговията и съкращаване на въоръженията, за създаване на световна организация, която да гарантира политическата независимост, териториалната цялост и равенството между големи и малки държави.

Точките на Уилсън събуждат големи надежди сред воюващите народи, че войната може да завърши с почтен мирен договор. България воюва за националното си обединение. САЩ не са й обявили война и името на Уилсън се използва в пресата като на бъдещ защитник на справедливата българска кауза. В Европа обаче се чуват и други гласове, тъй като съветското правителство е публикувало някои от тайните договори, сключени от царска Русия с Антантата, и към Уилсън се отправят въпроси — САЩ ще вдигнат ли завесата на тайната дипломация и дали наистина са в състояние да наложат на главните победителки във войната — Франция и Великобритания — своето виждане за нов световен ред, или 14-те точки са един ход с чисто пропагандна стойност?

Разпадането на Австро-Унгария и появяването на нови държави върху територията на царска Русия обезсилват някои от точките на Уилсън и усложняват подготовката на запланuваната в Париж конференция, която да подготви мирните договори с победените. Италия очаква от Франция и Великобритания, които са я подмамили да скъса съюза си с Германия и Австро-Унгария и да влезе във война с тези държави, да изпълнят обещанията си за териториални придобивки за сметка на дунавската империя.

Антантата и Русия. Превратът, организиран от партията на болшевиките на 7 ноември 1917 г., излизането на Русия от войната, подписаният от нея с Германия, Австро-Унгария, България и Турция договор в Брест-Литовск на 3 март 1918 г., неговото анулиране през ноември 1918 г., гражданската война в Русия и проблемът за нейните граници с новите държави пре-връщат руския въпрос в един от основните проблеми на международните отношения.

Великобритания и Франция не крият своята неприязън към правителството на Ленин, което под маската „диктатура на пролетариата" налага диктатура на болшевишката партия и полага основите на нов тип обществено-икономическа система — тоталитарната. Правителствата на тези държави подпомагат всички

антиболшевишки движения в Русия и организират военната намеса в бушуващата жестока гражданска война. Във Великобритания между привържениците на този курс се отличава военният министър Уинстън Чърчил, за когото тогавашният министър-председател Дейвид Лойд Джордж пише по-късно, че хвърлил цялата си кипяща енергия за борба с болшевиките. Но и правителството на Лойд Джордж било решило да продължи усилията си, докато „не бъде изгонен от територията на Русия последният болшевик". От своя страна френският министър на външните работи Пишон декларира на 26 декември 1918 г., че целта на съюзниците от Антантата „е да изгонят от Русия духа на болшевизма", а на 26 март 1919 г. потвърждава: „Истинският мир ще стане възможен само тогава, когато бъде разрешен руският въпрос и окончателно бъде потушена заразата, разпространяваща се по Европа."

Парижката конференция. Конференцията за мир в Париж започва с един твърде неприятен за германците сюрприз, подготвен от французите. За ден първи, ден на реванш, е избран 18 януари — денят, когато в 1871 г. в Огледалния салон на Версайския дворец тържествено е прокламирана Германската империя — Вторият райх. Френският президент Реймон Поанкаре, който в спомените си пише, че Франция тръгнала с вдигнато чело към бойното поле, където се решавало бъдещето на човечеството, и че „срещу австро-германския империализъм тя ставала в очите на народите живият представител на правото и свободата", пред цял свят показва какви резултати може да се очакват от конференцията, откривайки я с думите, че Германската империя, „родена с несправедливост, завърши съществуването си с безчестие". На конференцията присъстват представители на 27 държави — победителки във войната. Победените са поканени само за да отговарят на въпросите на 26-те комисии, подготвящи договорите, и в Париж се намират в условия, близки до домашния арест.

Ръководството на конференцията се осъществява от Съвета на десетте — ръководителите на правителствата на великите сили — Франция, Великобритания, САЩ, Италия и Япония — и техните външни министри. Последните две страни са включени в този съвет от „учтивост" и за заблуда на широката публика, че по-широкият състав с право на решаващ глас е гаранция за по-справедливи решения. Истинските ръководители, от които зависи съдбата на победените, са Жорж Клемансо, председател на конференцията, Лойд Джордж и Удроу Уилсън— „голямата тройка". И тъй като всяка от страните победителки се стреми към мирни договори, които най-добре да отговарят на нейните егоистични интереси, конференцията се превръща в голямата битка за възможно най-голямо парче от тортата.

Нищо чудно, че между тримата големи още от първия ден на конференцията отношенията съвсем не са толкова приятелски, колкото се демонстрира пред журналистите и кинока-мерите. Уилсън е принуден да „свири трета цигулка", а „старият тигър" Клемансо не може да реализира голямата френска мечта — да разпокъса Германия на няколко отделни части или поне на две, или, както тогава са се шегували — на Германия реакционна, протестантска и пиеща бира (т. е. главно Прусия) и Германия демократична, католическа и пиеща вино (т.

е. останалата Германия, която е по-близо до Франция по вяра, манталитет, бит и идеи) и да получи не само своите Елзас и Лотарингия, но и Саар и левия бряг на Рейн и да елиминира завинаги възможността Германия да може да се подготви за реванш. По-малката френска мечта е да ръководи група от държави, които да са под силно френско влияние и да обграждат Германия със „санитарен кордон".

Големите френски апетити, подхранвани не само от наличието на най-силната армия в света, съставена от 2 млн. души и осъществяваща основната окупационна функция в Германия, се допълват и от морални аргументи — Франция е претърпяла във войната загуби, които трябва да се компенсират чрез съответното наказание на Германия. А с населението си от 37 млн. души в 1918 г. срещу 67 млн. на Германия Франция едва ли е щяла да бъде спокойна за своето бъдеще.

Франция — страна домакин на конференцията, губи битката на зелената маса. Германия получава най-неочаквана помощ.

Съветска Русия е отстранена от конференцията по един „елегантен" начин — Уилсън кани на 21 януари правителството на Ленин и антиболшевишките правителства, образувани в хода на гражданската война, да се съберат на конференция на Принцовите острови в Мраморно море за прекратяване на гражданската война и съставяне на делегация за конференцията в Париж. Но тъй като още при откриването на конференцията в Париж участниците приемат документ за „необходимостта от интервенция" в Русия, белогвардейските правителства отказват каквито и да са контакти с червеногвардейското правителство. С лозунгите си за световна пролетарска революция, която да се осъществи от току-що създадения Комунистически интернационал, с поверяването на Германската комунистическа партия на ролята на главна ударна сила срещу капиталистическа Европа, с изпращането в Германия на членове на болшевишката партия (главно с произход от западните полски територии), говорещи без акцент немски език, снабдени обилно с пари и инструкции за подривна работа, с намесата си в Бавария и подстрекаването за обявяване там на съветска република болшевишка Русия, без да иска, спасява Германия, като предлага на Лойд Джордж отличен повод за париране на френските искания.

Английският министър-председател печели на своя страна президента на САЩ, който се опитва да поддържа мита за справедливи договори. Двамата се обявяват против суровото наказание на Германия, мотивирайки се с опасността от надвисващия над тази страна и над Европа болшевизъм. След неколкодневна работа в един от дворците на френските крале, разположен сред вековни гори на петдесетина километра от Париж, Лойд Джордж редактира подготвения му от съветниците документ до конференцията за мир. В Меморандума от Фонтенбло се подчертава: „Най-голямата опасност в дадения момент се заключава по мое мнение в това, че Германия може да свърже своята съдба с болшевиките и да постави всички свои материални и интелектуални ресурси, целия си огромен организаторски талант в служба на революционните фанатици, чиято мечта е завоюването със силата на оръжието на свят за

болшевизма. Тази опасност не е химера. . . Ако ние бъдем благоразумни, ще предложим на Германия такъв мир, който, бидейки справедлив, ще се покаже на мислещите люде за предпочитане пред алтернативата — болшевизъм."
От своя страна германците също разиграват „болшевишката карта", но в обратна посока. Генерал-фелдмаршал Лудендорф предлага да се подготвят 100 хил. войници, да ги ръководел главнокомандващият войските на Антантага френският маршал Фош (в чийто вагон в Компиенската гора на 11 ноември 1918 г. германците подписват примирието — капитулация) „и след два месеца от Москва и Съветска Русия нямало да остане и следа". На Клемансо му припомнят и красивите думи, с които съобщава в Камарата на депутатите новината за победата: „Франция, вчера войник на Бога, днес войник на човечеството, ще бъде винаги войник на идеала."
След подписването на мирните договори Клемансо е избран за почетен доктор на Оксфордския университет и там води с Лойд Джордж разговор, който обяснява отлично какви цели е преследвала Великобритания на конференцията в Париж. „Имате ли да ми кажете нещо?" — попитал Лойд Джордж. „Да — отговорил Клемансо. — Искам да ви кажа, че на другия ден след 11 ноември 1918 г. вие вече бяхте неприятел на Франция!" — „Е добре — казал Лойд Джордж, — нима това не е нашата традиционна политика?"
По-късно Чърчил пише в шесттомна история на Първата световна война, че на същия този 11 ноември вечерял с Лойд Джордж и темата на разговора била как по най-добър начин да окажат помощ на Германия. Когато Клемансо прочел това признание, казал: „В такъв момент не би ли било по-нормално да се мисли как да се подпомогне първо Франция, тъй жестоко опустошена от германските войници?" А Лойд Джордж просто е водел многовековно проверявана политика — Великобритания да не подпомага най-силната европейска държава и да образува срещу нея съюзи.
Версайският договор. Пазарлъците за договора с Германия продължават до май. При връчването на проекта на германската делегация Клемансо заявява: „Настъпи часът на разплатата!" Но истина е, че Клемансо вече е съжалявал, че в името на спестяването на много човешка кръв е приел на 11 ноември 1918 г. германската молба за примирие, вместо да продължи войната до пълен разгром на Германия и влизането на съюзнически войски в Берлин.
Германската делегация решава да се съпротивлява и отхвърля проекта. Канцлерът Шайдеман, един от най-авторитетните социалдемократи, възкликва в Берлин пред Националното събрание: „Коя ръка ще приеме, без да се вкамени, тези вериги?" Националното събрание също отхвърля проекта. Но Антантата заплашва, че ще поднови бойните действия, и Националното събрание приема проекта, а Шайдеман подава оставка. Друг социалдемократ — Х. Бауер, оглавява правителството и на 28 юни 1919 г. в Огледалния салон на Версайския дворец отново символичен акт от страна на французите — германският министър на външните работи Мюлер подписва договора за мир между победителите във войната и Германия. Събитието се отбелязва със 101 топовни салюта.

Първата част на договора съдържа устава на първата в историята световна организация — Обществото на народите. И в следващите договори този устав е неизменно тяхната първа част: с Австрия на 10 септември в парижкото предградие Сен Жермен, с България на 27 ноември в Ньойи-сюр-Сен (западния край на Париж), на 4 юли 1920 г. в двореца Трианон с Унгария, на 10 август 1920 г. в парижкото предградие Севр с Турция.

На Парижката мирна конференция победителките не успяват да постигнат съгласие за размера на репарациите, които ще трябва да се наложат на победените. Този въпрос е отложен, докато се намери приемливо за Франция решение.

Версайско-Вашингтонската система. През 1921—1922 г. във Вашингтон се провежда конференция на 7-те велики морски сили и Китай и Япония, която урежда въпросите на войната и мира в Далечния изток и съотношението между тонажите на военните флоти на победителките в световната война.

Подготвяна от пропагандата на Антантата като най-великото събитие, което познава човечеството, Парижката конференция създава система от международни договори, които изграждат държави с изкуствени граници, които са далече от етническите граници и са гавра със свещените национални чувства на милиони осъдени да живеят вън от родината си европейци. Договорите зареждат една адска машина и цъкането на нейния часовник година след година ще приближава човечеството към следващата световна война. И във Франция, и в Германия недоволните от Версайския договор са истински пророци. Един от членовете на германската делегация в Париж — полковник Крибел, се сбогува с френските си колеги: „Довиждане, господа, среща след двадесет години!" Самият маршал Фош след поставянето на подписа си под договора казва: „Това не е мир. Това е примирие за двадесет години!" Монархическият вестник „Аксион Франсез" пише: „Версайският договор е най-колосалният гаф на всички времена." А как тогава да се оцени договорът, подписан с България, който е много по-тежък от Версайския договор? Не случайно френският журналист Пелтие пише: „Няма я вече мъченицата Полша. Нейното място зае България."

Версайско-Вашингтонската система от договори не само не поставя началото на най-справедлива международна система, но обратно — тя е началото на дипломатическата и военната подготовка на Втората световна война.

„ДЕТЕТО НА ПОБЕДАТА" — ОБЩЕСТВОТО НА НАРОДИТЕ

Родено от меча на победителките, Обществото на народите умира от меча на победените. Не го спасяват аргументите и на най-опитните дипломати, защото законите на войната си имат своята логика. От времето на тайната дипломация, на шпионажа и на малки и големи войни е останала шегата, че дипломатът е един почтен човек, изпратен в чужбина да лъже в полза на своята страна. Не е известно колко войни са предотвратени от дипломати, но са известни войни, започнали с дипломатически гафове. Историята на Обществото на народите е

доказателство как една най-справедлива идея може да се превърне в игра със съдбата на народите.

Световната война, избухнала в 1914 г. въпреки многобройните миролюбиви декларации на ръководителите на европейските държави и заляла с реки от кръв и сълзи човечеството, извежда на преден план пред световната съвест въпроса, как да се предотврати нова световна война. А проекти за организирането на международните отношения по начин, който да изключи войната от живота на народите, не са липсвали.

През 1303 г. един юрист — Пиер Дюбоа от двора на крал Филип Хубавия, предлага изграждането на европейски християнски съюз под ръководството на Франция за вътрешен мир в Европа и освобождаването на светите места в Азия. Три години по-късно Данте предлага идеята за световна монархия под ръководството на краля на Свещената римска империя.

За предшественик на идеята за Обществото на народите се приема абат Дьо Сен-Пиер, автор на тритомното съчинение „Проект как да се постигне вечен мир в Европа" (1713—1717 г.). Французинът приема и доразвива идеи на свои предшественици: утописти като Томас Мор, философи като Еразъм Ротердамски и дори крале като френския Анри IV, който със своя министър Сюли предлага план срещу господството на австрийския кралски двор в Европа — разделяне на Европа на 15 държави с общ съвет за разрешаване на спорните въпроси и създаване на обща армия и флота. Абат Дьо Сен-Пиер предлага създаване на съюз от независими държави, който ще се администрира от постоянно действащ конгрес, ще учреди международен съд и армия, която ще обуздава агресора. В проекта се предвижда и ограничаване на въоръженията.

През 1761 г. Жан-Жак Русо и критикува, и доразвива проекта, като предлага в основата на новия световен ред да лежи Кодекс за правата на човека. Друг велик философ — германецът Имануел Кант, в 1795 г. пише, че мирът трябва да се осигурява от федерация на народите на правова основа, при свободно развитие на нациите. Още един утопист — граф Сен-Симон, предлага през 1814 г. — в навечерието на Виенския конгрес — реорганизация на европейското общество чрез обединение на народите под ръководството на общ парламент и запазването на националната независимост на държавите. Още един велик французин е особено страстен привърженик на идеята за създаване на световна организация, която да осигурява мир между държавите — Виктор Юго. На втория конгрес на пацифистите (първият е в Лондон— 1843 г.) в Париж през 1847 г. Юго предлага създаването на Европейски съединени щати. Великите открития в науката и техниката през XIX в. променят и живота на хората, и облика на планетата. Появяват се все нови и нови международни съюзи, които организират транспортните и съобщителните връзки между държави и континенти, съгласуват международни стандарти, например за мерките и теглилките, обединяват учени и специалисти от сродни науки. От 1889 г. започва да действа Междупарламентарен съюз, от 1894 г. — Международен олимпийски комитет, който организира в 1896 г. в Атина първите модерни

олимпийски игри. През 1914 г. съществуват 212 международни организации, от които 20 са междуправителствени.
В края на XIX в. засилената икономическа конкуренция между големите европейски държави и борбата за завоюване на нови колонии умножават рисковете от война, дори от световна война. Засилват се и различни националистически движения, които изострят напрежението между етническите групи. Отговорът на привържениците на мирното разрешаване на вътрешни и международни конфликти е организирането на международни пацифистки прояви.
Ръководителите на големите държави съзнават, че участват в опасна игра, и се опитват да постигнат някаква форма на международно сътрудничество. През 1899 г. в Хага се провежда конференция на 27 държави, между които и САЩ и Япония наред с многото европейски, и се приемат конвенции (съглашения) за мирно разрешаване на международни конфликти и за правила за бойните действия по суша и море. Създаден е Постоянен арбитражен съд със седалище в Хага, съставен от юристи, представени от различните страни, който да разрешава възникналите конфликти. През 1907 г. в Хага се провежда нова конференция с участието на почти всички тогавашни държави — към 27-те се присъединяват 17 държави от Латинска Америка. Конференцията поправя и допълва конвенцията от 1899 г. и приема множество нови, с които подробно се урежда как по „по-цивилизован" начин да се водят възможните бъдещи бойни действия.
В началото на XX в. тревогата на пацифистите, на различните лиги (съюзи, движения) за правата на човека, на учени и писатели и т. н., че човечеството се движи към военна катастрофа, нараства. В антивоенната кампания се включва Вторият интернационал с декларации на свои конгреси срещу войната. Социалдемократите издигат утопичната идея за организирането на Европейски съединени щати след завоюването на властта.
С избухването на световната война и особено с нейното затягане шовинистичното опиянение отстъпва място на трезвия анализ на причините за войната. Предложени са от пацифистки и религиозни организации, от либерални и социалдемократически клубове и от отделни лица над 50 проекта за създаване на световна организация, която да изключи всякакви възможности за нова световна война. Правителствата на воюващите не могат да пренебрегнат законното желание на народите да живеят в мир и включват в своята пропаганда идеята за Общество на народите. През 1916 г. Аристид Бриян е министър-председател на Франция и свързва името си с тази идея, а на 5 юни 1917 г. Камарата на депутатите се произнася и официално за създаване на Общество на народите след края на войната. Всички воюващи държави приемат 14-ата точка на Уилсън и с това фактически узаконяват идеята за Обществото.
Във Великобритания дори се подготвят проекти за бъдещата организация. Тук идеята за Обществото е издигната от Фабианското общество и от лейбъристката партия преди Уилсън, а в началото на 1918 г. е подета от създаден от министъра на външните работи Балфур Комитет за Общество на народите. Проектът предлага принципите, които трябва да залегнат между

държавите, за да се предотврати войната. Истинският скелет на Обществото е изграден през ноември 1918 г. в меморандум, подготвен от правителството на Великобритания.

На конференцията за мир в Париж свои идеи-проекти за Обществото предлагат и делегациите на САЩ, Франция, Италия и скандинавските страни. За да засили легендата, че е „апостол на мира", Уилсън предоставя резиденцията, в която е настанена делегацията на САЩ — суперлуксозния хотел „Крийон", за седалище на комисията на 19-те, която съгласува проектите, и дори я оглавява. И в тази комисия се води „борба под и над масата" — вежливо се разменят ритници, придружени с усмивки. Великобритания брани своите морски и колониални интереси, Франция — позицията си на първа континентална сила, а САЩ вече се виждат в ролята на световен лидер.

Уставът на ОН е подписан от 27-те държави — победителки във войната, и от доминионите на Великобритания Канада, Австралия, Южна Африка и Нова Зеландия, от Индия, на която се дава и без да е независима, право на членство, и от 13-те запазили неутралитет във войната държави.

„Големият фал" на Обществото започва с рождението му — Сенатът на САЩ отхвърля Версайския договор поради несъгласие с членове от Устава на ОН. „Ерата Уилсън" завършва с недопускането в ОН на победените във войната държави — те е трябвало да доказват с „добро поведение", че няма да искат ревизия на мирните договори. Австрия и България са приети в 1920 г. (на 16 декември заедно с нашата страна са приети и Албания, Люксембург, Финландия и Коста Рика), Унгария — в 1922 г., Германия — в 1926 г., Турция — в 1932 година. Идеята ОН да се превърне в крепител на статуквото не е прикривана от създателите му. Веднага след края на войната Лойд Джордж заявява, че ОН „е съвършено необходима предпоставка за трайния мир" и то ще защитава малките нации „от алчността и честолюбието на гладните съседи".

Уставът на ОН съдържа 26 членове. Структурата на организацията е: Общо събрание на всички участници (всяка есен); Съвет, съставен от САЩ, Великобритания, Франция, Италия и Япония като постоянни членове и към тях се добавят и други държави; Постянен секретариат с генерален секретар, секретари и персонал. За седалище на ОН е избрана Женева, където е построен Дворец на нациите. Между най-важните членове на Устава са член 5 — за принципа на единодушие при вземане на решения от Общото събрание и Съвета; член 8 — предвижда намаляване на въоръженията; член 10 — задължава членовете на ОН да пазят срещу всяка агресия териториалната цялост и политическата независимост на членовете на ОН; член 11 — членовете на ОН да вземат необходимите в случай на подобна агресия мерки; член 12 — споровете и конфликтите между членовете на ОН да се разрешават чрез арбитраж или от Съвета, но ако все пак се стигне до война между тях, тя трябва да се обяви най-малко три месеца след произнасянето на арбитража или Съвета; член 14 — предвижда учредяването на постоянен Международен съд (който по-късно е избран в състав от 15 души с постоянно седалище в Хага); член 16 — в случай, въпреки всички опити да се избегне, на война, обявена от член на ОН, да се счита, че е обявил война на всички членове на ОН, а Съветът

изключва от ОН агресора; член 17 — предвижда защита на член на ОН в случай на нападение от нечлен и вземане на необходимите мерки за разрешаване на военните конфликти между държави, нечленуващи в ОН.

Все пак, за да остави някакви илюзорни надежди сред унижените с мирните договори-диктати, член 19 предвижда възможност „от време на време" Общото събрание да кани членовете си да преразгледат „договорите, станали неприложими". Но тъй като съществува принципът на единодушието, промяна на границите е възможна само със съгласието на държавата, която отстъпва територии!

Най-обемистият член е 22 и в него с много думи се поставя въпросът за съдбата на колониите, които се оставят в ръцете на победителите чрез т. нар. мандатна система.

За осигуряването на по-голяма социална справедливост социалдемократическите партии успяват да накарат ОН да учреди Международно бюро на труда със седалище в Женева, което се занимава с всички проблеми на отношенията работник—работодател. Една от най-важните конвенции, приети от МБТ, е тази за въвеждането във всички страни на осемчасов работен ден. Между различните комисии, изградени към ОН, с най-големи надежди е посрещната Комисията по разоръжаването и е изпратена с най-големи разочарования.

Но най-голямо недоволство — залог за бъдещия провал на ОН, идва от отношението му към проблемите на малцинствата — проблем на милиони европейци (германци в Чехословакия и Полша, унгарци и българи в Румъния, българи в Сърбо-Хърватско-Словенско, Гърция и Турция и т. н.). Въпреки многобройните доказателства от страни като България за бруталното погазване на правата на малцинствата в съседните й страни, ОН се задоволява с обсъждания, проучвания, комисии с доклади, които не водят до подобряване на положението на малцинствата. С нерешителността и бездействието си, с поддържането като „свещено" на статуквото, т. е. на несправедливи граници, ОН си подписва смъртната присъда въпреки по принцип правилната идея за мирното съжителство между държави и народи, въпреки многото уредени спорове и конфликти от второстепенно значение, въпреки полезната работа на много от специализираните му комисии (напр. по транспорта, хигиената и т. н.). Между пропадналите проекти именно поради принципа за статуквото са и идеята, издигана от привържениците на движението „Пан Европа" на австрийския граф Куденове-Калерги от 1923 г., и идеята на Бриян за Европейски федерален съюз от 1929 година.

Обществото на народите е безсилно да изпълни и задълже-нията, които произтичат от Устава. Япония напада Китай в 1931 г., Италия — Абисиния в 1935 година. Германия, Япония и Италия напускат доброволно организацията и открито подготвят война, а влизането на Съветския съюз в ОН през 1934 г. не променя действията в положителна за световния мир посока. Остава обаче един модел за изграждане на по-здрави основи на една бъдеща световна организация.

ПОЛИТИЧЕСКИ ФЕНОМЕНИ НА ДВАДЕСЕТИЯ ВЕК
ДЕМОКРАЦИЯТА

Първата световна война разделя две епохи от историята на човечеството. Победата на Антантата е победа на парламентарния тип общества над авторитарните. Поражението на трите големи империи — германската, австроунгарската и турската — и разпадането на руската империя е поражение на деспотизма, на ограничаването на правата и свободите на гражданите.

Разразилите се революционни вихрушки измитат от политическата сцена управляващата консервативна класа, премахват или силно ограничават привилегиите на аристокрацията, висшата бюрокрация, генералитета, едрите земевладелци, църквата. Създадените републики не сменят само „шапката" на държавата, те полагат началото на нова политическа система.

В Германия и Австрия, управлявани от социалдемократи, промените са утвърдени с приемането на демократични конституции, гарантиращи правата и свободите на гражданите и общо избирателно право за мъжете и жените. Но старите консервативни сили в Германия бързо се съвземат, дискредитираните с националната катастрофа партии се реорганизират, сменят си дрехите и с новите имена повеждат скрита атака срещу „децата на поражението" — републиката и демокрацията, внесени с щиковете на Антантата. Появяват се и нови партии, които в политическата координатна система се настаняват от крайно левия фланг — комунисти, до крайно десния — националсоциалисти.

На политическата карта на Европа републиките и монархиите са разпределени почти по равно. Австрия, Албания (от 1928 г. — монархия), Германия, Естония, Ирландия, Латвия, Литва, Полша, Португалия, Унгария (от 1920 г. „кралство" без крал — с регент диктатора Хорти), Финландия, Франция, Чехословакия, Швейцария, както и Съветският съюз и Турция, разпростреле се на два континента, са републики. Белгия, България, Великобритания, Гърция (република от 1925 до 1935 г.), Дания, Испания (република от 1931 г.), Италия, Люксембург, Норвегия, Румъния, Сърбо-Хърватско-Словенско, Холандия, Швеция са монархии.

Главното разделение по картата на Европа може да се направи, като се прокара разграничителна линия между царството на коня — на грубата сила, и царството на конската сила — на науката и техническия прогрес, на демокрацията. В списъка на монархиите може да се посочат образцови за времето си демократични държави и обратно — в някои републики се развиват процеси на формиране на най-отявлени диктатури.

Според „роднинските" белези всички държави по света след Първата световна война се групират в следните типове общества: демократични, авторитарни, тоталитарни, колониални.

Демократичните общества — държавите с функционираща парламентарна система, не са „близнаци", те се различават една от друга в зависимост от националните особености и традиции. Няколко са основните обединяващи ги белези.

1. Народовластие чрез свободни избори, в които участват в мирно съревнование всички политически партии, като тенденцията е въвеждането на общо избирателно право — право на глас за навършилите 21 години. За тези принципи се казва: „Гласовете се броят, не се претеглят" (т. е. и беден, и богат — с един глас). Някои страни закъсняват с даването на избирателни права на жените. В Швеция жените, преди да получат в 1918 г. подобни права, са имали право на глас в общинските избори. Във Великобритания в 1918 г. получават право на глас навършилите 30 години жени и в 1928 г. този таван за „политическа зрелост" е свален на 21 години. Във Франция жените гласуват от 1945 г., в Швейцария — чак след референдума от 1971 г., защото с референдума от 1959 г. мъжете не признават търсеното от жените равноправие.
2. Не формално, а осъществено в живота разделение на трите власти: законодателна, изпълнителна и съдебна, отчет на правителството пред парламента и възможност за предсрочни избори при някои кризи в обществото — възможност, която е клапан, отдушник за отслабване на напрежението.
3. Конституционни гаранции за свободите на гражданите и правата на личността.
4. Свобода на организацията, иа печата и на контрола от опозицията върху властта."
Битка за избирателя — това е една от новостите на следвоенния свят, защото това е битка кой да управлява държавата, да използва нейните материални и финансови възможности. В тази битка партиите се променят организационно и идейно.
Методите на политическата борба на социалдемократическите партии — чрез добре насочена пропаганда към трудещите се, дребната буржоазия, средните слоеве, интелигенцията с преса, брошури, събрания, митинги, манифестации, просветителска дейност, забави, увеселения, чрез програми, в които революционните лозунги са за далечното бъдеще, а за близкото се разработват възможни за осъществяване искания за реформи, с които да се подобряват положението и условията на труд на определени съсловия от обществото — оказват влияние върху буржоазните партии, които са подценявали тези методи на борба за власт.
В Италия, Германия, Австрия, скандинавските страни и в други европейски държави се засилва влиянието на християндемократическите партии. Те съчетават в програмите си християнските ценности със социални искания. В своята програма, образуваната през 1919 г. в Италия народна партия включва точки в защита на семейството и децата, борба с неграмотността, повишаване на образованието и културата на народа, признаване от държавата на профсъюзите, национално и международно социално законодателство, гарантиращо напълно правото на труд, времетраенето му, осигуровки при болест, старост, инвалидност, облагане на по-богатите с по-високи данъци, право на глас на жените и т. н. Става обаче все по-трудно да се ловят избиратели с лъжливи обещания — максимата на Бисмарк, че „никога не се лъже толкова много, колкото преди избори, по време на война и след лов", вече

е достатъчно известна. Веднъж измамен, след 4 години избирателят в многопартийната система може да смени своите предпочитания.
Не са малко различията между демократичните държави. Образец на пряка демокрация, наричана и референдумна демокрация, е Швейцарската конфедерация. Още в 1848 г. тя се оформя с конституция, с която се изпреварват с цял век други държави по отношение на свободите и правата на личността. Швейцарските граждани, които говорят немски, френски, италиански или ретороманси, избират Националното си събрание от 200 души и Съвет на държавите (кантоните) — от по 2 души за всеки кантон — и са спокойни за запазването на своите традиции и особености, защото решенията, които ги засягат, се вземат само със съгласието и на Националното събрание, и на Съвета на държавите. Всяка промяна на конституцията и на закона става с референдуми. Не случайно швейцарската политическа система е предлагана за модел за Европейски съединени щати.
А САЩ са модел за демократично управление на големи територии — съчетание на много права на щатите със силна централна власт от президентски тип. Президентът се избира от народа и ръководи правителството, но е контролиран от Конгреса — от Камарата на представителите и от Сената.
В Германия Ваймарската конституция е демократична; но президентът получава големи права, някои от които напомнят за времето на кайзера: да разпуска Райхстага и да позволява на канцлера да управлява и без Райхстага — с извънредни декрети. Той е главнокомандващ на въоръжените сили. И в Германия, и във Франция президентът се избира за срок от 7 години, но в Германия той е избиран пряко от всички избиратели по мажоритарна система (ако не получи повече от половината гласове на участвалите в избора, се произвеждат нови избори, в които първият по брой на гласове кандидат е победител), във Франция се избира от т. нар. големи избиратели — от депутатите в Камарата, от сенаторите и от представителите на департаментите.
В буквалния превод от гръцки демокрация означава народът командва, т. е. народът управлява, народоуправление, народовластие. Двадесетият век открива ерата на световни войни, световни кризи, световни революции. В изпитанията на войни, кризи и революции народите на Европа и Америка се движат по пътя към истинска демокрация, прокарван векове от мечтатели, учени и политици. Там, където демокрацията е пуснала по-дълбоки корени и се повишава жизненото равнище, свободата, която демокрацията осигурява и за своите врагове, не е опасна за народа, дори и когато му поднасят съблазнителната смес от „социализъм" и „национализъм".

КОМУНИСТИЧЕСКАТА ТОТАЛИТАРНА СИСТЕМА

Утопиите на Ленин. На 7 ноември 1917 г. болшевишката партия извършва преврат, вдъхновен от Ленин и организиран от Троцки, който е председател на Петроградския съвет на работническите и войнишките депутати. Правителството на Керенски, съставено от есери (социалисти-революционери) и меншевики, е свалено, без да оказва съпротива. След рухването на царизма

Русия не е подготвена за периода на свободата, която настъпва, а продължаването на войната рязко засилва недоволството на войниците и фронтовете са пред разпадане.
Върналите се от емиграция и заточение ръководители на болшевишката партия отхвърлят предложенията на есерите и меншевиките за съвместно спасяване на младата руска демокрация. С богато финансирана от правителството на Германия печатна пропаганда (в Германия са заинтересувани Русия да излезе от войната, за да ударят с всички сили Франция, преди да започнат да пристигат богато екипираните и свежи армии на САЩ) болшевиките започват подготовка за завземане на властта.
Напразни са предупрежденията на трезвомислещнте политици, като създателя на руската социалдемокрация Плеханов, или на писатели като Горки, че ще тласнат страната към гибел. Русия навлиза в период на гражданска война и страшен терор, жертвите на който се изчисляват на десетки милиони.
С лозунгите си за излизане от войната, за земя за селяните, за хляб за работниците и за свобода за всички няколко десетки хиляди болшевики отначало печелят симпатиите и вдъхват надежди сред работници и селяни за преустройство в европейски стил на огромната империя. Но симпатиите бързо са разколебани, а надеждите се оказват отлитащи една след друга илюзии — поставено е началото на едно общество, родено в кръв, дошло на власт с кръв, държащо се на власт с кръв и с утопични обещания за най-светло бъдеще не само на народите в Русия, но и на цялото човечество. Диктатурата на пролетариата се оказва диктатура над пролетариата, над селяните, над интелигенцията, диктатура на комунистическата партия и на нейния елит — червената аристокрация.
Когато извършват превратa на 7 ноември, болшевиките обявяват, че на власт идва не тяхната партия, а Съветите. Но образуваното правителство начело с Ленин е изцяло съставено само от членове на болшевишката партия. По-късно за известно време са отделени места за леви есери, които ще платят със затвор и глави своята доверчивост. В произведените през ноември и декември избори за Учредително събрание болшевиките събират само 24% от гласовете. Тази катастрофа е сигнал за Ленин и Троцки, че трябва да вземат спешно мерки, за да останат на власт. Първата мярка е да превърнат терора в свой главен коз в спора кой да управлява Русия. Втората е осъществена от 200 въоръжени матроси на 5 срещу 6 януари 1918 година. На 5 януари Учредителното събрание започва своята работа, като отказва да узакони болшевишката диктатура и отхвърля декретите на правителството. В своята история на Съветския съюз „Утопията на власт" А. Некрич и М. Гелер се шегуват, че матросите били изпратени да попълнят състава на събранието с липсващата бройка депутати болшевики.
Ленин е наредил Учредителното събрание да умре още при раждането си — просто да бъде изпъдено от Таврическия дворец. Когато моряци насочват пушките си към председателя на събранието есера Чернов, чекистът, ръководител на „очистителната операция" срещу тази (според становището на правителството) „безполезна говорилня", им наредил да приберат пушките,

тъй като самият Ленин бил против стрелба в двореца. „Е, щом дядката не иска, толкова по-зле" — промърморил недоволно един моряк, убеден, че на тези там „експлоататори" трябва да се вземат главите.
Скоро моряците щели да се убедят, че между тях и „дядката" няма принципни различия — терорът се превръща в главен аргумент на съветското правителство. Болшевиките вземат властта, въоръжени с многобройни произведения на Ленин, в които той доразвива идеите на Маркс в условията на XX век. Основните изводи на Ленин, превърнати в свещени принципи, в догми на комунистическата вяра, са 5:
1. Империализмът е висш и последен стадий на капитализма, той спира развитието на производителните сили, изчерпил е производствените си възможности и цялото общество загнива.
2. Империализмът е навечерие на пролетарската революция, която ще избухне по силата на закономерностите на обществено-икономическото развитие.
3. Тази революция ще бъде международна и ще изгради световна съветска република.
4. Революцията се осъществява от авангарда на работническата класа — комунистическата партия, която установява диктатура на пролетариата под формата на съветска власт до прехода от социализъм към комунистическо общество.
5. Социалдемокрацията е изиграла своята историческа роля, тя се е превърнала в слугиня на буржоазията, в нейна главна социална опора и следователно е главен неприятел на световното комунистическо движение.
Сравнително лесното овладяване на властта от болшевиките поради изключителната обстановка, създадена от световната война и от прехода на Русия към демокрация, като че ли потвърждава идеите на Ленин и му събира нови почитатели и в Русия, и вън от нея.
До 7 ноември 1917 г. тези изводи са предмет само на теоретични спорове в международното социалдемократическо движение което почти изцяло ги отхвърля. Но от 7 ноември 1917 г. тези догми се превръщат в държавна политика на Съветска Русия, в цели, които да се реализират от Комунистическия интернационал, и в опасност не само за международното социалдемократическо движение, но и за европейската и световната цивилизация. И животът отхвърля един след друг тези изводи, но чрез тях вече е създадена една нова политическа система, която изгражда нов тип общество — тоталитарното.
Мечтите за най-справедливо и най-щастливо за всички хора общество датират от най-дълбока древност. След 7 ноември 1917 г. болшевиките обявяват на смаяното човечество, че раят вече е на територия, която обхваща една шеста от земната суша, или че ще бъде построен там и по цялата земя в най-скоро време.
Но и от Русия, и от целия свят към болшевиките се сипят въпроси: Вие дойдохте на власт с преврат, а не с добрата воля на мнозинството от населението — какво ще правите с тези, които не споделят вашите идеи и откажат да ги изпълняват? Каква е вашата икономическа програма — как ще построите общество, в което частната собственост е забранена и всички

производителни сили са държавна собственост? Държавата — това са хора, които я управляват, как ще бъдат избирани те и как ще бъдат заменяни, ако са некомпетентни за заеманите постове? Как ще преобразите мисленето на хората до степен всички да са единодушни с вас — сегашните ръководители? С победата на болшевиките в гражданската война и с налагането на съветската власт в по-голямата част от територията на бившата империя се получава и отговор на всички въпроси. Първите критици на съветското общество са социалдемократите — руски и чуждестранни, които отбелязват главната му слабост — най-благородни цели се постигат само с хуманни средства, а не с насилие, защото дори и в рая се отива по желание. За първи път определението тоталитарно е използвано за обяснение на едно съвременно общество вероятно от Мусолини през 1925 г. и смисълът му е, че фашистката държава обхваща цялото общество, всички страни на човешката дейност.

Постепенно терминът тоталитарна държава (тоталитарна система) получава широка употреба, въпреки че често в него се влага различен смисъл. Еволюцията на съветското общество, на фашистката държава в Италия и на националсоциали-стическа Германия позволяват на цяла редица специалисти от обществените науки да посочат точни родови белези на тези общества. Безспорната матрица на тоталитарното общество, пър-восъздателката му, е съветската държава.

1. Тоталитарната система се изгражда от една партия, която отстранява, забранява или унищожава всички други партии и налага своята идеология на цялото общество; партията е построена в посока от горе на долу —от малка група ръководители — партиен елит, висша номенклатура начело с водач (генерален секретар, дуче, фюрер)—към обикновените членове, правата на които да избират своите шефове са чисто формални.
2. Партията прониква във всички съществени държавни структури, подчинява ги, преобразува ги, създава нови и резултатът е — партия-държава или държава, изцяло ръководена, подчинена, ограбвана от партията, която е обсебила и трите видове власти.
3. Тотален терор — физически или морален и ежедневна пропаганда на партийната идеология и политика до пълно промиване на мозъците, до оглупяване — това са двете страни на медала на системата, която елиминира демокрацията; парламентите са само фасада, грим за прикриване на истинското озъбено лице на диктатурата; политическата полиция е под прекия контрол на водача н следи всички граждани, включително и най-висшето ръководство на партията.
4. Тотален партиен контрол върху цялостния живот на обществото, върху всички сфери на дейност, включително върху науката, културата, изкуството.
5. Изграждането на държавни профсъюзи и все по-пълен контрол върху икономиката до подчиняването й от партията-държава.

Тоталитарната система превръща Съветския съюз в затворено, откъснато с желязна завеса (термин, използван за първи път от белгийския социалдемократ Вандервелд в 1930 г.) от останалия свят, общество, в което животът е ад, а пропагандата го представя като пролог към комунистическия рай, и обратно —

животът зад желязната завеса е представен само като ад за трудещите се, които копнеели за съветско общество.

ФАШИЗМЪТ

Рожденатa дата на световния фашизъм е 23 март 1919 година. Тогава в Милано Мусолини създава общоиталианското движение с името „Фашо ди комбатименто" („Фашо литорио" — „Ликторски сноп" е символ на властта в Древния Рим) — „Групи за борба". С появяването на фаши в големите северноиталиански градове постепенно се изковават и новите думи в италианския език: фашист и фашизъм. Мусолини е отчел промените, внесени в живота на човечеството от Първата световна война, и е извлякъл ценни уроци от своето социалистическо минало. Деветнадесетгодишен, Бенито Мусолини бяга от войнишка служба и прекарва от 1902 до 1904 г. в Швейцария. Изпъждан от различни кантони за скитничество и нарушаване на законите, Мусолини се движи в социалдемократически среди, запознава се с емигранти болшевики, дори успява веднъж да размени няколко думи с Ленин, когато двамата говорят на честване в Женева на годишнината на Парижката комуна. Завърнал се в Италия и отбил военната си служба, след кратко учителстване той поема пътя на социалиста професионален революционер, работещ в профсъюзите и в социалистическия печат. От 1912 г. Мусолини е главен редактор на социалистическия ежедневник „Аванти", но когато започва войната, напуска социалистическата партия и започва да издава (с френски пари) нов вестник „Ил Пополо д'Италия" („Италианският народ"), с който води кампания за включване на Италия на страната на Антантата. Доброволец на фронта, Мусолини е ранен, завръща се при вестника си и очаква края на войната, за да опита късмета си на политическото поприще.

От социалдемократическото движение Мусолини извлича социалните елементи в програмата си, динамизма на пропагандата, дисциплината на организациите, възхищава се от Бланки — теоретик на решителния удар, организиран от шепа смелчаци (Ленин и Троцки също копират Бланки), и от още един французин — Жорж Сорел, теоретик на анархосиндикализма, на щурма на властта от профсъюзите чрез обща политическа стачка. От световната война Мусолини извлича уроци за втората съставна част на фашизма — националистическите лозунги.

Съединявайки социалистическите и националистическите искания, той създава едно ново движение, което обаче има за учител Ленин, а за държавен модел — Съветска Русия. В първата програма на фашисткото движение, приета на 23 март, преобладават искания, под които би се подписал всеки социалист: избирателни права за навършилите 18 години мъже и жени, осемчасов работен ден, осигуровки при болест и безработица, гарантирано минимално заплащане на труда, прогресивно-подоходен данък, отнемане на 85 % от военновременните печалби, премахване на Сената и т. н.

В приета през 1921 г. нова програма, когато движението се преименува в Национална фашистка партия (НФП), преобладават националистическите

елементи и идеята за силна фашистка държава. Фашизмът се стреми да увлече последователи от най-различни слоеве, но с по-ниска политическа култура, главно от дребната буржоазия, бивши военни, хора обезверени, отчаяни, без сигурно място в живота. Мусолини пише: „Ние ще си позволим лукса да бъдем аристократи и демократи, консерватори и прогресисти, реакционери и революционери, спазващи законите и нарушаващи ги — според обстоятелствата на времето, на мястото, на обстановката." А на друго място е още по-откровен: „Нашата програма е проста: ние искаме да управляваме Италия." Мусолини противопоставя националната идея на идеята за класова борба и интернационална солидарност на експлоатираните, издигайки мита за нацията и държавата. „Ние бле-нуваме римска Италия, т. е. мъдра и силна, дисциплинирана и имперска. Много от това, което беше безсмъртният дух на Рим, се възражда във фашизма: римски е ликторският сноп, римска е нашата бойна организация, римска е нашата гордост и нашата смелост: „Civis romanus sum" („Римски гражданин съм")" — пише Мусолини. Римски е и поздравът на фашистите с високо вдигната ръка. За Мусолини Цезар е „най-великият син на човечеството", „обединил в себе си волята на воина и гения на мъдреца". Фашистите щели да възстановят миналото величие на Италия, като Мусолини се смята за наследник на Цезар. Тогавашният френски социалист Пол-Бонкур пуска язвителна стрела, наричайки Мусолини „карнавалния Цезар". Според Мусолини фашизмът е нова политическа система, която иска да успокои озлобените от класова омраза духове, да строи, да обнови, да пречисти, а не да разрушава в името на разрушението, да наложи строга дисциплина и да подчини личните интереси и амбиции за благото на народа и величието на родината, да разбуди спящата национална съвест; фашизмът щял да спаси страната от болшевизма и анархията. „Фашизмът се противопоставя на Ленин — мита на пролетарския интернационализъм, на Уилсън — мита на буржоазния интернационализъм, на триномията Милеран—Фош—Клемансо — мита на милитаристичния и агресивен интернационализъм. . . Фашизмът мрази старата демокрация и агонизиращия либерализъм. Фашизмът никога няма да се откаже от насилието в служба на справедливостта и правото" — пише в преведената през 1924 г. и на български език книга „Фашизма" на П. Горголини. За да спечели симпатиите на имуществените слоеве, Мусолини подсилва фашистката пропаганда със силна доза антиболшевизъм. Противопоставянето на болшевизма и обвинението срещу социалистите, че са чужди на здравото национално тяло агенти, е любима тема от репертоара на Мусолини: „Ние се обявяваме открито срещу мрачното и престъпно явление на регреса и контрареволюцията, името на което е болшевизъм." Срещу капитализма и болшевизма Мусолини издига трето знаме — на фашизма, и обяснява: „От остатъците на либералните, социалистическите, демократичните течения фашизмът извлича онези елементи, които още имат жизнена стойност."

Мусолини идва на власт, като използва страха на буржоазията от болшевизма. През януари 1921 г. и в Италия се появява комунистическа партия, която с лозунгите си дава възможност на фашистите да се обявят за спасители на

страната от „червените" и „азиатците". Италианските либерали и демократи допускат сериозни грешки: силно надценяват опасността отляво и силно подценяват опасността отдясно. През 1921 г. фашистите са допуснати до изборна коалиция с управляващия блок. Логиката на министър-председателя Джолити е била проста — Мусолини да се използва като маша за вадене на кестените от жаравата — да разгроми социалистическото и комунистическото движение с терор и със средства, които демокрацията изключва, а после да бъде отстранен от властта. На фашизма се гледа като на рожба на епохата на насилие, като на временен политически фактор.

Мусолини обаче се превръща в чук, който чупи главите на своите покровители. На 28 октомври 1922 г. фашистите започнат „поход към Рим" и без да срещнат съпротива, на 30 октомври влизат в столицата. Крал Виктор Емануил III предлага на Мусолини министър-председателското място. Един историк от САЩ— Ф. Валентайн, е лаконичен: „Историята на Хитлер е история на едно подценяване." Преди това обаче може да се каже: „Историята на Мусолини и на фашизма е история на едно подценяване."

Преходът от парламентарна система към открита фашистка диктатура завършва в края на 1926 година. Демокрацията е ликвидирана от фашистката партия и фашистката милиция. Върхът на партията е Големият фашистки съвет (ГФС), който започна да подготвя всички по-важни решения, засягащи не само партията, но и цялата страна. Ключовите постове в държавата са запазени за членове на ГФС. Мусолини, който е глава на правителството, е дуче (водач) на НФП. Заседанията на ГФС започнат с поименна проверка на членовете и всеки, който си чува името, скача с вик: „Да живее Дучето!" При влизането си в партията новият член полага клетва: „Кълна се да изпълнявам безпрекословно нарежданията на Дучето и да служа с всичките си сили и ако е нужно, и с кръвта си на делото на фашистката революция!" Клетва за вярност към дучето полагат всички фашистки милиционери, а по-късно и всички държавни чиновници, включително и учителите и дори и професорите.

През ноември 1926 г. е приет закон за защита на държавата, според който се създава трибунал за съдене по съкратената процедура за „политически престъпления", и политическа полиция. С декрети на Мусолини са забранени партиите, с изключение на фашистката. Ликвидирана е свободата на печата. Камарата на депутатите от 1928 г. е преобразувана в Корпоративна камара. В изборите в цяла Италия се гласува само с една листа с 400 имена, одобрени от Мусолини. В условията на диктатура и без конкуренция в изборите е ясно, че тази листа ще получи „народното доверие".

Опит за заблуда на световното обществено мнение, а всъщност забрана на стачките и контрол върху икономиката, е „великото откритие" на Мусолини — корпоративната система.

Според закона корпорацията обединява в две успоредни организации с „равни права" всички работници, работодатели и техните фашистки профсъюзи, като шеф на всяко местно, областно и национално обединение е съответният шеф на НФП. Първият министър на корпорациите е самият Мусолини. На

корпорациите се приписва правото да „управляват" страната, като предлагат кандидатите за Корпоративната камара.
Мусолини препоръчва корпоративната система на всички други държави и я нарича „корпоративен социализъм" — тя леко и ефикасно премахвала разрушаващата обществото класова борба и хармонизирала отношенията капиталист—работник. Същността обаче на тази система най-точно е определена от либерала антифашист Салвемини: работниците в корпорацията имат толкова власт, колкото и животните в дружествата за закрила на животните.
Фашизмът полага големи усилия за спечелването на младежта. За възпитаването на децата и младежите от предучилищна възраст до студентските скамейки са създадени различни организации. Клетвата на тези организации е: „Аз вярвам в гения на Мусолини!"
Фашизмът милитаризира обществото и надъхва особено младежта с програма за превръщането на Италия във велика колониална империя. Култът към Мусолини се разраства до чудовищни размери. В ръководството на фашистките милиционери е записано: „Мусолини винаги е прав!" Горголини го хвали не само като „душата, сърцето, мозъка на фашизма", но и като притежател на най-добрите качества на италианската раса.
Италианският фашизъм е първа рожба на голямо семейство, но до Втората световна война от братчетата само германският националсоциализъм се домогва до властта. Фашистки движения и партии се появяват в почти всички европейски държави като отговор на засилената роля както на левицата в политическия живот, така и на демокрацията. Фашизмът разчита на успехи в страни с по-слаби демократични традиции, изостанали в икономическото си развитие, там, където е силно желанието да се ускори процесът на индустриализация, в страни със засегнато национално чувство от поражението във войната. Италия е победителка, но не само националистите, но и народът е недоволен от полученото „парче от тортата". С широка известност се ползва възклицанието на един журналист: „Войната спечелена, мирът загубен!" „Победената от лагера на победителите!"— това е друга формула, използвана от недоволните от мира.
В Германия Хитлер идва на власт чак през 1933 г. Опитът му за „поход към Берлин" в 1923 г. пропада. Икономическата криза от 1929 г. засяга особено тежко Германия и милиони безработни започват да вярват, че Хитлер е изпратен от провидението да спаси страната. На власт националсоциализмът е фашизъм, развит до най-висока степен, най-пълно подчинява германския народ и го повежда към Втората световна война.
Във всички фашистки движения или партии, дори и когато в една страна си съперничат по две такива формации в зависимост от това, кой им плаща — Хитлер или Мусолини,—се откриват следните родови белези: антикапитализъм (антидемократизъм, отхвърляне на парламентарната система); антисоциализъм (антисоциалдемократизъм и антикомунизъм); антиинтернационализъм (шовинизъм, антихуманизъм); култ към фашистката „Света Троица" — партия, водач, държава; социална демагогия („национален социализъм" за всички — и

за трудещите се, и за капиталистите); култ към силата и военщината; контрол върху икономиката.
В Германия шовинистическите елементи от програмата на Хитлер се смесват с расизъм и антисемитизъм — елементи, които липсват в програмата на „класическия" фашизъм — италианския.
Фашизмът е движение, което чрез национализъм и социална демагогия прониква във всички слоеве на обществото и се бори за установяване на тоталитарна диктатура — съюз на нова политическа класа с ръководещите икономиката кръгове.
По всички показатели за тоталитарна система комунизмът и фашизмът си приличат — те са огледални образи, близнаци, лявата и дясната ръка на една антидемократична система. Не е случайно, че между тях е поставян знак за сходство още през 20-те години. Създателят на Италианската народна партия дон Луиджи Стурцо е един от първите, оставил едно запомнящо се сравнение: „Всъщност между Русия и Италия има само една истинска отлика — именно, че болшевизмът, или комунистическата диктатура, е ляв фашизъм, докато фашизмът, или консервативната диктатура, е десен болшевизъм. Болшевишка Русия създаде мита за Ленин, фашистка Италия — този за Мусолини." Френският историк М. Бомон поставя въпроса „Без Ленин биха ли съществували Мусолини и Хитлер?" и отговаря, че Рим и Берлин само следвали пътя на Москва, че „диктатурата на пролетариата откри пътя на другите диктатури".
А на този въпрос отговорът на Чърчил е: „Фашизмът беше сянката или уродливото дете на комунизма."

АВТОРИТАРИЗМЪТ

Списъкът на диктаторите от времето, заключено между двете световни войни, е дълъг, но най-често споменавани са имената на Ленин, Сталин, Хорти, Кемал Ататюрк, Мусолини, Примо де Ривера, Пилсудски, Салазар, Хитлер, Франко, Метаксас. Също тъй често на тези имена се лепят произволно етикети, като най-често срещаната грешка е да се разделят на две големи групи: на комунистически и на фашистки диктатори (без Кемал Ататюрк). Грешката е или умишлена — поради политически пристрастия, за да се уязвят по-силно някои диктатори, те се обявяват за фашисти, или произтича от непознаване на фактите, от липсата на научни критерии за разграничаване на диктатурите по техните родови белези.
В скалата на политическите феномени на XX в. авторитарната диктатура е разположена между парламентарната система и фашистката система. Въпреки и произлизащо от авторитет, определението авторитаризъм автоматически изключва демокрацията и означава според проф. Сартори „прекалено голям и свързан със злоупотреби авторитет, авторитет, фактически потискащ, който смазва свободата". Както понятието тоталитарен, така и понятието авторитарен е използвано от Мусолини, за да маскира същността на режима и да го покрие с латинското му звучене „нравствено влияние". Но ако понятието се използва

след Първата световна война, анализът на родовите му белези, на същността му показва, че авторитарните диктатури са наследници на много по-стари диктатури. Френският принос тук е неоспорим, като се започне от Наполеон и се стигне до Наполеон III. Понятието бонапартизъм е влязло в основата на понятието авторитаризъм и в него се влага смисълът потискане на свободата с различни мерки, но и с маневриране, с отстъпки на опозицията, с компромиси, с използване на обещания за реформи.

Авторитарният режим обикновено е рожба на преврати и най-често те са организирани от военни. Такива „класически" режими са диктатурите в Латинска Америка, при които еволюцията към демокрация е дълъг път, накъсван с нови преврати или бунтове. Наполеон III е избран за президент през 1848 г., но по-късно самият той извършва преврат.

Новото в съществувалите след Първата световна война в различни страни авторитарни диктатури е антикомунизмът — режимите използват страха от болшевизма, за да ограничат или отнемат напълно свободите и правата на гражданите.

Авторитарният режим се различава от тоталитарния по цяла редица от белези:

1. Той няма претенции за тотално подчиняване на обществото от една партия: ако създава държавна партия, не използва за нейните структури професионалисти, платени от партията; не създава култ към държавния глава; не разполага и с идеология, която да преследва като своя цел радикално преустройство на обществото във всички негови сфери в името на светлото бъдеще; не развива своя „политическа хореография" не създава свои символи (знаци, знамена, униформи) или не ги използва за надъхване на младежта, не провежда гигантски улични прояви (манифестации, паради, чествания, спартакиади и т. н.); няма и специален пропаганден апарат.
2. Не създава нова политическа класа, управлява в съюз с традиционните опори на обществото, изградени далеч преди идването му на власт, като консервативните партии или обединения (или техни представители), военната върхушка, църквата; в монархиите е в тясна връзка с двора; не само не желае премахването на старите институции, но ги укрепва.
3. Диктатурата му не води до премахването на парламентарната система, а само до ограничаването на нейните рамки — не забранява опозицията и печата й (но може да съществува цензура), ако тя не действа нелегално, и разрешава дори свободна дейност на комунистическата партия; политическата полиция има по-скоро разузнавателен характер и е насочена срещу възможна нелегална дейност; произвеждат се и общински, и парламентарни избори, които може да доведат до смекчаването или премахването на диктатурата.
4. Не контролира и не милитаризира икономиката, не променя социалните структури на обществото, а ги запазва.

Съществена особеност на авторитарния режим е, че той не толерира комунистическата и социалдемократическата дейност, но и не позволява на различните крайно десни движения, включително и на фашистките, свободата на действията, която те искат. Практиката от съществуването на тези режими в Европа между световните войни показва, че именно авторитарният режим не

позволява идването на власт на фашистки режими. Авторитарният режим е крепител на съществуващия строй и икономическите господари на страната се чувстват в новите рамки достатъчно защитени от комунистическата опасност, за да се прибягва към по-драстични мерки, към твърде горчивото фашистко лекарство.

Тази особеност се разкрива много убедително на Балканите. В различните балкански държави за по-дълго или по-кратко време се установяват диктатури с преврати или с кралска благословия. Пропагандата на левицата квалифицира тези режими като фашистки само поради техния консервативен характер и ясно обявения антикомунизъм. В България на 9 юни 1923 г. с преврат, организиран от Военния съюз и желан от политически сили и двореца, е свален режимът на Българския земеделски народен съюз. Нормалната еволюция на новия режим към демокрация обаче е прекъсната от Москва. Комунистическият интернационал обявява режима за фашистки и нарежда на своя филиал в България да подготви въстание — обявено за антифашистко, но целящо установяването на комунистическа диктатура. Курсът към въоръжено въстание се поддържа от БКП чак до 1925 г. и резултатът е атентатът от 16 април. И въпреки подривната дейност на БКП режимът не само не еволюира към фашизъм, но се демократизира.

Когато се засилва опасността от фашизъм, на 19 май 1934 г. е извършен преврат, с който на власт идва режим,твърде интересен за изследователите на политическите системи — прегражда се пътят на фашизма, но се използват антидемократични методи на управление, които се откриват и при фашистките диктатури. Забранена е обаче дейността на всички без изключение политически партии. Нараства ролята на двореца в управлението на страната и на държавата в ръководството на обществото. Политическите партии продължават дейността си полуофициално и се състезават в изборите за Народно събрание. Левите политически партии достигат в борбата си срещу режима до една абсурдна, т. е. ненаучна, квалификация —монархофашизъм. Фашизмът не може да бъде монархически — това противоречи на идеологията му и на организационните му структури — над фашисткия водач може да стои само Бог! А монархията не може да бъде фашистка, нито социалдемократическа, нито комунистическа — тя е върхът на една държава и монархът може само да търпи по силата на различни обстоятелства един политически режим, а при други обстоятелства да се меси в неговото функциониране, но не и да моделира неговата идеология.

В Европа има още няколко режима, които се побират в рамките на авторитарните режими и същевременно имат своите особености. Режимите в Унгария и Полша по-скоро наподобяват балканските режими. В Португалия през 1932 г. Салазар застава начело на диктатура, която се опира на консервативния елит, на военните и на католическата църква, критикува германския националсоциализъм и се опитва да ускори икономическото развитие чрез корпоративна система. В Испания в избухналата през 1936 г. гражданска война генерал Франко сваля правителството на Народния фронт с помощта на интервенцията на Италия и Германия и влиза в съюз с испанската

фашистка партия, но опорите и политиката на режима са типични за авторитарния режим. Именно поради тези причини и в Португалия, и в Испания режимите се запазиха дълги години след края на Втората световна война.

КОЛОНИАЛНАТА СИСТЕМА

Съдбата на колониите е в зависимост от резултата от битката между великите сили, която се води в Европа. В Западна и Югозападна Африка германците са победени сравнително бързо. В Източна Африка, ири езерото Танганайка, властта им се задържа до края на 1917 г. с помощта на 20 хил. мобилизирани негри. Войната в Африка предлага необичайна за черното население гледка — да се бият бели срещу бели. Германия губи и своите островни владения в Тихия океан. Общо Германия губи колониите си с площ от 3 млн. км^2 н 13 млн. население. В победата на Антантата колониите участват със свой принос. Войната изисква от тях увеличено производство на храни и суровини. За първи път колониите получават положителен баланс в търговията си с метрополиите. В Индия например производството на памук се увеличава с 50 %, а добивът на въглища от 12 млн. т достига 22 млн. тона.

Франция мобилизира 587 хил. войници от своите колонии и почти 200 хил. работници. По-голямата част от тях заминават в Европа. От Френска Западна Африка са мобилизирани 200 хил. негри и 23 хил. от тях загиват във войната. От Мароко, Алжир и Тунис са мобилизирани 300 хил. войници, от Индокитай - 50 хиляди. Великобритания мобилизира само в Индия 954 хил. войници и 60 хил. от тях загиват на Западния фронт.

След преразпределението на германските колонии картата на колониалните империи през 1919 г. е със следните показатели:

Страни	Площ (км^2)	Население	Колонии площ (км2)	Колонии население
Великобритания (без доминионите	244 000	46 500 000	15 124 000	395 000 000
Франция	551000	38000000	12 000 000	60000000
Белгия	30 500	7 570 000	2 365 000	15 000 000
Португалия	92 000	5 800 000	2 085 000	8 800 000
Холандия	34 100	6800000	2045000	48000000
Италия	310000	36000000	1600000	1200 000

Опознали европейския стандарт на живот и сблъскали се с европейската култура, войниците от колониалната армия се завръщат в родните си места с променено самочувствие. Воювали или работили рамо до рамо с „господарите"от метрополиите, те носят духа на реформите, а за Индия — и на свободата. Формира се и интелигенция от завършилите образованието си в метрополиите и от първите випуски на откритите в колониите училища.

Появяват се по-заможни слоеве от търговци, занаятчии и дори от собственици на работилници и по-малки фабрики.

В метрополиите се увеличава броят на партиите или движенията, които включват в своите програми предложения за нови отношения с колониите. Още в навечерието на Първата световна война влиянието на тези партии в обществено-политическия живот се засилва. Тезите им са в унисон с принципите на парламентарната система — равенство, свобода, демокрация за всички граждани без разлика на пол и вероизповедание. Основавайки се на тези принципи, социалдемократическите партии търсят реалистичен път за включването на колониалните народи в семейството на цивилизованите страни. Те поддържат, че не може една държава да бъде истински свободна, ако създава в своите колонии система на модерно робство. Същевременно се разбира, че многовековното икономическо, социално и културно изоставане на Африка и почти на цяла Азия не може да се преодолее по рецептата на Коминтерна с хирургическа намеса. Вместо пътя на подстрекаване на едва зараждаща се работническа класа от една шепа платени от Москва комунисти се избира пътят на оказване помощ на масово гладуващото население, на просветата, на освобождаването от влиянието на племенни вождове и жреци в Африка и на феодали, шейхове и раджи в Азия, на издигане на политическата култура.

Пътят, избран от социалдемократическите партии, вече е изминат от мисионери, проповядващи католицизма. Те обаче срещат съпротивата на т. нар. „черен ислям" — на проповедници сред негрите на мохамеданството. Католици, протестанти и мюсюлмани се стремят да заместят със своите религии безбройните езически божества на черното население. По пътя на мисионерите вървят лекарите и сестрите от Международния червен кръст, хиляди от които жертват живота си в името на спасяването на Черния континент от хроничните болести, от епидемиите, от неимоверно високия процент на детската смъртност и за увеличаване на продължителността на живота.

По време на войната във Великобритания и Франция се подготвят за достойно погребение на Турската империя — за подялба на наследството й в Близкия изток. От Лондон министърът на външните работи на Великобритания Балфур през 1917 г. със специална декларация от името на своето правителство иска „национално огнище" на евреите в Палестина. В Устава на Обществото на народите още в чл. 1 е отбелязано, че всяка държава, доминион или колония, която се управлява свободно, може да стане член на световната организация. В чл. 22 се обяснява подробно решението на Антантата да създаде специална система за управление на колониите и териториите, отнети от Германия и Турция, наречена мандатна. Според степента на развитие на народа, географското местоположение и икономическите условия подмандатните страни са разделени на по-напреднали — Сирия и Ливан (поставят се под френско управление), Палестина, Трансйордания и Ирак (поставят се под британско управление); по-изостанали — германските колонии в Африка (поделят се между Великобритания и Франция); най-изостанали — части от Африканския югозапад (минават под властта на Южноафриканския съюз) и островите в Тихия океан (под властта на Япония, Австралия и Нова Зеландия).

Към Съвета на ОН е създадена Мандатна комисия, която отчита пред Съвета развитието на териториите. Целта на мандатната система е да подготви съответните народи за бъдещата независимост.

Най-голямата колония е Индия. Страна с най-древна култура, с бит и религии, напълно различаващи се от тези на британското население, Индия формира своя патриотична буржоазия. В партията Индийски национален конгрес (ИНК), създадена в края на XIX в., като безспорен водач се налага Мохандас Ганди, наречен от големия индийски писател Рабиндранат Тагор (лауреат на Нобеловата награда за литература за 1913 г.) Махатма (Велика душа). Краят на Първата световна война за Индия съвпада с глад и епидемии и със смъртта на 13 млн. души. Искането за независимост се поддържа от Ганди с учение, което отразява душевността на индийския народ — достигане на свободата чрез издигане на културното равнище, чрез самоусъвършенстване с пост и молитви и ако се наложи, чрез съпротива срещу колонизаторите по оригинален индийски начин — съпротива мирна, ненасилствена, с неподчинение на властите, с отказ да се купуват английски стоки, чрез развитие на занаятите за самозадоволяване на скромните житейски нужди. Обявен за светец, многократно хвърлян в затвора, Ганди е символ на Индия, която, гледайки назад в миналото, вижда своето свободно бъдеще. Той обикаля пеша и бос огромната страна, следван от тълпа селяни, които го боготворят. Мечтата на Ганди е независима и единна Индия, в която братски ще живеят индуси и мюсюлмани. Тази мечта се сбъдва само в първата й част.

Пътят към независимостта лъкатуши — от масово мирно неподчинение преминава през селски бунтове и въстания и проливане на кръв. Популярността на Ганди расте и в Европа. През 1931 г. той предизвиква там сензация с босите си нозе и тяло — живи мощи, но изпълнено със стоманен дух, когато представлява ИНК на „кръглата маса" в Лондон в преговорите за прекратяването на поредното масово неподчинение и за бъдещето на Индия.

Началото на мирните преговори е окървавено в свещения за индусите град Амритсар, където е Златният храм. В Амритсар през април 1919 г. английски генерал дава заповед за стрелба срещу мирна демонстрация, убити са около 400 души и отзвукът в страната са бунтове и въстания. В борба за подобряване на условията на труд се включва сравнително многобройната работническа класа. В Бомбай стачкуват 125 хил. текстилни работници. Създава се Общоиндийският конгрес на профсъюзите, появява се и комунистическа партия. В Индийския национален конгрес се образува по-радикално настроено течение, сред което изпъква Джавахарлал Неру, бъдещият лидер на партията.

В Индонезия преди Първата световна война се образува Ислямски съюз, който си поставя за цел постигането на национална независимост. В тази холандска колония по време на войната в Ислямския съюз се образува от холандски заселници и чиновници социалдемократическа група, която създава първите индонезийски профсъюзи. След войната Ислямският съюз обединява вече 2 млн. души и се обособява като политическа партия, от която, следвайки линията на Коминтерна, се отделят комунистите. Те дори предизвикват

въстание в Западна Ява и в Суматра, завършило с проливането на кръв. По същото време се създава Национална партия начело със Сукарно с програма за независима държава без класи.
В движението за национална независимост на арабските държави лидерството принадлежи на Египет. След две въстания след Първата световна война през 1922 г. Египет получава независимост начело с крал Фуад I, а през следващата година се приема конституция. Войските на Великобритания остават в страната, за да пазят икономическите интереси на империята и най-вече зоната на Суецкия канал.
Стремежите за национална независимост на народите от колониите срещат съчувствие и подкрепа сред най-видни представители на световната наука и култура. По инициатива на Коминтерна през 1927 г. в Брюксел се създава Антиимпериалистическа лига, в която влизат не само комунисти, но и противници на колониализма и войната от ранга на Алберт Айнщайн и Ромен Ролан и представители на националноосвободителните движения като Джавахарлал Неру. Скъсването на съюза на Китайската комунистическа партия с Националистическата партия (Гоминдана) и линията на Коминтерна, дадена от Сталин, че националната буржоазия преминава на съглашателски позиции с колониалните власти, превръща Антиимпериалистическата лига в чисто комунистическо движение без влияние в обществото. Неру е изключен от нея с резолюцията „предал националната независимост на Индия".
Колониалната система в Азия никога не е била приета от местното население и на нея винаги се е гледало като на нещо преходно, като на болест, за която рано или късно ще се открие лекарство. С промените, настъпили в живота на човечеството с Първата световна война, се поставя и началото на края на колониалната система. Рухването на царска Русия и появяването на държава, която официално прокламира за своя цел изравняването на икономическото и културното равнище на народите от Азия с равнището на европейската територия на Съветския съюз, събужда надеждите на народите от колониалните и зависимите страни за близко създаване на собствени свободни държави. Без да приема комунистическата идеология, развиващият се в Азия и Африка национализъм приветства съветската власт, защото в нейния антиимпериализъм вижда преди всичко антиколониализъм, принос в общото движение на континентите към равноправно сътрудничество. След Втората световна война някои метрополии се убеждават, че вместо да поддържат отживяла времето си система, по-добре е да се откажат от нея.

ТРЕТИЯТ ИНТЕРНАЦИОНАЛ — СВЕТОВНАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ

И краят на световната война не подклажда оня очакван от болшевиките огън, който от Русия е трябвало да подпали и съседните страни и да достигне до водите на Атлантика. Но надеждите, че световният пожар ще лумне всеки момент, остават. Изповядват ги социалдемократи, заемащи левия фланг на Втория интернационал, които след 7 ноември 1917 г. започват да образуват

комунистически партии, или леви крила и групи в социалдемократическите партии. Ленин е подготвил планове за обединяването на левите още по времето на световната война, но броят на съмишлениците му от другите страни е бил нищожен. Събитията в Русия увеличават броя на желаещите да следват примера на болшевиките. През януари 1919 г. болшевиките отправят покана към комунистически и леви социалдемократически партии и групи от цял свят за международна конференция.

Възстановяването на Втория интернационал заставя болшевиките да избързат с подготовката й. От нея Ленин очаква прокламирането на нов интернационал, но бушуващата гражданска война затруднява пропагандирането и провеждането й.

В присъствието на делегати или просто на намиращи се в Русия комунисти конференцията е открита на 2 март 1919 година. Идеята на болшевиките за незабавно създаване на комунистически интернационал не е подкрепена от представителя на Германската комунистическа партия Еберлайн под предлог, че първо трябва да се създадат комунистически партии в големите капиталистически страни, а после вече да се обединяват. Истинската причина е, че ръководители на ГКП не са одобрявали установената от болшевиките диктатура и техните опити да наложат руския модел на завземането на властта като модел за западноевропейските социалдемократи. Няколко месеца преди края на войната Роза Люксембург пише, че без общи избори, без неограничена свобода на печата и събранията, без свободната борба на мненията се достига „до господство на клика, наистина — на диктатура, но не диктатура на пролетариата, а диктатура на шепа политици, т. е. до диктатура в чисто буржоазен смисъл, в смисъл на господство на якобинците". „Свободата — продължава Р. Люксембург — само за привържениците на правителството, само за членовете на една партия, колкото и многобройни да са те, това не е свобода. Свободата всякога е свобода за другомислещите." И тя пряко критикува Ленин: „Но той изцяло греши в избора на средствата. Декретът, дикгаторската власт на фабричните надзиратели, драконовските наказания, теророът — всичко това е временно лекарство. Единственият път към възраждането е: училището на обществения живот, неограничената най-широка демокрация, общественото мнение. Именно господството на терора деморализира."

Ленин отхвърля обвиненията в диктатура на партийната върхушка над руския народ и подготвя тезиси „За буржоазната демокрация и диктатурата на пролетариата", които прочита на 4 март. В тях той не критикува покойните водачи на ГКП Р. Люксембург и К. Либкнехт, а спори с лидерите на германските социалдемократи и с брошурата на Кауцки „Диктатура на пролетариата". Същия ден, 4 март, Ленин и Троцки са успели да убедят делегатите да обявят, че конференцията трябва да се превърне в Учредителен конгрес на Третия, Комунистическия интернационал.

Българинът Кръстю Раковски, който е секретар на Балканската социалдемократическа федерация, получава правото да гласува от името на партията на българските социалисти и на румънските социалисти. Раковски

обаче има друг, много по-важен пост — той е председател на болшевишкото правителство на Украйна и само след няколко седмици е включен във висшето ръководно тяло на Руската болшевишка партия — Организационното бюро на Централния комитет, в което са и Троцки, Дзержински (министър на вътрешните работи и шеф на политическата полиция) и други най-видни болшевики. Еберлайн се въздържа при гласуването, всички други делегати приемат предложението и тогава Еберлайн обявява, че в такъв случай ГКП влиза в Интернационала (и това не го спасява — след години Сталин му взема главата).

Болшевишката власт продължава да живее с надеждата за световна пролетарска революция, че тя само е прекъснала за малко своя ход и набира сили като вулкан преди ново, още помощно изригване — непреодолимо, неумолимо като природен закон, защото се предизвиква от закономерности на икономическото развитие.

Първият конгрес на Комунистическия интернационал приема документи, които разкриват колко нереални са били плановете на ръководителите му. В Платформата се прокламира раждането на нова епоха на разлагане и вътрешно разпадане на капитализма, „епоха на комунистическата революция на пролетариата", на открит бунт с буржоазната машина. Тази оценка е напълно в духа на всички доклади, статии и речи на Ленин, който на 2 март е открил срещата на комунистите с оптимистичното уверение: „Нека буржоазията още свирепствува, нека тя още избива хиляди работници — победата е наша, победата на световната комунистическа революция е осигурена." Платформата завършва с призива: „Да живее международната република на пролетарските Съвети!" При закриването на конгреса на 6 март Ленин демонстрира пред делегатите същата вяра в близкия триумф на комунизма по целия свят: „Победата на пролетарската революция в целия свят е осигурена. Наближава основаването на международната Съветска република." Думите му се посрещат с бурни ръкопляскания. Ленин се е чувствал вече като президент на тази република. Същия ден на делегатите подаряват „Правда" и на несвикналите с кирилицата им превеждат статията на Ленин, че основаването на Коминтерна „е преддверие на интернационалната република на съветите, на международната победа на комунизма".

Същия ден е организирано и тържество за делегатите — среща с висшите ръководители на болшевишката партия, на съветската държава, на профсъюзите. Отново краят на речта на Ленин е ефектен: „Другарите, които присъстват в тази зала, видяха как се основава първата Съветска република, те виждат сега как се основава III, Комунистическият интернационал, те ще видят как ще бъде основана Световната федеративна съветска република."

Болшевиките откриват бързо и главното препятствие, което трябва да се преодолее, главният неприятел, срещу когото трябва да засилят огъня с всичките си оръжия — световната социалдемокрация. В Платформата това е посочено ясно: „Необходимото предварително условие" за „победоносната борба е разривът не само с преките лакеи на капитала и палачите на

комунистическата революция" — „десните социалдемократи", но и разривът с „центъра" (кауцкианците)."
В специална резолюция възстановеният Втори интернационал е наречен „жълт Интернационал на стачкоизменниците", ,,оръдие в ръцете на буржоазията". Работниците са призовани „да започнат най-решителна борба" срещу „този „Интернационал" на лъжата и измамата".
Първият конгрес приема и резолюция за „белия терор". Формулата „бял терор"; появила се по време на гражданската война, влиза в речника на Коминтерна не само за да се порицаят антидемократичните мерки на различни правителства, но и всички действия на демократичните правителства срещу организирани от комунисти акции, когато при тези акции се нарушават законите. В резолюцията в един кюп са поставени „германските и австрийските буржоа и социалпредателите" (нарицателно заедно със „социалшовинисти" или „социалимпериалисти", използвано от болшевиките по време на войната), които „със своя бял терор напълно разкрили канибалската си природа".
Конгресът приема Манифест към пролетариата от цял свит, написан от Троцки и обявен от Зиновиев за „втория комунистически манифест" след Манифеста на Маркс и Енгелс.
Конгресът решава в ръководството — Изпълнителния комитет на Коминтерна (ИККИ), което ще заседава в Москва, всяка партия да изпраща свой представител. В Бюрото на ИККИ влизат Ленин, Троцки, Григорий Зиновиев, Раковски и Фриц Платен. Нито един от тях няма да види световната съветска република, а четиримата ще бъдат убити от ръце на комунисти: Троцки — в Мексико през август 1940 г. (убиецът Рамон Меркадер, агент на съветската политическа полиция, за „подвига" си получава званието „Герой на Съветския съюз"); Зиновиев, който е определен от болшевишката партия за председател на ИККИ, е разстрелян през 1936 г. след пародия на процес; Раковски — подлаган многократно на морални и физически инквизиции, е разстрелян в затвора през 1941 г.; Платен, който е връзката на Ленин и групата болшевики с швейцарското правителство за прехвърлянето им през Германия със специален пломбиран вагон (преминаването през април 1917 г. на руските граждани през неприятелска територия е разрешено от самото Главно командване на германските войски и от кайзеровото правителство), един от ръководителите на Швейцарската комунистическа партия, е арестуван в Съветския съюз през 1937 г. и умира в затвора.
Истинското организационно изграждане на Коминтерна е постигнато на втория конгрес през 1920 г. с приемането на Устав и на Условия за влизане в Коминтерна и с дял куп тезиси и доклади, подготвени от Ленин. Уставът обявява Коминтерна за „единна световна комунистическа партия" със секции в отделните страни. За цел на Коминтерна се посочва събарянето с всички средства „на международната буржоазия и създаването на международна Съветска република — преходен стадий към пълното унищожаване на държавата".
В Условията се твърди съвършено произволно, че „класовата борба в почти всички страни на Европа и Америка навлиза във фаза на гражданска война",

дори „във фазата на най-изострена гражданска война". От тази погрешна оценка следва друга важна грешка, която оковава завинаги световното комунистическо движение в догмата, наречена „демократически централизъм". Според дванадесетото условие „партиите, принадлежащи към Комунистическия интернационал, са длъжни да бъдат изградени на принципа на демократическия централизъм", но комунистическата партия ще можела да изпълни своя революционен дълг само ако бъде „организирана по най-централизиран начин, ако в нея господства желязна дисциплина, граничеща с военна дисциплина".

Комунистическите партии дори и в най-демократичните страни са задължени от Условията успоредно с легалните си формации да образуват нелегални структури и да работят нелегално и във войската.

На дванадесетия конгрес на болшевишката партия през април 1923 г. Зиновиев доразвива тази постановка на Устава: Коминтернът — „това е единна партия, разпространена в различни страни, това е повече от партия — това по-скоро е секта".

В Условията за приемане в Коминтерна от „левите" социалдемократи, повярвали в „демократичността" на диктатурата на пролетариата и увлечени от идеята за завземане на властта чрез преврат (въстание), се иска да скъсат незабавно с „десните" и „центристите" в своите партии. Обявената след 7 ноември 1917 г. война на тази част от световната социалдемокрация продължава с най-тежки обвинения.

През март 1921 г. току-що създадената Италианска комунистическа партия обяснява в каква посока ще стреля: „Главният неприятел на пролетариата днес в борбата е социалдемокрацията. И ще бъде и утре." В манифест на ръководството на ИКП във връзка с парламентарните избори от май 1921 г. се изказва надеждата, че съзнателните работници ще се убедят, че не може да не се мине през трупа на социалдемократическата партия. А ръководителят на компартията Бордига е първият от ръководителите на една комунистическа партия, който — пак във връзка с тези избори — поставя знак на равенство между фашизъм и социалдемокрация: „Фашистите и социалдемократите са двете лица на един и същ утрешен неприятел."

През 1921 г. в Коминтерна се обсъжда въпросът за забавянето на темповете на развитие на световната пролетарска революция и за задачите на комунистическите партии в новата обстановка. На десетия конгрес на болшевишката партия през март 1921 г. Зиновиев преценява, че световната революция само е забавила своя темп и комунистите, дори и малко на брой, щели да я осъществят.

На третия конгрес на Коминтерна, състоял се през 1921 г., според Троцки, ако през 1919 г. болшевиките са смятали, че победата на тази революция е въпрос на месеци, то сега за победата й може би ще са необходими няколко години. В реч за тактиката на болшевишката партия Ленин признава, че когато са започвали Октомврийската революция, са мислели, че „или веднага, или поне много бързо ще настъпи революция в останалите страни, капиталистически по-развити, или в противен случаи неизбежно ще загинем". Сега новата обстановка

изисква поставянето на нови задачи пред комунистическите партии на първо място да спечелят мнозинството от работническата класа за своите идеи. И отново главна пречка в изпълнението на тази задача е социалдемокрацията, която води след себе си това мнозинство. Тръгнали по пътя на тоталитаризма — на самостоятелно управление на Русия не само без подкрепата на други политически сили, но и унищожавайки ги, —болшевиките налагат своите методи на борба за власт като модел за борба за власт и в демократични държави, дори и в колониите, където но само няма комунистически партии, но няма и национална буржоазия.

Втората задача, поставена от Ленин, е осъзнаването от всички комунисти на факта, че „главна опора на капитализма" е тази част от работниците, които са организирани от социалдемократическите партии. Изводът на Ленин е, че социалдемократите са „контрареволюционните елементи" в работническата класа, които задържат международната буржоазия на власт.

Погрешният анализ, който правят ръководителите на болшевишката партия на международната обстановка, и оттук и в анализа на обстановката в отделните страни, личи и от отчетния доклад на Зиновиев. За него между фашизма и „белия терор"— режимите в редица европейски държави—няма принципна разлика. Според Зиновиев и в България режимът (на БЗНС) с в този кюп, поради което БКП „може би" също трябвало „да стане нелегална", тъй като и „тя страда много от белия терор".

Да се спечели за идеите на Коминтерна мнозинството от работническата класа „на книга" е лесно, а в живота се оказва невъзможно. И тогава ръководителите на болшевишката партия замислят една голяма маневра, наречена „единен работнически фронт".

Някои от социалдемократическите партии се опитват да въздействат върху политиката на болшевиките и на ръководения от тях Коминтерн в посока към демократизиране, към отказ от политиката на гражданска война в редовете на работническата класа, към сътрудничество с всички работнически партии. Идеята е привлекателна и ИККИ се съгласява през 1922 г. да се проведе в Берлин среща на представители на трите интернационала. Това съгласие е оспорвано от ръководствата на някои комунистически партии. Ръководителите на Френската комунистическа партия например още живеят със самочувствието, че тя е по-силна от социалистическата партия и че нямало защо да се подава ръка на давещия се. На срещи със секретари на партийни организации зам. генералният секретар на ФКП Трейн през януари 1922 г. разяснява истинския смисъл на политиката на единен фронт: да се сближават с реформистките шефове при всяка обща акция и след това да се отдалечават, но тъй, както „се приближава и отдалечава ръката до кокошката при оскубването на перата". Трейн обаче не е отговорил на въпроса, какво ще прави комунистическата партия, ако „социалистическата кокошка" след първата шепа оскубани пера се разкряка и побегне далече.

Още по-образно е разтълкувал характера на новите отношения комунисти—социалдемократи Т. Джексън на конгреса на Английската комунистическа

партия през март 1922 г. — „Отначало им стискаме ръката, а после — гърлото!"
Но и ръководителите на Коминтерна не крият, че кампанията, която водят за единен фронт, е средство за привличане на членовете на социалдемократическите партии на страната на пролетарската революция, или както е писал Зиновиев в доклада си пред специална свикания пленум на ИККИ, това е „тактическа маневра" за показване на истинския облик на социалдемократите, „за погребване на лидерите на II и II 1/2 интернационал". След подобна подготовка от страна на ИККИ е ясно, че срещата в Берлин е осъдена предварително на неуспех. Тогава в ИККИ откриват формулата „борба за работническо правителство", разширена за по-слабо развитите страни като „работническо-селско правителство". Съдържанието обаче на политиката, която подобно правителство е трябвало да провежда, се разбира от друг доклад на Зиновиев от лятото на 1922 г.: работническото правителство е правителство на диктатурата на пролетариата. „То е псевдоним на съветската власт, то е по-удобно за обикновените работници и затова искаме да използваме тази формула."
Зиновиев е знаел отлично, че нито една уважаваща себе си партия няма да се съгласи да бъде ръководена от комунистическа партия в борбата за власт и резултатът от тази борба да бъде установяването на диктатура на пролетариата. Уважаващите себе си партии се борят за власт с бюлетини в ръце, а не с пушки. Но за ръководителите на болшевишката партия е било важно да разполагат с лозунг, който да бъде използван като оръжие в борбата за печеленето на влияние и за изместването на социалдемократическите партии от заетите от тях позиции.

СОЦИАЛДЕМОКРАЦИЯТА

Деветнадесетият век е век на формиране на съвременното лице на Европа. Феодализмът си отива, подгонен от парната машина, металите, електричеството, нефта. Войни и революции чертаят граници на големи и малки държави. В историята влизат имена на големи и малки политици. Учени откриват тайните на звездите и атомите, изясняват отношенията маймуна човек. От чупенето на машината —„виновник" за мизерията на работника, от организирани демонстрации се достига до политическата партия, която се бори за решително подобряване на положението на бедните, като се вземат властта и парите на богатите.
В теорията за светлото бъдеще се появяват имената на Маркс и Енгелс — бащи на идеята за насилието като акушерка на прогреса. В хаоса на миналото те се стараят да открият закономерности, които подготвят необратимо комунистическата революция, възшествието на диктатурата на пролетариата. Тази диктатура щяла да доведе до изчезване на класите, а с тях и самата държава — омразна и омръзнала на свободолюбивия човек институция. Наричат последователите на тези идеи пролетарски революционери. В края на века все по-често ги наричат и марксисти. Работническата класа, която

непрекъснато множи редиците си, е благоприятната почва за разпространението на тези идеи.
Друга посока за развитието на теорията за светлото бъдеще сочат мислители, убедени, че отношенията човек—човек трябва да бъдат. . . човешки! В хармония и с общи усилия всички социални слоеве, които изграждат пирамидата на обществото, трябва да дадат своя принос за издигането на жизненото равнище, за развитието на просветата и културата, за оздравяването на морала, за демократизирането на политическия живот, за по-голяма социална справедливост — това е програмата на голяма група от теоретици и политически дейци, които никога не са приемали идеите на Маркс за изостряне на класовата борба на работниците срещу капиталистите.
И двете групи, и сродни с тях са клонове на едно голямо семейство, вярващо в социално справедливото общество на бъдещето. В края на века и началото на XX в. голяма част от марксистите променят своето отношение към идеите на класиците — на създателите на теорията за научния комунизъм. Безспорният лидер на ревизионистите е германският социалдемократ Едуард Бернщайн. Той съветва ГСДП да има смелостта да се раздели с революционната фразеология, да погледне действителността в очите и да се превърне в партия само на демократическите и социалистическите реформи. Своите идеи Бернщайн развива през 1899 г. в станалата знаменита книга „Предпоставките на социализма и задачите на социалдемокрацията". По-късно Бернщайн обяснява, че е отхвърлил постановката за близкото рухване на буржоазното общество и е казал, „че социалдемокрацията не трябва да основава своята тактика върху надеждите за неизбежната му катастрофа".
Бернщайн отхвърля основни марксистки прогнози за влошаване на положението на работническата класа, за разделяне на обществото на две обявили си война на живот и смърт класи, за невъзможността това общество да се реформира и развива демократично, за революционното събаряне на капитализма. Опитите според него да се обяви марксистката диалектика за шперц, който отваря всички врати, който може да разреши всички проблеми на работническата класа, не водят до революция, а до насаждане на утопии.
Основната теза на ревизионистите е, че единственият път който води към социализъм, е еволюционният, че социализмът не означава скъсване с либерализма, а негово най-пълно осъществяване. Поради това Бернщайн пише фразата, която влиза историята на социалдемокрацията: „Движението е всичко и това, което обикновено наричат крайна цел на социализма, е нищо"!
Изводите на Берщайн за задачите на социалдемокрацията са поддържани не само в Германия, но и в много други страни от социалдемократи, които правоверните марксисти наричат социалреформисти. Мнозинството от германските социалдемократи е повлияно силно от тези идеи, дори и когато не ги приема изцяло, какъвто е случаят с безспорния лидер на партията Карл Кауцки.
Във Франция започва и практическото приложение на ревизионизма — през 1899 г. социалистът Милеран, депутат в Камарата, става министър на

търговията и промишлеността и съдейства за намаляване на работния ден с повече от един час, за държавния контрол върху условията на труд във фабриките, за поощряване на организирането на работниците в профсъюзи.
Тук лидерът на немарксисткия социализъм е Жан Жорес, който създава и социалистическа партия, различаваща се от марксистката с идеите си за демократична еволюция на обществото, за просвета на народните маси.
Във Великобритания идеите на Маркс не намират сериозен отзвук. Работниците са организирани в трейдюниони, а политическата им просвета се води от хора, за които социализмът е общество, което уважава християнските ценности. Към това общество се върви не чрез класова омраза, а чрез парламентарни избори и реформи. Водеща роля в социалистическата мисъл тук си е извоювало Фабианското общество, което предлага нови идеи на световното работническо движение: за постепенно преминаване към държавата на основни производителни сили на обществото; за използване на кооперацията като средство за защита от търговци спекуланти и като училище по колективизъм; за разширяване правата на общините. Едни от най-големите английски писатели на всички времена Бърнърд Шоу, е фабианец и е първият, който още в 1888 г. нарича бъдещото общество „демократичен социализъм". Фабианците са между организаторите на лейбъристката партия във Великобритания.
В България още с появяването си социалдемократическото движение се разделя на два потока. Обособилите се в самостоятелна партия социалисти-реформисти преработват марксизма според българската почва — в условията на тепърва тръгващо по пътя на демократичния капитализъм общество. За Янко Сакъзов най-справедлива държава се постига само с общите усилия на класите и поради това сполучливо наричат последователите му широки социалисти или общоделци.
Първата световна война е изпитание и школа за социалдемокрацията от европейските страни. Октомврийският преврат на болшевиките разделя завинаги социалдемократическото семейство. Веднаж старият австрийски социалдемократ Виктор Адлер, шегувайки се, казва на Плеханов „Ленин е ваш син", а Плеханов му отговаря „Ако той е мой син, то той е един незаконен син."
Болшевиките напускат това семейство и от обикновени ренегати се превръщат в негови неприятели — компрометират го с тоталитарната съветска система, а учениците им — комунистите— с методите си на политическа борба в демократичните страни. Увлечените от болшевишката пропаганда работници и интелигенти започват да се разочароват от политиката на правителството на Ленин, което не може да спечели на своя страна дори собствените си работници и селяни, а милиони мори с глад.
Водещите личности на международната социалдемокрация отхвърлят идеите за идване на власт с преврат и запазването на властта с диктатура. Теророт на болшевиките ги заставя да поведат голяма дискусия за стойността на марксизма в условията на XX в. и в светлината на промените в живота на човечеството, настъпили със световната война. Мнозинството от социалдемократите не може да има нищо общо с т. нар. марксизъм-ленинизъм и дори с по-голямата част от идеите, обявени за марксистки.

Под мантията на пролетарска диктатура, пише Каутски, се крие модерен източен деспотизъм и от която и страна да се гледа тази диктатура, тя се оказва негодно средство за преминаване от капитализъм към социализъм. Едновременно с развитието на пролетариата се развива и демокрацията и „парламентарният път за завладяването на политическата власт от пролетариата ще бъде пътят на демокрацията". „Демократическата република е държавната форма за господството на пролетариата" и за осъществяването на социализма, е мнението на Каутски, но в много европейски страни социалдемократите ще управляват, без да поставят въпроса за свалянето на монархията.

Каутски се спира на споровете, породени от една предпочитана от болшевиките мисъл на Маркс, че „насилието е акушер на всяко старо общество, бременно с ново". Тези, които го цитират, пише Каутски, забравят, че Маркс изрично предупреждава „да не се прескачат естествените фази на развитието". Тезата на социалдемокрацията е, че насилието, диктатурата, може да се приложи само след като се вземе властта, и то само в случай, че съборените от власт класи оказват съпротива и започнат гражданска война. Един акушер, пише Каутски, който си служи с насилствени средства, за да накара да роди една бременна в петия месец, може и да се похвали, че е съкратил срок на бременността, но дете няма да има, а и майката ако оцелее, ще бъде щастлива. „Подобно акушерство засега се упражнява над бедната Матушка Русия от няколко лекари, които претендират, че са минали Марксовата школа. Тези господа медици заявиха с шарлатански тон, че тяхното насилие било изпитано средство „за скъсяване и смекчаване на родилните мъки на социализма"."

Темата за насилието вълнува съвършено основателно социалдемократите. През 1919 г. един от видните теоретици от т. нар. австромарксистка школа Макс Адлер също коментира горната мисъл на Маркс и заключава: „Когато диктатурата на пролетариата стане искане на целия трудов народ, само тогава насилието ще стане истинска, ако от нея изобщо има нужда, акушерка на една нова епоха, пристигнала в срока на узряването си." Липсата на узряло за социализма общество, липсата на икономическа и политическа зрелост не може да се замести с диктатурата — това е тезата на социалдемократите. И те предупреждават болшевиките — с терор може да се държите на власт, но ще бъде невъзможно да задоволите материалните нужди на народа и „тотално ще изоставите цялото морално и културно съдържание на социализма" (М. Адлер).

Социалдемократите отхвърлят и оправдателния аргумент на болшевиките, че дори и да имало невинни жертви на терора, дори и да строели с насилие, те строели новото общество в интерес на всички трудещи се. Адлер сравнява този аргумент с германската поговорка, с която си служели някога католиците: „Стани ми брат или ще ти счупя главата."

Най-авторитетният австромарксист е Ото Бауер. В началото на 1920 г. в книгата си „Болшевизъм или социалдемокрация" той дава подробен отговор на въпроса, защо в Европа са неприложими болшевишките методи на борба за власт и управление: преминаването към социалистическо стопанство тук трябва да стане не чрез скъсване на връзката със старото държавно и стопанско

управление, а „да се извърши чрез постепенно, планомерно, системно преустройство на капиталистическите организационни форми"; демокрацията е формата, чрез която пролетариатът няма да обезправи другите класи, които са му необходими за икономическото развитие, а и като контролираща властта опозиция. Предвиждането на Бауер е, че именно поради това първата фаза на икономическото преустройство на обществото, предприето от болшевиките, ще бъде „една неотстранима анархия и тъкмо затова втората фаза ще бъде един неизбежен деспотизъм". В Европа подобна диктатура ще доведе до грамадни стопански и социални сътресения и под тежестта им самата диктатура ще се провали, продължава Бауер. Докато в диктатурата социалдемокрацията вижда само „средство за спасяване на демокрацията от непосредствената опасност на една антидемократична контрареволюция", в нея болшевиките влагат суеверна вяра в чудотворната сила на властта, живеят със заблудата, че „всемогъществото на едно господстващо малцинство може и трябва да наложи на послушната маса по-висши форми на живот".

През 1919 г. идейните различия между комунисти и социалдемократи вече са тъй ярко проявени, че между техните интернационали лежи цяла пропаст. Своя социализъм социалдемократите вече започват да наричат „демократичен", за да го отличат от „кървавия" социализъм на болшевиките. Двата интернационала вече са олицетворение на два различни свята — на парламентарното и на тоталитарното общество, всеки със своето оръжие в ръка — бюлетината и пушката.

Първата партия, която отразява с нова програма дълбоките промени, настъпили със световната война, е Германската социалдемократическа партия. Конгресът й през септември 1921 г. приема новата програма на партията — за изграждането на демократичен социализъм. В ГСДП членуват 1 200 000 души, а в изборите за Райхстаг през 1920 г. тя получава 6 100 000 гласове. В същите избори независимата социалдемократическа партия получава 5 млн. гласове, а ГКП — само 590 хиляди.

Възстановеният Втори интернационал не обединява всички социалдемократи. Една част от тях са недоволни от поведението на германските социалдемократи, гласували в Райхстага кредитите за войната. Друга част се колебае дали да поеме път, който води до пълно скъсване с марксизма, и приема тактиката на изчакване на завой на болшевишкия режим от военния комунизъм към по-мек режим, дори към държавен капитализъм. Трета част е приела октомврийския преврат като свършен факт, като революция, която открива нова епоха пред световния пролетариат. Тези социалдемократи са били готови да влязат в Коминтерна с надеждата да цивилизоват болшевиките, да обяснят, че ако в Европа следват Ленин и Троцки, комунистическите партии никога няма да спечелят мнозинството от работническата класа.

Партиите, които през 1919 г. не се приобщават към Втория интернационал, през 1921 г. във Виена създават нов интернационал. В него влизат т. нар. социалдемократи центристи от Австрия, Белгия, Великобритания, Германия, Франция, Швейцария и други страни, включително и меншевики и есери —

общо 20 партии от 13 страни. Поради междинното му положение — вляво от Втория интернационал и вдясно от Третия, а и поради по-дължкото му име — Международно работническо обединение на социалистическите партии, в историята той остави с шеговитото наименование Две и половина интернационал. Звездите на интернационала са Кауцки, Бауер и Фридрих Адлер (син на Виктор Адлер), Жан Лонге (от ФСП, внук на Маркс), Грим (от швейцарската партия), Мартов (от меншевиките), Чернов (от есерите). През 1922 г. във Виенския интернационал влизат 24 социалистически партии с повече от 2 млн. членове.

Ръководителите му съзнават, че между техния интернационал и Москва лежи пропаст, а само с един лек скок може да се озоват при своите братя от Втория интернационал, които ги очакват с нетърпение.

ФРАНЦИЯ — СБОГОМ НА ИЛЮЗИИТЕ

Четиригодишната война на френска територия оставя след себе си освен 1 400 000 убити и 750 хил. инвалиди, и следи, които ще напомнят още дълги години какво е загубила Франция: разрушени са или тежко са засегнати над 20 хил. предприятия и работилници и 500 хил. сгради, 30 млн. дка земя наподобяват лунен пейзаж, унищожени са 9700 жп моста, 5 хил. км жп линии и 54 хил. км пътища. От победените французите очакват и възстановяване на разрушенията, и компенсации за претърпените страдания. Най-популярният лозунг в страната е дело на финансовия министър Клоц: „Бошите (обидно прозвищи за германците — бел. М. С.) ще платят за всичко!" И това е първата голяма илюзия— германците и не могат, н не искат да платят за всичко, а Клоц влиза в затвора за фалшификации на документи.

Втората голяма илюзия е, че войната, от която Франция е понесла най-големи загуби и която е спечелена с най-голям принос на френската армия, е последната, която се води на нейна територия и че е завършила с вечен мир. И французите са първите, които кръщават тази война „великата" (тъй се пише и до днес тя във Франция, вместо Първата световна война).

Разправиите между победителките, свързани с Версайския договор и репарациите, и оттеглянето на САЩ от ОН са първите сигнали за стойността и на тази илюзия. А огорченият от неуспеха да влезе в Елисейския дворец (резиденцията на прези-дента на републиката) Клемансо изрича една прокоба, която тегне на следвоенните поколения: „За двадесет години Франция ще бъде мъртва."

Третата голяма илюзия е, че преживените нещастия ще повлияят върху оздравяването на социалния климат, че ще доведат до национално единство и изграждането на по-справедливо общество. Преходът към мир с всички свръхтежки за разрешаване проблеми разпръсва тази илюзия най-бързо. Бедните не могат да станат богати, но войната е попълнила списъка на богатите французи с нови имена.

Синята камара. Опиянението от победата продължава да действа през 1919 г. и изборите са спечелени от обединените в Национален блок партии на десницата

и центъра. Новата Камара е наречена синя по цвета на униформите на многобройните депутати — бивши военни. От военновременния кабинет излизат министрите социалисти, а партията на радикалите и радикалсоциалистите напуска Националния блок след неуспеха на рурската окупация. От ляво крило на десен блок, след предизборно споразумение със социалистите и републикан-социалистите, тя се превръща в дясно крило на ляв блок. Левият блок печели изборите в 1924 година. За Франция идват години на бързо икономическо развитие. Производството на стомана и чугун в сравнение с 1913 г. се удвоява, на електроенергия — учетворява, на изкуствени влакна — удесеторява. Радикалите обаче не издържат на натиска на десницата и през 1926 г. разцепват Левия блок. Поради липса на обща правителствена програма, подписана от трите партии (социалистите не желаят да влязат в правителството), обиденият и на своята партия на радикалите Клемансо на въпроса, какво му е мнението за Левия блок, написва мълчаливо: 0+0+0=0.
Твърде любопитна е еволюцията на социалистическата партия. В края на 1920 г. мнозинството от членовете й гласува за влизане в Коминтерна. В „старата къща" остават обаче най-авторитетните лидери и мнозинството от социалистите — депутати в Камарата. В продължение на 25 години всепризнатият „първи между равните" в социалистическата партия е Леон Блум. Стартирала с повече от 130 хил. членове, ФКП бързо губи инерция и поради разочарованието от диктата на Коминтерна, а и защото намалява острота на социалните противоречия. Само след 2 години я напуска дори и нейният основател Фросар. И обратно — социалистическата партия от 30 хил. членове през 1921 г. през 1924 г. вече надминава комунистическата. В 1930 г. социалистите са 111 хиляди. Комунистите са 30 хил., но от тях само 10 хил. си плащат членския внос.
С тактиката „класа срещу класа", с поведението си по време на изборите през 1928 г., когато проваля левицата, с обявяването на Елзас и Лотарингия за експлоатирани от Франция чужди области (защото още Ленин е отхвърлил Версайския мирен договор като „мир на убийци и на касапи"), с войната си срещу социалфашистите и с квалифицирането на френската демокрация като фашизирана и дори чисто фашистка, с отричането на „Марсилезата" и пеенето на „Интернационалът" (по това време химн на Съветския съюз) ФКП сама се поставя в положението на слуга на Москва. На бял свят вече излизат свидетелства за милионите, наистина изпращани от Москва. По израз на генералния й секретар М. Торез ФКП се превръща в „секта, която клеветяха безнаказано и презираха открито", но той хвърля вината за това положение върху свои бивши другари, членове на Политбюро на партията.
Световната икономическа криза въздейства върху Франция по-слабо, но по-продължително време и страната не може да достигне промишленото производство от 1928 година. В изборите от 1932 г. печели новото издание на Левия блок. В края на 1933 г. избухва поредният финансов скандал. „Героят" Стависки е твърде удобна мишена за загубилите изборите десни политически партии и за цялата крайна десница— родителите му са евреи, напуснали Русия в края на миналия век, а той е свързан с депутати от партията на радикалите.

Скандалът води до неочаквана развръзка — през януари 1934 г. търсеният от полицията Стависки е намерен мъртъв, с пистолет в ръка в една вила в курорта Шамони. „Самоубит" пишат вестниците на десницата и обвиняват в корупция правителството на депутатите от Левия блок. В една карикатура аристократка предупреждава слугинята си около наредена маса: „И внимавай, преброй сребърните прибори, защото на вечеря ще имаме депутати!" Но ако подобни шеги са в рамките на нормалните политически борби, то нападките срещу Камарата на депутатите достигат до призиви за разправа и до заплахи, сипещи се от страниците на „Аксион Франсез" от рода на тези от 11 януари, че куршумите на лигата ,,Аксион Франсез" „няма да изпуснат своята цел" и че министър-председателят радикалът Шотан трябва да бъде изпратен в затвора. Антиправителствените прояви на лигите (формации на крайната десница, образувани от бивши военни и студенти и проявяващи се в Париж и предградията, които нападат демократичните основи на републиката, ратуват за силна изпълнителна власт и с улични демонстрации и манифестации на свои групи със специални униформи се стремят да предизвикат безредици или да разкъсат отново, както в 1926 г. съюза на левицата, или да предизвикат предсрочни избори; само една от тях обаче изповядва фашистки идеи) достигат своя връх на 6 февруари 1934 година.

Вечерта в Камарата на депутатите се гласува доверие на новото правителство, водено от Даладие, който обещава да проведе разследване срещу компрометираните служители и депутати. Лигите организират на Плас дьо ла Конкорд демонстрация, която прераства в метеж — в опит да се премине моста на Сена и да се щурмува Бурбонският дворец — седалището на Камарата. Полицията отбива неколкочасовия щурм, но са убити 16 души от нападащите и един от отбраняващите се, а няколко хиляди души са ранени.

Поради пролятата кръв Даладие подава оставка и десницата постига първата си цел — да се образува правителство с нейното участие. Отговор на събитията от 6 февруари са две контрадемонстрации. На 9 февруари ФКП се опитва да организира самостоятелна демонстрация. Със своите лозунги от рода на „Всички, които не са с нас, са фашисти" или „Даладие — убиецът, на бесилото" (М. Торез на 6 февруари твърди, че между буржоазната демокрация — холерата, и фашизма — чумата, няма принципна разлика) комунистите са изолирани напълно от обществото и полицията ги разпръсква без особени проблеми, но пак има няколко убити и ранени. На 12 февруари по призив на намиращата се под влиянието на социалистите Обща конфедерация на труда републиканска Франция стачкува и манифестира решителността си да не допусне завой надясно в политическата система.

Идването на нацистите на власт и февруарските събития във Франция и в Австрия (там провокационните действия на правителството на Долфус предизвикват социалдемократическо въстание в Линц и Виена) заставят ръководството на Коминтерна да се замисли сериозно над издиганите още от 1919 г. основни стратегически и политически лозунги. Франция е определена като терен за експериментиране на нов курс —на съюз със социалистите. На 27 юли 1934 г. този съюз в защита на демокрацията е скрепен с пакт, а през 1935 г.

към него се присъединяват и радикалите, и републикансоциалистите. Създаден е Народният фронт с програма за защита и разширяване на демокрацията.
Народният фронт печели изборите за Камара на депутатите през 1936 г. и Леон Блум е първият социалист министър-председател на Франция. Радостта от победата в изборите води до спонтанни стачки в цялата страна. Работниците се настаняват във фабриките и организират празненства в очакване на новите закони от новата Камара. И те са приети почти свектавично: повишаване на заплатите, четиридесетчасова работил седмица, двуседмичен платен отпуск, контрол над Френската банка, подпомагане на селските стопани, национализация на военната промишленост, разпускане на лигите.
Във външната си политика обаче правителствата на Народния фронта търпят неуспехи. Помощта им за правителствата на Народния фронт в Испания, жертва на фашистка интервенция, е нерешителна поради натиск от страна на правителството на Великобритания. Усложнената международна обстановка от агресивните действия на Германия и Италия, страхът от комунизма, вилнеещият в Съветския съюз терор и съпротивата на едрата буржоазия срещу социалната политика на Народния фронт разкъсват коалицията. Радикалите отново правят стъпки в дясна посока и достигат през 1938 г. в Мюнхен до капитулация пред Хитлер. През 1939 г. страната е на прага на нова световна война и както тъжно се шегуват след поражението от 1940 г., през 1914 г. Франция била отлично подготвена за войната от 1870 г. и в 1939 г. — за войната от 1914 година! Бомбите, изсипани на 1 септември над Полша, отекват в Париж като погребален звън на мечтите за вечния мир.

ГЕРМАНИЯ ОТ ВЕРСАЙ ДО НОВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Както са предвиждали военните, икономистите и демографите, Германия изминава пътя от Версай до новата война точно за 20 години. В „Моята борба" Хитлер дори е предсказал годината на започването ѝ: отнетите територии „не се възвръщат с пламенни протести, а с победен меч" — за 6 години власт националсоциалистите щели да изковат този меч (1933+6= 1939 г.). Шест фатални за Германия, за Европа и за световния мир години, в които „германският Чарли Чаплин" създава вътрешните и външните опори — Архимедовата точка за преобръщането на земното кълбо.
Германия губи една война, една корона и една мечта за европейско господство. Поражението предизвиква шок. И в края на октомври германците продължават да напрягат всички сили в името на неизбежната победа. Вместо нея идват национална катастрофа, революции, бунтове, съветска република в Бавария, окупация от войски на Антантата (в градовете на Рейн русокоси германки гледат втрещено „французите" от Сенегал), социалдемократически правителства, унизителен мир, репарации, галопиращо обезценяване на марката, голямата икономическа криза, националсоциализма.
Битите германски генерали Хинденбург и Лудендорф измислят легендата за „удара с нож в гърба", нанесен на германската армия от революцията. Обвиняват и правителствата, че не предоставили на военните да организират

нацията за тотална война. Хитлер използва тази легенда, удобна за прикриването на истинските виновници, и хвърля вината за поражението върху евреите, марксистите и републиканците, купени с пари на Антантата. Бъдещият фюрер на Германия открива и още една причина за поражението: Лойд Джордж организирал в Англия отлична военна пропаганда, а германските управници използвали в пропагандата „всяко случайно попаднало под ръка магаре вместо най-гениални познавачи на човешките души".

Друга широко разпространена в Германия легенда е, че Германия повярвала на 14-те точки на Уилсън за открит и справедлив мир и спряла бойните действия.

Събарянето на пруските реакционери и аристократи от власт, демократизирането на институциите и полагането на основите на републиката са дело на социалдемократите— на Германската независима социалдемократическа партия (Кауцки, Бернщайн, Хилфердинг) и на Германската социалдемократическа партия (Еберт, Шайдеман). Първият канцлер на републиката е Еберт, който е избран през 1919 г. за президент. В края на 1918 г. се образува и Германската комунистическа партия, но нейните водачи Роза Люксембург и Карл Либкнехт са убити през януари 1919 г. след неуспешно въстание на комунистите в Берлин.

Версайският договор стоварва вината за световната война само върху Германия. Франция си връща Елзас и Лотарингия. Левият бряг на Рейн и една ивица от десния се демилитаризират, Саарската област се поставя под управлението на ОН за срок от 15 години, а каменовъглените й мини се предоставят за експлоатиране от Франция за същия срок. Град Данциг е обявен за свободен град и е свързан с Полша с коридор, който разкъсва Германия на две части. На Германия са отнети всички колонии и й се забранява аншлус (присъединяване) с Австрия. Според военните точки от договора армията й не може да надхвърля 100 хил. души, ограничава се тонажът на надводната й военна флота, забранява й се да разполага с подводници, изтребители и бомбардировачи. Общо Германия губи 11% от населението си, 13% от територията си, 75% от желязната руда, 26% от каменните въглища, 25% от стоманата. От 16% дял в световното промишлено производство в 1913 г. през 1920 г. този дял спада на 9%.

През 1921 г. е уточнен размерът на репарациите на 132 млрд. златни марки, от които Франция е трябвало да получи 52% Великобритания — 22%, Италия — 10%, Белгия — 8% и 8% — останалите воюващи срещу нея държави. Изплащането е трябвало да започне още през 1919 г. с предаването на суровини и дървен материал на Франция. Но до 1931 г., когато отпадат тези точки от мирния договор, Германия е платила на Франция само 8 млрд. златни франка вместо дължимите и 125 милиарда.

Версайският мирен договор не е одобрен от нито една германска политическа партия. Един от ръководителите на народната партия — Кал, професор по право в Берлинския университет, в реч обявява: „Този мир става сега международен закон, но ние никога няма да признаем юридическата му стойност. Ние никога няма да приемем подобен мир — нито днес, нито в бъдеще." Особено е красноречива националистическата десница. В деня на

подписването на договора „Дойче Цаитунг" пише: „Отмъщение! Германски народе! Днес беше подписан срамният мир в Огледалния салон във Версай. Не го забравяй! Там, където в славната 1871 г. се възроди в споя античен блясък Германската империя, днес погребват германската чест. Не го забравяй! С непрекъснат и неуморен труд германският народ ще завоюва полагащото му се сред нациите място! И тъй— реванш за безчестието от 1919 година!"

В края на 1922 г. Германия спира изплащането на репарациите под предлог пълното изчерпване на възможностите на бюджета и на стопанството. На 11 януари 1923 г. френско-белгийски дивизии окупират Рурската област. Германия обявява пасивна съпротива, а икономическата криза прераства във финансова и инфлацията достига световни рекорди, при които всички дребни собственици са разорени. Ако на 2 януари 1923 г. 1 долар се е купувал със 7260 марки, то на 15 януари се купува с 56 000, на 28 юли — с 1 000 000, а на 15 ноември — с 4 200 000 000 000! Печатниците не смогвали да печатат банкноти и било по-евтино да се облепят стените вместо с тапети с банкноти.

В тази обстановка левицата и крайната десница опитват своя шанс. По нареждане на Москва ГКП подготвя революция и Троцки дори предлага тя да избухне на 7 ноември. За Германия заминават с фалшиви паспорти Радек (един от ръководителите на Коминтерна), който поема ръководството на ЦК на ГКП, Пятаков, отговорен за връзките с Москва, Уншлихт (зам.-председател на Държавната сигурност на СССР) — възложена му е военната организация на въстанието, Шмидт (министър на труда на СССР) — да организира профсъюзите, които ще създадат съветската власт. На посланика Крестински е наредено да финансира революцията чрез огромните суми, с които е разполагала в Берлин за търговските си операции с Германия съветската банка.

Революцията в Германия не избухва, защото няма революционна обстановка, или казано по-простичко — защото от нея няма нужда. В Хамбург съобщението за отлагането й не пристига и Телман с няколкостотин комунисти напразно се мъчи 3 дни по барикадите да събуди духа на революцията.

На 8 ноември Хитлер започва със създадената през 1920 г. Националсоциалистическа германска работническа партия бунт (НСГРП) и в една мюнхенска бирария обявява за свалено централното правителство на Германия и местното управление на Бавария. „Бирения бунт" завършва на 9 ноември в центъра на Мюнхен, където полицията разпръсква със стрелба колоната от няколко хиляди нацисти. Хитлер е осъден и в затвора диктува (с незавършено прогимназиално образование той е зле с правописа) на Хес „Моята борба" — „библията на националсоциализма".

„Моята борба" е книга, от която лъха омраза — към евреи, негри, цигани, славяни, към французи, към републиката, към Антантата. Тя е зов за създаване на националсоциалистическа държава, която да подготви Германия за реванш, за нова война, този път не само за европейско, но и за световно господство.

С международна помощ, главно с пари от САЩ, Германия стабилизира валутата си, икономиката е инжектирана с чужди капитали и за няколко години страната навлиза в период на спокойствие и подем, френско-германските

отношения са подобрени с много усилия и през 1925 г. със споразуменията в Локарно западните съседи на Германия получават международни гаранции. Но световната икономическа криза, започнала през 1929 г. в САЩ, поставя отново Германия на колене. Промишленото производство през 1932 г. е само 54% от производството през 1928 г., а броят на напълно безработните достига 6 милиона. За залък хляб ръка протягат не само просяци и военни инвалиди, но и висшисти.

И отново очакват своя час комунистите и нацистите. Коминтернът е оценил кризата като агония на германския капитализъм и преддверие на световната пролетарска революция и ГКП продължава политиката си на разцепление на работниче-ското движение. Социалдемократите са наричани социалфашисти и ГСДП въпреки нарастващата опасност от идването на власт на нацистите продължава да бъде обявявана за главния неприятел на ГКП. Телман твърди: „Без да победим социалдемокрацията, ние не можем да победим фашизма."

Нацистите засилват пропагандната си кампания, обещавайки да създадат „нова Германия" и щастлив живот за всичките и жители с чиста германска кръв. Под знамената с пречупения кръст маршируват стотици хиляди мъже, готови да напълнят всяка заповед на Хитлер, включително и да убиват. А в урните нацистите получават гласовете на милиони избиратели.През 1932 г. Хитлер иска канцлерския пост. Президентът Хинденбург (избран през 1925 г. поради нареждането от Москва Телман да поддържа и във втория тур кандидатурата си и кандидатът на католическата партия Център В. Маркс губи изборите, а би бил избран за президент само с половината от получените от Телман гласове), генерал-фелдмаршал, пруски аристократ и протестант, няма причини да симпатизира на своя конкурент в изборите за президент през март 1932 г. Адолф Хитлер — австриец, католик, ефрейтор и с незаконороден баща. Хинденбург се шегува: „Този човек канцлер —по скоро бих го направил министър на пощите, за да облизва марките с моя лик." На 30 януари 1933 г. обаче и Хинденбург кани Хитлер за канцлер.

В изборите за Райхстаг на 31 юли 1932 г. нацистите получават 13 746 000 гласове. И въпреки че на 6 ноември гласовете им падат с 2 млн., тяхната партия е най-силната в Райхстага. Върху Хинденбург е оказан натиск от едрите германски индустриалци и банкери да приеме Хитлер като глава на коалиционно правителство по две причини: Хитлер призовава открито за потъпкване на Версайския договор; отново страхът от комунистическа революция оказва своето въздействие, а Хитлер се кълне, че ще унищожи не само германския, но и световния комунизъм.

Историята на националсоциалистичсека Германия е история на най-бързо поглъщане на Ваймарската република от нацистката партия, на най-бързо унищожаване на демокрацията, на най-бърза подготовка на войната. С една голяма провокация — подпалването на Рейхстага на 27 февруари 1933 г., Хитлер започва похода срещу конституцията и комунистическата и социалдемократическата партия и печели изборите за Райхстаг на 5 март. На 23 март правителството му получава извънредни пълномощия и до юли всички

други партии са забранени, всички организации са поставени под контрола на партията и се създават нови, които да подготвят народа за войната. На „процеса срещу подпалвачите" на Рейхстага в Лайпциг от 21 септември до 23 декември 1933 г. Хитлер не постига своите цели да докаже вината на ГКП и Коминтерна за пожара поради липса на доказателства. С отлична и смела защита Георги Димитров — един от тримата съдени български комунисти, отхвърля обвиненията и печели световна известност.

Хитлер обаче е постигнал целите си и е установил невиждана в историята на Германия диктатура. Затворите и създадените концлагери са пълни с комунисти, социалдемократи, антифашисти от буржоазните среди и евреи. Германия напуска ОН и Хитлер нарушава открито Версайския договор. През 1934 г. умира Хинденбург и Хитлер става „фюрер на германския народ". Антиеврейската кампания е узаконена през 1935 г. с чудовищни закони за опазване на германската раса, с които се отнемат политическите и гражданските права на негерманците, а животът на евреите започва да виси на косъм.

На 7 март 1936 г. германските войски навлизат в демилитаризираната зона, която е трябвало да бъде зона за сигурност на Франция. А на 13 март 1938 г. германските войски влизат в Австрия и произведеният под германски контрол референдум потвърждава „желанието" на австрийския народ за аншлус с Германия. Култът към Хитлер преминава от обожаване към обожествяне. Заместникът на Хитлер в партията Хес се обръща на конгрес на нацистите към фюрера си с думите: „Вие сте Германия. Когато Вие действате — нацията действа. Когато Вие съдите — народът съди." И Хитлер отсъди — да бъдат избити и осакатени десетки милиони германци и жители на петте континента, а Германия да се хвърли в нова национална катастрофа.

СЪЕДИНЕНИТЕ АМЕРИКАНСКИ ЩАТИ

„Новата ера". През 1917 г. президентът Уилсън известява желанието на правителството на САЩ да съдейства във воюваща Европа да се постигне мир без „териториални придобивки и репарации". Когато САЩ влизат във войната, Уилсън обявява, че борбата е срещу военния деспотизъм на Германия, за един свят на демокрацията. На 28 юни 1918 г. във Версай Уилсън подписва отказа си от собствените си обещания за справедлив мир и предопределя поражението на своята демократическа партия в изборите от 1920 г. за президент. В САЩ недоволните от резултатите от Парижката конференция за мир са много: 7 млн. жители с германски произход не са съгласни, че Германия е еднолична виновница за световната война, и протестират срещу наложените й наказания; повече от 7 млн. жители с италиански произход оценяват като незначителни придобивките на Италия; още повече са неодобряващите Устава на ОН и специално чл. 10, който би могъл да въвлече САЩ в нова световна война по вина на някоя европейска държава.

Сенатът на САЩ на два пъти отказва да ратифицира Версайския договор. През 1921 г. САЩ сключват с Германия, Австрия и Унгария мирни договори, в които не е включен Уставът на ОН.
В конституцията на САЩ са направени две важни поправки. С първата през 1919 г. се забранява производството и консумацията на алкохол и започва ерата на т. нар. „сух режим". С втората през 1920 г. жените получават избирателни права (в Западните щати те вече са били получили тези права).
В изборите за президент на САЩ в 1920 г. кандидатът на републиканската партия Хардинг получава 16 млн. гласове срещу 9 млн. за кандидата на демократическата партия, поддържан от Уилсън (кандидат за вицепрезидент на демократите е бил Франклин Рузвелт). След 3 години Хардинг умира и вицепрезидентът Кулидж полага клетва за президент на Щатите. Времето на Хардинг е време на преодоляване на икономическите и социалните последици от световната война и на началото на един десетгодишен период, наречен „нова ера" или „лудите години". Започва втората за САЩ индустриална революция. Около президентът се формира екип от министри милионери и финансисти, които дават старт на по-голяма свобода на бизнеса, ограничаван от държавни комисии по време на войната. Кулидж продължава тази политика и намалява данъците, с които се облага едрият бизнес.
В сравнение с 1913 г. промишленото производство достига 180,8% и се равнява на 43,3% от цялата световна индустриална продукция срещу 2,5% на Япония, 3,3% на Италия, 5% на Съветския съюз, 6,6% на Франция, 9,4% на Великобритания, 11,1% на Германия и 18,8% за всички останали страни.
Консумацията на електроенергия нараства от 20 млрд. кВт. ч в 1913 г. на 116 млрд. в 1929 г., а добивът на нефт — от 33 млн. т на 138 млн. тона. През 1921 г. са произведени 1 500 000 автомобила, а през 1929 г. — 5 млн. и общо 26 500 000 са в движение по пътищата на страната. С бурни темпове нараства производството на електроуреди. През 1921 г. са произведени 5 хил. хладилници, а през 1929 г. — 900 хиляди. В същата година броят на телефоните е 20 милиона. Производителността на труда в сравнение с 1914 г. нараства със 72%, заплатите се увеличават с 32%, а националният доход от 33 млрд. достига до 87 млрд. долара. Все по-масово се практикува продажба на кредит и чрез изплащане с месечни вноски се купуват 60% от автомобилите.
Все повече пътници и товари летят на въздуха. Пилотите се подготвят за презатлантически полет. Чарлз Линдбърг е щастливецът, който първи извършва този подвиг през 1927 г.— за почти 34 часа той прелита без кацане от Ню Йорк до Париж и е посрещнат от французите като истински световен шампион.
С бързи темпове се увеличава производството на черни и цветни метали, на цимент, химикали, на строителни материали. Строителството на жилища, на небостъргачи, на пътища е показател за нарастващото богатство на САЩ. Подобрява се качеството на филмовата техника и салоните са пълни със зрители. Между най-популярните звезди на киното е и малкият Чарли Чаплин — гигант в света на изкуството. Столицата на филмовата индустрия Холивуд се превръща в един от символите на Новия свят. Освен комедиите с голям успех се ползват филми от неизчерпаемата на сюжети каубойска серия.

Населението от 99 млн. в 1914 г. в 1929 г. достига 122 млн. от които 56% живее в градовете. Увеличава се средната продължителност на живот и рязко намалява смъртността — през 1929 г. тя е само 11 души на хиляда.
В селското стопанство обаче се наблюдават процеси, които са сигнал за тревога — увеличаването на добивите чрез механизиране, наторяване, напояване води до падането на цените и до разоряването на фермерите, които не могат да изплатят и задълженията си към банките. А и стандартът на живот на село се различава чувствително от стандарта, постиган в градовете и особено от този на все по-многобройната средна класа.
В изборите за президент през 1928 г. кандидатът на републиканската партия Хувър печели с предимство от 6 млн. гласове. Той щедро обещава десетилетие на нови успехи. В предизборната борба — една голяма и все по-скъпа пропагандна кампания, кандидатите използват радиото за предаването на речите си (40% от семействата имат радиоапарати).
В обществото на изобилието обаче се откриват и сериозни проблеми. За 50 години — до 1929 г. — населението на Щатите се увеличава със 72 милиона. Въвеждат се по-строги ограничителни квоти за емигранти от Европа, особено от Южна и Източна. Омразата към чужденците, готови да започнат новия си живот и срещу най-ниски надници и най-черна работа, се засилва. През 1920 г. двама анархисти от италиански произход Сако и Ванцети са арестувани по лъжливо обвинение за убийство на трима души и са осъдени в 1921 г. на смърт. Въпреки очевидните лъжесвидетелства и многобройните протести в САЩ и в чужбина през 1927 г. двамата са поставени на електрическия стол.
За сплашване на различните движения на негрите за истинско равноправие след войната възобновява дейността си терористичната организация Ку-Клукс-Клан, която в 1925 г. наброява 4,5 млн. членове и действа полуфициално в Южните Щати. Получаваща солидна финансова подкрепа, организацията се увлича и в пропаганда срещу евреи, марксисти, католици и дори срещу различни модернистични течения в изкуството. През 1928 г. след скандални разкрития за дейността й ролята и в живота на американското общество остава незначителна. Усилва се обаче друго, много по-опасно явление — гангстеризмът. „Сухият режим" не само не води до намаляване на консумацията на алкохол, но обратното — увеличава я. Процъфтяват контрабандата, нелегалното производство и нелегалните заведения, в които се сервират най-различни алкохолни напитки. За контрол над алкохолния бизнес, от който се печелят стотици милиони долари, се водят истински войни между различните гангстерски банди и системата на подкупи сред местните власти, които е трябвало да следят за спазването на „Сухия режим", достига до размери на национална трагедия. Между бандите се налага с отличната си организация мафията, в която влизат само американци от италиански произход.
Най-известният бандит е Ал Каноне, който и Чикаго печели годишно 135 млн. долара от изнудване на собственици на магазини и увеселителни заведения и още 100 млн. от продажба на алкохол. Само по вина на неговата банда всеки ден е загивал човек, но тъй като никой не се е осмелявал да свидетелства срещу него, през 1931 г. е осъден на затвор само за данъчни мошеничества.

За разлика от Европа в САЩ работниците са слабо организирани в профсъюзи. През 1929 г. в Американската федерация на труда членуват по-малко от 3 млн. души. Няма успех и марксистката и марксистко-ленинската пропаганда — социалистическата партия от 100 хил. членове през 1919 г. през 1929 г. вече наброява по-малко от 7 хил. души. В създадената през 1921 г. от две комунистически групи комунистическа партия през 1929 г. членуват 6 хил. души главно емигранти. В САЩ на комунистите се гледа като на подривни елементи, а високите заплати, свободолюбивият дух и високото самочувствие за американско превъзходство не са благоприятна почва за разпространение на комунистически идеи, колкото и добре да са платени от Москва комунистическите агитатори. В някои от Щатите с забранена дейността не само на комунистите, но и на социалистите. В САЩ обаче нямат нищо против оказването на помощ на индустриализацията в Съветския съюз и в средата на 20-те години Форд построява там първата фабрика за автомобили. Американска е и първата фабрика за трактори.

С решаващата помощ на САЩ се спасява държавният фалит на Германия след рурската окупация. Плановете от 1924 и 1929 г. за регулиране на германските репарационни задължения носят името на двама американски финансисти — Дауес и Йънг.

През 1927 г. Бриян предлага на правителството на САЩ да сключи с Франция договор за дружба и за забрана на войната като средство за национална политика. Правителството на САЩ излиза с контрапредложение за подписването на международен пакт. „Пактът Бриян—Келог" (по името на двамата министри на външните работи на Франция и САЩ) е подписан през 1928 г. в Париж от 15 държави, към които по-късно се присъединяват и други. Известна е съдбата на пакта — както и много други, и той остава парче хартия.

Войната променя финансовия баланс на САЩ, които разполагат с 60% от световните запаси на злато. Политиката на покровителство на вътрешния пазар с високи мита за вноса ограничава възможностите на европейските държави да купуват американски стоки поради изтощените от войната резерви от валута и злато. Натрупването на стоки при свръхпроизводството им подготвя най-голямата катастрофа на фондовата борса в Ню Йорк на 24 и 29 октомври 1929 г. и стойността на акциите само до края на декември пада с 32%. Разорени борсови спекуланти, 100 хил. банкови и фирмени фалити, стотици хиляди ограбени дребни акционери и много самоубийства — това са някои от резултатите от „черните" октомврийски дни. Финансовата криза прераства в стопанска и засяга и други страни — тя се превръща в световна икономическа криза.

В САЩ кризата продължава до 1932 г. и на улицата остават 13 млн. напълно безработни — 24% от работоспособното население (в Чикаго — 700 хил., в Ню Йорк — 1 млн.). Тези които остават на работа, са с намален работен ден и съответно с намалена до 40% заплата (60% от заетите в промишлеността). Акциите на „Юнайтед стейтс стийл корпорейшън" от 259 долара падат до 30 долара през 1932 г., а на „Дженеръл мотърз" от 50 долара — на 11.

Индустриалното производство от 180,8 % за 1929 г. достига най-ниското си равнище през 1932 г. —93,7%.
Особено тежко е засегнато селското стопанство. Фермерите, получили в 1929 г. 5 млрд. долара, в 1932 г. получават само 1,5 млрд. долара срещу своя труд. Ерата на благоденствието приключва с шок, равен на шока за германците от 11 ноември l918 година. Милиони фермери не знаят каква ще бъде съдбата им, много напускат родните си краища и тръгват на запад, към Тихия океан.
През 1932 г. социалното напрежение нараства в непознати за САЩ граници. През лятото цяла армия от ветерани от войната опъва палатки във Вашингтон близо до Белия дом. Раз-пръснати са с употреба на сила и сцените на насилие разтърсват цяла Америка. Множат се походите на гладни безработни и фермери.
„Новият курс". В тази обстановка победата на Франклин Делано Рузвелт в изборите за президент през ноември 1932 г. над Хувър не е изненада. Новата администрация е изправена пред най-сложни проблеми, които изискват решителната намеса на правителството в стопанския живот на страната. Започва ерата „нов курс" на Рузвелт. Демократите са спечелили мнозинство в Камарата на представителите и в Сената. С бързо подготвенн от мозъчния му тръст 15 закона Рузвелт за сто дни започва оздравителен за цялото общество процес. Това, което се опитват да направят в икономиката с насилствени средства тоталитарните режими, в САЩ го постигат е демократични.
През 1935 г. „новият курс" е продължен е нова серия от закони. Под контрол на федералното правителство са поставени банките, индустрията. Утвърдени са кодекси на честната конкуренция в областта на производството и пласирането на продукцията и за повишаване на заплатите. Работниците получават право на представителство при собствениците на предприятията и на сключването на колективни трудови договори с точно определени задължения на работодател и работник. Поставят се основите на социално законодателство. Работ-ната седмица е намалена на 40 часа. Увеличава се тежестта на профсъюзнте, които през 1939 г. обединяват 9 млн. души. Започва голямо обществено строителство, с което се намалява, но само частично, безработицата — през 1940 г. броят на безработните е 10 милиона. На селското стопанство е оказана една на пръв поглед странна помощ — премии за незасети площи, за да се поддържа на сравнително изгодни цени продукцията от обработените площи.
„Новият курс" среща и съпротива, и неразбиране. Някои от законите са прекалено бързо подготвени или не са достатъчно ефикасни. С отминаването на световната икономическа криза стопанският живот се съживява и в САЩ са поставени основи за развитието на икономиката, които подготвят след Втората световна пойна ново „чудо" — научно-техническата революция, ерата на електрониката и компютрите. Политиката на Рузвелт е одобрена от американския народ. През 1936 и 1940 г. той е преизбран за президент.
Външната политика на САЩ при Рузвелт отначало е политика на изолация от европейските дела, на ненамеса във войни и конфликти. Но от Вашингтон гледат с тревога на развиващата се японска агресия срещу Китай.

Превръщането на Япония във военен гигант с модерна морска и въздушна флота заставя Рузвелт да нормализира отношенията на САЩ със Съветския съюз. В Москва не е избледнял споменът от унизителното поражение в Руско-японската война от 1904—1905 година.
На 5 октомври 1937 г. с реч в Чикаго Рузвелт отбелязва началото на нова външна политика. Той предлага общи действия срещу агресивната политика на оформящата се коалиция Германия—Италия—Япония. Речта му е известна като „карантинната": „Когато се разпространява епидемия от някаква болест, обществото одобрява вземането на карантинни мерки, за да защитава общественото здраве от разпространяването на болестта." Правителството на Великобритания не приема протегнатата през океана ръка нито през 1937 г., нито през 1938 г., когато се решават съдбите на Австрия и Чехословакия. САЩ остават в ролята на наблюдатели на разпространяващата се в Европа и Азия смъртоносна епидемия.

СЪВЕТСКИЯТ СЪЮЗ

До началото на Първата световна война Русия се развива с темпове, които дават основание на западните специалисти да предвиждат, че в 1950 г. тя ще бъде водеща в Европа в икономическо и финансово отношение, а населението й от 171 млн. ще достигне 344 милиона. Русия изнася големи количества селскостопански продукти — жито, картофи, лен (85% от световното производство), месо и др. Баку дава 30% от световното производство на нефт.
Войната прекъсва стопанския възход и довежда царизма до най-дълбока криза. Идването на власт на болшевиките поставя началото на нова, още по-тежка, по-кръвопролитна и по-продължителна криза, която заплашва цялата планетарна цивилизация. Правителството на Ленин започва революционно преустройство на обществото и обещава да превърне и най-изостаналите територии в Азия в цветуща градина. Еднопартийната диктатура (до юли 1918 г. левите есери служат за параван, за имитация на двупартийна власт), потъпкването на правата и свободите на гражданите (формално обявени за истински господари на държавата), преследването на религиите (формално с конституцията от 1918 г. се обявява свобода на вероизповеданията, но същевременно са лишени от право на глас и свещениците наред с „експлоататорите"), национализацията на земята, на фабриките и работилниците, държавният монопол във външната и вътрешната търговия, премахването на частната собственост и терорът са доказателство, че тези обещания са били само средство за запазването на властта в следващите години на гражданска война и чуждестранна интервенция.
И след 7 ноември 1917 болшевиките продължават да получават финансова подкрепа от германското правителство, оказвана им още от края на 1914 г. — тогава, за да разлагат царската армия с лозунги за мир, сега, за да сключат мир с Германия и да се задържат на власт до германската победа в световната война. Според германските официални документи до лятото на 1918 г. болшевиките са получили 72 млн. златни марки и по-голямата част от тази сума е връчена след

7 ноември 1917 година. На 13 май 1918 г. германският посланик граф Мирбах с телеграма от Москва до Берлин съобщава, че е в германски интерес „да продължаваме да снабдяваме болшевиките с минимума от необходимите им средства, за да ги поддържаме на власт". На 6 юли 1918 г. двама леви есери убиват Мирбах с цел да предизвикат германо-съветска война. Левите есери са привърженици на революционния терор и искат да прехвърлят революцията на Запад — към капиталистическия свят. Убийството прекратява германския златен поток.

Военният комунизъм. Победата в гражданската война и срещу интервенцията на големи и малки държани е спечелена с политика, станала известна като военен комунизъм. С изключителни закони са мобилизирани в армията или в производството всички пълнолетни граждани и за неявяване или неподчинение се предвижда разстрел за дезертьорство. Отменят се парите и се преминава към купонна система и натурална размяна, на някои места се обявява краят на семейството и началото на „свободната любов". За да се спаси от гладна смърт населението от по-големите промишлени центрове, започва жестока реквизиция на храни от селяните. Гладната смърт се премества в селата. Засетите площи намаляват наполовина и също с толкова — и добивите. Черкви и манастири се ограбват, подпалват, разрушават, свещениците са лишени от купони, много са разстреляни по заповед от правителството за сплашване на вярващите и за да не оказват помощ на борещите се в името на православната вяра белогвардейци. И по селата върлува глад, селяните (85% от населението на Русия) отказват да обработват земята, след като плодовете на труда им ще бъдат отнети.

Опора на военния комунизъм са Червената армия, командвана от Троцки (министър на външните работи през 1917 — 1918 г., от 1918 до 1925 г. — министър на войната) и Чека (от Чрезвичайная комисия — Извънредна комисия) — политическата полиция, командвана от Дзержински. Армията и Чека воюват срещу белогвардейци и интервента, но и смазват селски бунтове и въстания за независимост на различни народи, повярвали в декрета за самоопределение на народите и правата на националностите. Разстрелите за най-дребни нарушения са обикновено явление, дори и разстрели на невинни. На червения терор антиболшевиките отговарят с бял терор. В гражданската война от 1918 до 1920 г. загиват 1 млн. души по фронтовете и 6 млн. умират от глад, жертва на военния комунизъм и на селските бунтове.

На 17 юли 1918 г. край Екатеринбург е разстреляно по заповед на правителството цялото царско семейство — Николай II, съпругата му, децата им и всички техни роднини, които са попаднали в ръцете на болшевиките. На 30 август 1918 г. есерката Фани Каплан стреля срещу Ленин и го ранява тежко. След седмица тя е екзекутирана без съд, а червеният терор се засилва. Първите „острови" — затвори и концлагери, се появяват на картата на Русия, за да формират страшния „архипелаг ГУЛАГ" (от Главно управление на лагерите). Русия губи половината от висшистите си — избити, умрели от глад или избягали в чужбина. Европа е наводнена от белоемигранти.

Полско-съветската война. През пролетта на 1920 г. пред ръководителпте на болшевишката партия се открива нова възможност за разгаряне на революционния пожар в Европа. През април полските войски нападат Съветска Русия, за да окажат помощ на украинските националисти, и превземат Киев. Във войната настъпва обрат и Червената армия наближава Варшава. Делегатите на втория конгрес на Коминтерна всеки ден следят как червените флагчета се придвижват на Запад по картата на Европа и коментират казаното от Зиновиев на конгреса на украинските съвети: тази война е „начало на развиваща се международна пролетарска революция. Географски Полша е разположена между Русия и Германия. Когато този клин бъда изхвърлен от нашата Червена армия, ще имаме близко съседство с германските работници." Целта на ръководителите на болшевишката партия не е само Полша, а създаването на съветска Германия. Троцки в доклад пред висшето ръководство на съветите не крие, че се стремят на Запад към европейския пролетариат и че ще преминат през трупа на белогвардейска Полша. И Ленин гледа на Полша като на пропаст, разделяща Съветска Русия и Германия. А Радек дори е очаквал на полско-съветската граница Червената армия да бъде посрещната като освободителка от капиталистическото робство. В „Правда" той обяснява, че „работниците от целия свят отсега нататък трябва да станат руски патриоти".

Преди Червената армия да пресече полската граница, Радек все пак предупреждава Политбюрото на болшевишката партия, че нахлуването в Полша ще се прецени на Запад като агресия. Повечето от ръководителите на Полската комунистическа партия се изказват в полза на навлизането в Полша. И Ленин, и Политбюро на болшевишката партия са на същото мнение. Командващият Червената армия Тухачевски подписва на 2 юли заповед: „Ние ще донесем на трудовото човечество щастие и мир на върха на нашите щикове. На Запад!"

Под Варшава Червената армия е отблъсната. С мирният договор се приема за полско-съветска граница линията, очертана на Парижката мирна конференция, известна като „линията Кързън" по името на лорда — министър на външните работи на Великобритания, който с ултиматум на правителството на тази страна от юли 1920 г. иска спиране на бойните действия.

НЕП. В началото на 1921 г. икономическите резултати от военния комунизъм са катастрофални. Икономиката на Русия е разбита напълно. Населението гладува, прмишленото производство е замряло. Броят на кръглите сираци достига 3 млн. и половината от тях са безпризорни, вечно гладни и преследвани за най-различни престъпления. Селските бунтове с участието дори на червеноармейци приплямват из някога плодородните, а сега опустошени губернии. По границите на гладуващите области специални отреди чекисти стрелят срещу бегълците. Дори в крепости на болшевизма като Кронщат моряците се разбунтуват с лозунг „Съвети без комунисти!". Троцки и Тухачевски командват щурма срещу въстанието и одобряват разстрела на 3 хил. моряци. С куршуми може да се раздава правосъдие, но не и хляб. Десетият конгрес на болшевишката партия бие отбой и поставя началото на нова икономическа политика (на руски съкратено — НЕП). Прекратява се

ограбването на селяните и се разрешава свобода на дребната търговия и дребната печалба. Стопанството започва да се съживява, но празните складове, сушата от лятото и политиката на изземване и на последните храни са причина за смъртта на милиони граждани на Съветска Русия. Повече от 12 млн. души са спасени с храни, изпратени от САЩ.

Страните победителки в световната война установяват търговски връзки с Русия в очакване на печалби от този разположен на площ от 22 млн. км^2 пазар. На конференцията в Генуа през 1922 г. се оказва натиск върху съветската делегация (Ленин е нейн ръководител, но поради болест и страх от белогвардейско покушение си остава в Москва) да се изплатят дълговете на царска Русия, анулирани поради интервенцията. Постига се компромис, даващ възможност за западни инвестиции в Русия. Най-големият резултат от тази конференция (българската делегация се води от Ал. Стамболийски, а в съветската делегация е Кр. Раковски) е внезапното за западните държави установяване на дипломатически отношения между Германия и Съветска Русия. Но от мечтата си за съветска Германия болшевиките не се отказват. На конгреса на Германската комунистическа партия през януари 1923 г. Васил Коларов, тогава ген. секретар на Коминтерна, окуражава делегатите, че „Съветска Русия и нейната Червена армия са на разположение на Интернационала". През 1924 г. Италия, Великобритания, Франция и др. страни установяват дипломатически отношения със Съветска Русия.

През 1921 г. Червената армия влиза в Монголия, в която са се били настанили белогвардейски и китайски части. Монголия се превръща в първата държава — васал на Съветска Русия. С окончателната победа на съветския режим в Украйна, след влизането през 1921 г. на Червената армия в Грузия и завоюването на Кавказ през 1922 г. става възможно и официално да се обяви на света появяването на нова държава — Съюз на съветските социалистически републики. За ген.секретар на бол-шевишката партия е избран Сталин. Този пост е поверен на най-необразования член на Политбюро, тъй като всеки от останалите членове си има важни постове в държавата или в Коминтерна. Троцки не е криел неприязненото си отношение към Сталин и е казвал за него, че е „най-бележитото нищожество" в партията.

На 21 януари 1924 г. умира след продължително боледуване и тежка мозъчна атрофия Ленин. Каменев (в отсъствието на Ленин той ръководи правителството) и Зиновиев се съюзяват със Сталин и не допускат да се изпълни политическото завещание на Ленин, с което се е искала смяната на генералния секретар. Очаквало се е Троцки — най-големият оратор и най-острото перо на партията, да наследи Ленин. Зиновиев и Каменев обаче успяват да запазят Сталин на поста му на конгреса на болшевишката партия през май 1924 година. Троцки не поставя въпроса за изпълнението на волята на Ленин, за да не бъде обвинен в самопоставяне на кандидатурата си за този пост. За благодарност Сталин избива цялото Политбюро на болшевишката партия, избрано на конгреса: Зиновиев и Каменев през 1936 г., по същото време се самоубива и Томски, за да не бъде арестуван, Бухарин и Риков са убити през 1938 г., а Троцки през 1940 година.

През 1926 г. Сталин вече е вкарал достатъчно свои хора в ЦК на партията и Каменев, Зиновиев и Троцки са извадени от състава на Политбюро. Зиновиев е свален от поста председател на ИККИ. Неговото място е заето от Бухарин, но и той го загубва по-късно. За да не се среща с делегати на шестия конгрес на Коминтерна, Троцки още в началото на годината е заточен в Средна Азия, а през февруари 1929 г. е изпъден от Съветския съюз.

Големият терор. Групата на Сталин обвинява своите съперници в неверие във възможностите на съветските народи да построят социализма само в една страна и без помощта на световната пролетарска революция. Троцки, Зиновиев, Каменев (евреи), Бухарин са живели дълги години в емиграция, превъзхождат многократно Сталин в интелектуално отношение, говорят западни езици, имат по-широк поглед върху проблемите, с които трябва да се справи Съветският съюз. Те не разбират, че са влезли в капана, който сами са заложили — тоталитарната система изяжда родителите си и съсипва живота на поколения ентусиазирани строители на вечно оставащото на хоризонта светло бъдеще.

Ръководителите на болшевишката партия решават, че НЕП е дал на Русия необходимите й няколко глътки въздух и страната е готова за скок към пълна победа на социализма. От 1926— 1927 г. се форсира развитието на тежката индустрия. През 1929 г. се поставя началото на петгодишни стопански планове, които изискват огромни капиталовложения. И отново селото понася нов, още по-страшен удар — насилствената колективизация на земята. Милиони селяни са обявени за кулаци, за саботьори на колхозното стопанство и са изпъдени от родните им места към пустините на Средна Азия и студовете на Сибир. Броят на „островите" в „архипелага ГУЛАГ" расте не с години, а с месеци. Там човешкият живот е равен на нула и милиони са безименните гробове.

През 1932 г. започва глад, който изцяло е причинен не от суши, не от природни бедствия, а от планомерно разрушаване на селското стопанство. И отново Украйна е жертва на най-жестока разправа, на най-безпощадно изземване на храни. Смъртта коси с непознати в историята на човечеството мащаби. Обезумели от глад хора изяждат трупове на животни и дори на хора, а има отбелязани и случаи на канибалство. Чествана като победа на социализма, колективизацията отнема живота на 10 млн. души. Седемнадесетият конгрес на болшевишката партия през 1934 г. е обявен за „конгрес на победителите". След няколко години го наричат „конгрес на разстреляните" — три четвърти от делегатите и от избрания от тях Централен комитет стават жертви на репресии.

Съветският съюз навлиза в периода на „големия терор". Сталин и съратниците му откриват две формули за оправдание на терора: „изостряне на класовата борба" успоредно с победите на социализма и „главният враг е врагът с партиен билет". Страната живее в кошмарни години. Пропагандата тръби за непрестанни успехи и световни постижения във всички области на живота. В романи и филми се поднася сладникава картина на щастливи хора, единствената грижа на които е да работят за делото на партията и за слава на Сталин.

Вълните на терора повалят и членове на Политбюро, и министри, и редови партийци. Монтирани са процеси срещу най-високопоставени членове на

партията, на които те след жестоки изтезания и обещания да не се посяга върху семействата им са правели пълни „самопризнания" за шпионска и вредителска дейност и че по поръчка на Троцки са подготвяли убийството на Сталин. С тези процеси са заблудени някои от лековерните светила на западната култура и наука, които са присъствали на процесите и после са разнасяли легендата за „империалистическия" заговор срещу „Страната на съветите".

Само през 1937 и 1938 г. са арестувани повече от 7 млн. души, от които 3 млн. са разстреляни или са умрели до края на 1938 г., но според Александър Солженицин жертвите са повече. В същите тези две най-страшни години са избити или са умрели в лагерите повече от половината от членовете на болшевишката партия. Армията е обезглавена — за тези две години са разстреляни 40 хил. офицери, почти всичките с длъжност от командир на полк до зам.-министър на отбраната. Маршалите Тухачевски и Блюхер са разстреляни с фалшивото обвинение „германски шпиони". Слабограмотните маршали Будьони и Ворошилов оцеляват. На 1 януари 1939 г. в „архипелага ГУЛАГ" „живеят" между 12 и 15 млн. души.

Трудно е да се намери кратко и ясно обяснение за причините на терора. И фашистка Италия е тоталитарна страна, но жертвите на терора са по-малко, отколкото в някои авторитарни страни. С терора се цели: да се сплаши многомилионната селска маса; да се пречупи всяка мисъл сред интелигенцията за съпротива или за промяна в по-демократична посока; да се оправдаят неуспехите в икономиката, със „съпротивата" на многобройни „врагове"; да се осигури безплатна работна ръка и лагерите и „освобождаване" от излишното население; да се поддържа жалък стандарт на живот, за да се натрупват средства за индустрията и за партийната аристокрация —номенклатурата.

Култът към Сталин достига чудовищни размери. Много от разстрелваните вярвали, че Сталин не знае истината за терора и че виновни са неговите помощници. Други са били убедени, че в Съветския съюз е извършен „фашистки" преврат. Хиляди са умирали с вика „Да живее Сталин!" А по същото време е популярна почти като химн песента, в която се пее, че „няма на света друга такава страна, в която така свободно да диша човек"!

Строителството на социализма с цената на десетки милиони избити и умрели от глад е превъзнасяно като най-велико дело в историята на човечеството и давано за пример на всички останали народи. Но и сред най-благосклонно настроените към Съветския съюз западни политици остава нодоеврието към съветското правителство и към неговите предложения за мир чрез разоръжаване, за предотвратяване на агресията на фашистките държави в Европа и в Африка и на Японии и Далечния изток. След Мюнхенската конференция през 1938 г., вместо да търси и собствената си вина за благосклонното отношение на Великобритания към нацистка Германия (политиката на тотално потъпкване на правата на съветските граждани се приема от английското обществено мнение като по-лоша от върешната политика на нацистите), правителството на Сталин подписва па 23 август 1939 г. смъртната присъда на световния мир.

С народите от бившата царска империя комунистическата тоталитарна система извърши един гигантски експеримент. Проф. Турко пише: „Русия изпълни

функцията на трупа върху масата на лекаря анатом или на заека в лабораторията на бактериолога, изследващ върху пулсирането на живото месо развитието на бацилите на смъртта."

АНТИФАШИЗМЪТ

Историята на антифашизма до 1939 г. преминава през три ясно очертани етапа: на разединението (1919—1934 г.), на обединението (1934—1938 г.), на отчаянието (1939 г.). Първият етап е на насмешките, на илюзиите и на грешките.

С квадратната си челюст и трескавия поглед на изплашен звяр Мусолини е обект на най-различни подигравки. А когато идва на власт, ръководителите и на левицата, и на умерените партии предсказват бързото му падане от министър-председателското кресло. Фашизмът е оценен като политическа система без бъдеще. Мусолини обаче е специалист но изучаването на психологията на тълпата и знае колко е важно тя да бъде подхранвана с илюзии, за да му бъде покорна. Две са основните илюзии, които определят успеха на фашизма при полагането на основите на тоталитарната държава: илюзията на магарето, което препуска към дъгата с вярата, че провре ли се ще се превърне в кон; на италианския народ е обещано светло бъдеще и той ще тича към хоризонта, към фашисткия рай; илюзията на мухата, която влиза смело в паяжината, защото и се струва изплетена от нежни копринени нишки, които с едно по-силно трепкане на крилете ще се разхвърчат във въздуха; с тази илюзия живеят антифашистите и демократите няколко години преди да открият стоманената хватка на фашисткия терор. Но и тогава продължават да допускат сериозни грешки в съпротивата срещу фашизма.

Грешките на Коминтерна са от чисто теоретичен характер. Преодоляването на последиците от световната война и явните успехи в икономическото развитие, новите големи открития в науката и техниката, въвеждането на конвейра в производството, навлизането на химията и на машините в селското стопанство са оценени само като временна и частична стабилизация на капитализма, като пролог към световната пролетарска революция. Утвърден е чисто механически подход и към политическия живот на капиталистическите страни — каквито и процеси да се развиват там, те само ускорявали гибелта на „осъдения" от развитието на собствените си производителни сили империализъм.

Характерен за подценяването на фашизма и за безкрайния оптимизъм, с който живеят ръководителите на Италианската комунистическа партия, е докладът на Палмиро Толиати, подготвен по време на „похода към Рим" на фашистите и представен на четвъртия конгрес на Коминтерна през 1922 година. Фашизмът, пише бъдещият генерален секретар на ИКП, е „последна проява на кризата на държавата и на италианското общество". Според Толиати — а това е тезата на ръководите-лите на Коминтерна, фашизмът е естествен етап от развитието на буржоазната демокрация, между тях няма принципна разлика. Този доклад е продължение на утвърдените оценки за предателския характер на социалистическата партия, за сговора и с народната партия и с фашистите. На

27 юли с. г. Толиати е писал във вестника на ИКП, че на тези три партии разчитала държавата, за да удържи „старата барака", но надеждите на политиканите били напразни — трудещите се водели борбата срещу един „злобен тиранин с тройното лице Турати, дон Стурцо и Мусолини".

На четвъртия конгрес на Коминтерна в доклада си Зиновиев отхвърля възможността капитализмът да се съвземе от обхваналата го от времето на световната война политическа криза: „Това, което сега преживяваме, не е една от периодичните кризи на капитализма, а неговата окончателна криза, това е залезът, това е разпадането на капитализма." Зиновиев предсказва решителни за комунистите боеве в най-близко бъдеще и в прогнозата му няма страх от фашизма — той бил нормално за умиращо общество движение, доказателство за агонията му.

В резолюция на конгреса по италианския въпрос социалистите са обявени за „истински предвестници на фашизма, на който те подготвят пътя". В резолюцията по тактиката на Коминтерна е включен раздел за международния фашизъм: господстващата класа навсякъде преминавала към създаването на „бяла гвардия" срещу пролетарската революция, „но безумната фашистка организация е последната карта в играта на буржоазията".

Фашизмът е оценен като ускорител на тоталната криза на капитализма. В предговора на сборника „Световният фашизъм", издаден от Коминтерна на руски и немски език в началото на 1923 г., с който се подготвя пленум на ИККИ, на фашизма се гледа като на последно средство на световната буржоазия за спирането на надигащата се пролетарска революция. А тъй като революцията назрявала във всички капиталистически страни, то и фашизмът като вече сформирана или зараждаща се организация съществувал навсякъде. „Целият свят се разпада на два лагера — комунистически и фашистки." Но сеейки срещу себе си ненавист сред всички трудещи се, фашизмът улеснявал създаването на единен фронт на експлоатираните и подготвял пролетарската революция.

Третият пленум на ИККИ започва на 12 юни 1923 г. и включва в дневния си ред и точка за току-що извършения в България преврат, оценен от Зиновиев като пример за настъплението на фашизма. В резолюцията по доклада на Клара Цеткин (от ГКП) за фашизма се приема, че той е типично за следвоенното време движение и доказателство за разпадането на буржоазното стопанство и на буржоазната държава.

В приетите от петия конгрес на Коминтерна през 1924 г. документи е поставен опасен знак на равенство между фашизъм и социалдемокрация: социалдемокрацията се превърнала от „дясно крило на работническото движение в ляво крило на буржоазията, а на места и в крило на фашизма"; „фашизмът и социалдемокрацията" чрез ръководните й слоеве „са дясната и лявата ръка на съвременния капитализъм"; „всички буржоазни партии и особено социалдемокрацията приемат повече или по-малко фашистки характер, прибягвайки към фашистки методи на борба срещу пролетариата"; „фашизмът и социалдемокрацията са двете остриета на едно и също оръжие на едрия капитал".

Веднага след петия конгрес Сталин пише статия, която в продължение на 10 години се цитира в различни документи на световното комунистическо движение. Генералният секретар на болшевишката партия обвинява социалдемокрацията, че оказвала активна поддръжка на фашизма: „Тези организации не се отричат, а се допълват една друга. Това не са антиподи, а близнаци."

Въоръжена с решения на пленуми и конгреси за борбата с фашизма, ИКП допуска сериозни политически грешки: тя очаква близкия край и на италианския фашизъм, и на италианския и на световния капитализъм. Генералният секретар на партията Антонио Грамши пише на 1 септември 1924 г., че фашисткият режим вече отмирал, бил в агония и бил поддържан само от странични сили, тъй както въжето поддържало обесения. Обявявайки всички други антифашисти за истински или прикрити фашисти, ИКП се изолира от създавания в Италия от социалисти, либерали и демократи антифашистки фронт.

Началото на пълното скъсване на Коминтерна с всички некомунистически организации е поставено през 1927 г. с приемането на т. нар. „тактика класа срещу класа". Според нея само комунистическата партия била представител на работническата класа и тази класа се борела срещу всички останали класи, съставляващи капиталистическото общество. Скоро чрез решенията на шестия конгрес на Коминтерна (1928 г.) и десетия пленум на ИККИ всички некомунистически партии и организации се обявяват за фашистки или намиращи се в процес на фашизация. За социалдемокрацията започва да се използва ква-

лификацията социалфашизъм. Ако Италия е „класическата страна на фашизма — говори на десетия пленум един от ръководителите на ГКП,— Германия е класическата страна на социалфашизма" и няма друга страна, в която „социалфашиз-мът" да е достигнал такова съвършенство.

За най-опасен враг на комунистите са обявени „левите" социалдемократи, а всички социалдемократически партии — за главни подпалвачи на война срещу Съветския съюз.

Антифашисткият лагер е разцепен на враждуващи главно помежду си течения. Пред ИКП е поставена задачата да води „системна борба срещу социалфашистите" и да не допусне в идващата революция масите отново да попаднат под тяхното пагубно влияние. В резолюция на ИККИ от 1930 г. ИКП е задължена „неуморно да разобличава социалдемокрацията като социалфашистка партия" и като „опашка на италианския фашизъм" и „да унищожи всички демократични илюзии за „прогресивната" й роля", доказвайки, че „само комунистическата партия действително защитава интересите на работниците и селяните".

По същото време Телман — вече ръководител на ГКП доладва, че в Германия се наблюдава „дълбоко сраствane на социалфашизма с фашизма" и че Хитлер може да преуспее само защото ГСДП му разчиства пътя. В резолюция на ИККИ ГКП е задължена „безпощадно да разобличава социалдемокрацията като

главна опора и основна сила за установяването на фашистка диктатура и като главен организатор на война срещу Съветския съюз".
Социалдемократическото движение е значително по-силно от комунистическото. През 1923 г. двата социалдемократически интернационала се обединяват в Социалистически работнически интернационал (СРИ). В Интернационала членуват 6 285 000 души и за социалдемократическите партии в парламентарните избори гласуват 26 млн. избиратели. Опора на социалдемократите в работническата класа е създадената през 1919 г. Международна федерация на профсъюзите с около 16 млн. членове.
Антифашизмът на социалдемократите се проявява в две насоки: оказване на помощ на емигрираните от Италия социалисти, демократи и либерали и организирането на международна кампания в полза на арестувани и осъдени в Италия антифашисти; разкриване на истината за фашистката диктатура и противодействие на богато финансираната фашистка пропаганда в чужбина, водена от правителството на Мусолини.
В СРИ се допуска една типична за демократичния антифашистки лагер грешка — подценяването на фашизма като международно явление и международна опасност и обявяването му или за чисто италианско явление, или за движение, опасно само за страни от балканския тип — с по-слабо развита икономика и с по-слаби демократични традиции. И на болшевизма, и на фашизма се гледа като на временни явления, родени от специални условия, които няма да се повторят в страните с парламентарни системи, със силни демократични традиции, със силен пролетариат и силна социалдемокрация. На подобни широко разпространени в СРИ възгледи, поддържани от лидери като Кауцки, се противопоставят, но без особен успех, най-видни италиански социалдемократи. Те вече са дали жертви на диктатурата, като секретаря на социалистическата партия Матеоти, убит в 1924 г. след разобличителна реч срещу Мусолини в Камарата на депутатите. Филипо Турати предупреждава, че фашизмът е опасност и за демократичните страни, ако те не се борят срещу него още докато е в зародиш и ако не изолират чрез морален, политически и икономически бойкот Италия: „Не само за чумните микроби е допустимо изграждането на санитарен кордон." Турати предупреждава за опасността представителите на консервативните политически сили, които одобряват яростния фашистки антикомунизъм. Мусолини охотно разпространява в чужбина версията, че фашизмът е спасил Италия от анархия и болшевизъм. Фашизмът — пише Турати в 1928 г. — е насочен срещу социалдемокрацията, срещу всички пролетарски организации, срещу всички партии, срещу либералните конституции и като тоталитарен феномен от партия се превръща в армия, илюзия е, че срещу него е възможна борбата с въстание — по чисто технически причини то не може да се подготви в условията на фашистката диктатура. Италианската трагедия според Турати е предупреждение за бъдещето на пролетариата, за живота на цялата цивилизация.
Тревогите на италианските социалисти не са неоснователни. В СРИ не вземат сериозни мерки за създаване на широк антифашистки фронт, защото са убедени, че в Германия „ита-лианският вариант е невъзможен".

Въпреки възхода на националсоциализма в 1930 г. в ГСДП смятат, че „комунистическата вълна" е по-опасна от нацистката, тъй като единствената западна комунистическа партия, която увеличава броя на подаваните за нея гласове в избори, е ГКП. „Германската социалдемокрация удържа победа над големия Бисмарк, тя ще победи и малкия Хитлер" е лозунг, който разкрива голямото самочувствие, че Германия не е Италия, тъй като отлично организираните социалдемократи щели да стрият на прах „с железен юмрук" нацистките бандити. Нещо повече — отново се използват лозунгите на комунистите срещу Ваймарската република и страхът от болшевизма, за да се призоват западните държави и големите банки да подпомогнат Германия, за да се спаси тя — според казаното от Ото Бауер на конгреса на СРИ през 1931 г. — от фашизма и болшевизма, които само чакали да дойде техния час.

На нападките на Коминтерна СРИ контраатакува, наричайки комунистите „червени фашисти", „слуги на Москва", „азиатски варвари".

В началото на 1930 г. съотношението на силите между СРИ и Коминтерна е съкрушително в полза на социалдемократите (дори и в Германия); в Австрия — 684 хил. срещу 6 хил. комунисти, в Белгия — 598 хил. срещу само 500 комунисти, във Великобритания — 3 300 000 срещу 2500, в Швеция — 327 хил. (в 1932 г. 41,8% от гласувалите в парламентарните избори и 104 депутати срещу само двама от комунистическата партия, в 1936 г. —45,9%), в Германия—868 хил. срещу 206 хиляди. На ГКП не е било много лесно да обяснява на работниците смисъла на своите лозунги от рода на: „На щурм срещу крепостта фашизъм, отбранявана от фашистите на Хитлер, социалфашистите и фашистите от правителството."

Поставян е и законният въпрос, защо все пак защитниците на тази крепост са се хванали един друг за гушите? Отговорът на ГКП е, че това е симулативна борба, част от сценарий, писан от империалистическата буржоазия за най-изкусна измама на трудещите се.

За своето подценяване на фашизма и за прокарването на пътя към властта на Мусолини скъпо заплащат и буржоазните партии в Италия. Още преди установяването на открита фашистка диктатура за противопоставяне на фашизма и за критика на Мусолини са преследвани, бити и изпъждани от страната най-видни представители на демократическата опозиция, а някои дори стават жертва на терора. Либералният поток на антифашизма, съставен от известни в международните политически среди личности, бивши министър-председатели като Нити, бивши министри, депутати, сенатори, професори със световна репутация, участва в антифашистката борба с влиянието си, със статии в най-големите западни вестници и списания, с оказване на материална помощ на емигранти от Италия по политически причини или на групи за нелегална дейност в Италия, главно за нелегални печатни издания и дори за полети с малки самолети за хвърляне на позиви.

Либералните антифашисти очакват износването на фашисткия режим или падането му по външни причини и по-скоро подготвят проекти за бъдеща демократична Италия, отколкото участие в съвместни акции със социалистите. А със своята позиция комунистите се самоизолират от другите съставни части

на антифашисткото движение. Общият антифашистки фронт може да се осъществи само след радикална промяна в позициите, заемани от Коминтерна и диктувани от Москва.
Такава промяна започва да се очертава след идването на Хитлер на власт и с надвисващата истинска опасност от война срещу Съветския съюз, а не с въображаемата опасност от Великобритания, Франция и САЩ, за която тръби Коминтернът.
През 1933 г. Коминтернът и СРИ не успяват да потушат гражданската война в редовете на работническото движение.
Либерали, социалдемократи, комунисти обикновено действат самостоятелно срещу вилнеещия в Германия терор, срещу провокацията с подпалването на Райхстага и Лайпцигския процес. Коминтернът дори достига на своя тринадесети пленум (ноември—декември 1933 г.) до оценки, който са били в такова противоречие с действителността, че човек не вярва на очите си, когато ги чете: в Германия нацистите са дошли на власт с решаващата помощ на социалдемократите, но победата на фашизма само ускорява края на капитализма, защото вече е налице революционна обстановка и ГКП трябва в най-близко време да подготви въоръжено въстание и да установи диктатура на пролетариата под формата на съветска власт.
През 1934 г. е очевидно дори за Сталин и най-близкото му обкръжение, че тези оценки са плод на засегнати от бацила на световната пролетарска революция мозъци и трябва незабавно да се промени политиката на световното комунистическо движение, за да се спаси то от очертаващата се пълна катастрофа. Промяната започва през лятото на 1934 г. с предложения до някои социалистически партии за сътрудничество в името на антифашизма, за отпор на десните сили, за демокрация и мир.
Единните работнически фронтове са основа на създаваните от 1935 г. народни фронтове. Започва периодът на обединения антифашизъм. Седмият конгрес на Коминтерна чрез доклада на Георги Димитров формално утвърждава тази линия на отказ на комунистите от старите и напълно негодни постановки на Ленин и неговите наследници по отношение на пролетарската революция, социалдемокрацията и парламентарната система. Георги Димитров е избран за генерален секретар на Коминтерна.
Но тази линия не е приета от ръководителите на болшевишката партия като искрен обрат в политиката на световното комунистическо движение. Седмият конгрес остава само една нова маневра за прикриване на старата политика. Когато са заплашени, комунистическите партии търсят съюзници и спасители, но не ги заличават от черния си списък на бъдещи жертви. Решенията на седмия конгрес са посрещнати с резерви от социалдемократите и либералите именно поради недоверието към политиката на ръководителите на болшевишката партия, които не само не променят характера на режима, но и разширяват мащабите на терора срещу собствените си опори: партия, армия, полиция, администрация.

Обединеният антифашизъм е осъден на разпадане по силата на същите причини, които го държат разединен още от 1919 г. — различните програми за бъдещето на човечеството.

ДИПЛОМАТИЧЕСКАТА ПОДГОТОВКА НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

И преди идването на Хитлер на власт главната цел па Ваймарска Германия е премахването на Версайския договор. С изграждането на фашистката тоталитарна система Хитлер подчинява всички ресурси на страната в името на най-бързото реализиране на тази цел. За Франция настъпват години на избор — тържествени декларации за запазването па световния мир (но и на статуквото) или спазването на Парижката система от договори. Вестник „Фигаро" оценява Хитлер като искрата, която може да взриви „бурето с барут". В Германия поставят въпроса: „Кой напълни бурето с барут?" и му дават единствения възможен отговор: „Антантата!" Като аргумент за оправдание на милитаризацията на нацията Хитлер изтъква лишените от морал договори-диктати.

Във Франция си припомнят думите на дипломата Жюл Камбон: „Дипломацията е преди всичко въпрос на география. Ако Франция иска да се бори срещу обединена Германия, съюзът и с Изтока е абсолютно необходим." Ерио, който като министър-председател през 1924 г. установява дипломатически отношения със Съветския съюз, през 1934 г. пише, че Великобритания и Франция трябва да търсят сигурността на малките европейски държави и собствената си сигурност „заедно с Русия"— това се диктува от самата географска карта. Френските нацио-налисти не забравят своя антикомунизъм, но разбират, че дори съветска, Русия си е Русия. На 10 май 1933 г. в. „Правда" вече пише, че Версайският договор е несправедлив, но ревизията му е път към война и „дискусията за ревизия" е „димна завеса, зад която империализмът подготвя най-жестоката от войните, която може да си представи човешкият ум". Само за няколко месеца в Съветския съюз са ликвидирани всички военни лагери за съвместна германо-съветска военнотехническа, авиационна и танкова подготовка, с които Германия тайно е нарушавала Версайския договор.

Първият опит на Хитлер за дръзко нарушаване на мирните договори е метежът на австрийските нацисти, организиран с пряка германска помощ на 25 юли 1934 г., и убийството на канцлера Долфус. Метежът не успява, а Хитлер от опита за „горещ" аншлус преминава към политика на „студен" аншлус — към превземане на крепостта отвътре чрез наместване на нацисти на важни постове в австрийската държава.

През 1934—1935 г. военните разходи на Германия се увеличават от 345 на 574 млн. марки. Германците затягат коланите, защото официално е обявена политиката на „топове вместо масло". Ръководителят на нацисткия профсъюз Лай оправдава тази политика с утешението, че „е по-важно да се пълнят душите на хората, отколкото техните стомаси".

Вторият удар, с който Хитлер разтърсва Европа, вече успешен и законен, тъй като е разрешен от Версайския договор, е плебисцитът в Саарската област през януари 1935 г., когато 90% от гласувалите се произнасят за връщането на областта в Германия. За Франция резултатът е особено неприятен, защото от 539 хил. гласували само 2 хил. се произнасят за присъединяването на областта към Франция. Плебисцитът е сигнал за германците в Полша и Чехословакия да очакват своя час.

На 16 март 1935 г. Германия официално отхвърля членовете на Версайския договор, които й забраняват задължителната военна служба. Преди отхвърлянето Хитлер вече е разполагал вместо със стохилядна с петстотинхилядна армия. Гьобелс — министър на пропагандата, нарича задължителната военна служба „въоръжаване на народа" и „школа на нацията".

Въпреки френския протест Съветът на ОН не реагира на решението на германското правителство. Хитлер обяснява на министъра на външните работи на Великобритания, че му е нужно оръжие, за да спаси Европа от болшевизма. Великобритания е първата от държавите от Антантата, която нарушава подготвения главно от нея Версайски договор. Тя подписва с Германия морско споразумение, с което й се позволява да строи надводен и подводен военен флот.

Френският отговор на откритото милитаризиране на Германия е подписването през май 1935 г. на договор за взаимна помощ със Съветския съюз. Две седмици по-късно Съветският съюз подписва подобен договор с Чехословакия. И двата договора предвиждат оказването на взаимна военна помощ в случай на непредизвикано нападение срещу една от подписалите договора страни. Разликата е, че ако Чехословакия бъде нападната, то Съветският съюз ще и окаже помощ само след като Франция започне да изпълнява своите задължения по договора от 1924 г. за дружба и съюз. Това допълнение е наложено на Чехословакия от Франция, която с френско-чехословашко-съветската система от договори по-скоро се стреми да предупреди Германия да не предприема агресия срещу Чехословакия, отколкото да вкара Червената армия в сърцето на Европа.

Окуражен от политиката на Великобритания, съдействала за нарушаване на Версайската система, Мусолини дава заповед на войските си да нападнат през октомври 1935 г. Абисиния. Армията на Абисиния оказва съпротива, въпреки че някои от частите й са въоръжени с лъкове и копия. Фашистите започват безогледни самолетни бомбардировки и дори използват забранените с хагските конвенции отровни газове. С бездействието си (Италия е обявена за агресор, но санкции срещу нея почти не са приложени) ОН разсейва надеждите па членуващите в организацията малки държави, че техните граници са гарантирани от Устава на Обществото.

Решителната крачка по пътя към новата световна война е направена на 7 март 1936 г. от правителството на Хитлер. Германските войски навлизат в зоната, която е демилитаризирана по силата на чл. 42 и чл.43 на Версайския договор— 50 км по десния бряг и целия ляв бряг на Рейн, и се настаняват на границата с Франция. Въпреки че чл.44 предвижда подобно нарушение да се смята „за

враждебен акт" срещу подписалите договора и срещу световния мир, правителствата на засегнатите страни се задоволяват с формални протести, но не и с решителни действия срещу Германия. Най-голямата сензация в международните отношения след подписването на Версайския договор е с тежки последици за френския престиж. Френското правителство оправдава бездействието си с позицията на пра-вителството на Великобритания, което се доверило на обещанията на Хитлер в реч пред Райхстага: „Ние не издигаме никакви териториални претенции в Европа! Германия никога няма да наруши мира!"

За значението от ремилитаризацията на Рейнската област може да се съди от оценката на един британски историк:

„Адолф Хитлер спечели първата битка от Втората световна война, без да открива огън."

Следващият удар срещу една независима държава е нанесен на Пиренейския полуостров. В избухналата в Испания гражданска война от есента на 1936 г. все по-открито се намесват Италия и Германия и правителството на Народния фронт се обръща за помощ към Съветския съюз. До края на войната през март 1939 г. Италия изпраща 150 хил. души, Германия — 50 хил., Португалия — 15 хиляди. В битката при р. Ебро, про-дължила 113 дена, участват 1300 германски и италиански самолети. В бригадите в защита на Народния фронт участват 35 хил. души, предимно комунисти, а Съветският съюз изпраща голямо количество оръжие и повече от 3 хил. военни специалисти. Испания се превръща в поле за експерименти на нови оръжия и нова бойна тактика. В ожесточената продължителна война се допускат с нищо неоправдани жестокости.

В ОН се съставя Комитет за ненамеса в Испания, но неговата дейност не допринася за изтеглянето на чуждите войски. На запад се гледа с по-голяма симпатия към ген. Франко, отколкото към правителството, което се опира на Комунистическия интернационал. Хитлер използва настроенията на консервативните кръгове, за да подготви следващия си голям удар — заграбването на Австрия. През ноември 1936 г. Германия и Япония сключват Антикоминтерновски пакт, към който след година се присъединява Италия. Антикоминтерновският пакт всъщност е военна коалиция, която си поставя за цел чрез антикомунистическа пропаганда да прикрива подготовката на война за прекрояването на политическата карта на света и за отслабването на ефекта от кампанията на пацифистките кръгове. През 1937 г. Япония разширява военните действия срещу Китай, нападайки го от създадената от нея в Североизточен Китай марионетна държава Манджоу-Го.

В списъка на жертвите измежду европейските държави, които изгубват независимостта си преди започването на новата световна война, първа е Австрия. За заграбването ѝ в Германия е подготвен планът „Ото". От Великобритания дават зелена улица на агресията. Правителството на Невил Чембърлейн провежда политика, с която признава моралното право на правителството на Хитлер да иска промяна на границите в полза на Германия. В консервативната партия тази политика не се е споделяла от Чърчил и от

министъра на външните работи Идън. Чърчил е предвиждал борба срещу „социалистическия звяр" от „една хайка хрътки", а не „от стадо овце" — от Европа обединена, а не разкъсвана на части от Германия. Прекомерното засилване на Германия заплашва империята на Великобритания, защото е ясно, че който владее Европа, ще владее и колониите. Но от друга страна и Чърчил няма нищо против Хитлер да се използва като ударен юмрук за смазването на Съветския съюз — по-добре Германия да насочи военната си мощ на изток, отколкото да пакости на запад. Развитието на събитията показва, че единствената спасителна за световния мир политика е била възможна да се осъществи в Париж през 1919 г. на конференцията за мир. Антантата тогава пропуска големия шанс да промени в миротворческа посока съдбата на човечеството.

В началото на 1938 г. Рузвелт изпраща поверителни послания до Чембърлейн с предложение за англо-френска-американска политика в Европа за спасяването на мира. Чембърлейн отклонява предложението и Идън подава оставка.

„За мен е ясно, че именно в началото на пролетта на 1938 г. часовникът на историята прозвъни решаващия за мира час" — твърди френският дипломат Кулондр, забравил звъна на часовника в Огледалния салон на Версайския дворец. На 12 март след ултиматум до правителството на Шушниг да отмени насрочения за 13 март референдум за независимостта на Австрия, след втори ултиматум до Шушниг да си подаде оставката и след трети — до президента на републиката, да повери кан-цлерския пост на пронацист, германската армия получава заповед да навлезе в Австрия. Фашистка Италия не се противопоставя на агресията, защото Мусолини вече е влязъл в съюз с Хитлер.

Във Франция в този момент има правителствена криза, но Париж вече е дал доказателства, че следва политиката на Лондон. Съветското правителство оценява аншлуса като „военно нахлуване в Австрия", като „насилие в центъра на Европа" и „несъмнена опасност не само за единадесетте държави, които сега граничат с агресора, но и за всички европейски държави, и не само за европейските". В нотата на министъра на външните работи Литвинов се съдържа предупреждението, че заплахата не надвисва само над малките народи, но и създава предпоставки за „нападение и върху големите държави". Литвинов посочва, че „на първо място възниква заплаха за Чехословакия". А Хитлер пристъпва към изпълнението на плана „Грюн" („Зеленият" план). В Прага чувстват тази заплаха, тъй като след аншлуса границата на Чехословакия от юг е назащитена, за разлика от границата й на запад — със „стара" Германия. При 14 730 000 население на Чехословакия 3 230 000 са германци, които живеят главно в Судетската област. Въпреки че тази област е влизала в състава на Австрийската империя, а не на Германската, Хитлер не е криел апетитите си към нея. Судетските германци са поощрени от нацистите към провокационни действия, които да дадат козове в ръцете на Хитлер срещу едно от най-демократичните правителства в света — чехословашкото. Правителството на президента Бенеш напразно търси помощта, гарантирана му с договора с Франция. На думите на един германски министър, че аншлусът „ще гръмне над Европа като оръдеен изстрел", предадени на Бенеш от един западен журналист,

Бенеш отговаря: „Този изстрел ще бъде първият оръдеен изстрел на новата световна война".
От Берлин се сипят все по-остри нападки срещу Прага. „Чехословакия е апендиксът на Европа! Трябва да се оперира!" — заявява Гьоринг, вторият човек в нацистката йерархия.
Във Франция крайната десница играе опасна игра. Тя води огъня срещу Чехословакия в „името на мира" — „Костите на едно само френско войниче струват повече от всички чехословаци, взети заедно". Същевременно страхът от Германия е достатъчно силен, за да не се разбира, че ако Германия не бъде тласната на изток, Франция ще трябва да брани Елзас и Лотарингия в нова, много по-страшна война.
През септември 1938 г.Хитлер предявява открито претенциите на Германия за Судетската област. Гьоринг пак е особено цветист срещу чехите: „Тези окаяни пигмеи потискат един култивиран народ, а зад тях е Москва и вечната маска на еврейския дявол." На 14 септември телеграфните агенции разнасят сензационна новина: на другия ден в Мюнхен щели да се срещнат Чембърлейн и Хитлер. „Война няма да има — казва Мусолини на своя зет, министъра на външните работи граф Чано, — но това е ликвидация на английския престиж." Недоволният от Чембърлейн Чърчил споделя в разговор със съветския посланик в Лондон Майски: „Невил е глупак. Той си мисли, че може да се язди върху тигър."
В Мюнхен Чембърлейн поема тежка отговорност: да убеди своите колеги от кабинета, своите френски съюзници и техните чехословашки съюзници, че Германия трябва незабавно да получи Судетската област. Чехословашкото правителство се съпротивлява две седмици. Една от най-позорните страници в историята на дипломацията е написана в нощта срещу 21 септември — в 2 ч. след полунощ посланиците на Великобритания и Франция в Прага буквално измъкват Бенеш от леглото, за да му връчат нота-ултиматум — или Чехословакия приема германските искания, или остава сама, без френска помощ срещу Германия.
Правителството на Чехословакия отстъпва пред бруталния натиск и позорния отказ на френското правителство от подписи, с които е гарантирана независимостта на една малки страна. На 21 септември Чърчил обвинява правителствата на Великобритания и Франция в пълна капитулация пред нацизма и в хвърляне на Чехословакия „в бърлогата на звяра". Лозунгът „по-добре Хитлер, отколкото Сталин" действа този път срещу Чехословакия. На 22 септември Чембърлейн лети още веднъж до Германия и в нова среща с Хитлер подготвя предпоследния удар срещу Чехословакия.
Последният е колективен. На 29 септември в Мюнхен Чембърлейн, Даладие и Мусолини предават на Хитлер Судетската област — територия от 28 600 км^2, а 1 млн. чехи са обречени да живеят в нацистка Германия. Полша получава територия от 1700 км^2, а Унгария — от 19 500 км^2 с 500 хил. унгарци и 272 хил. словаци. Чехословашката делегация е извикана само за да получи присъдата. От името на своето правителство на 30 септември в Прага министърът на външните работи декларира, че за тях това е незаслужена катастрофа и че те не

са последните — същата участ ще сполети и други. Един френски журналист оценява Мюнхен твърде образно: „Клубът на касапите се събра, за да отсече главата на чехословашката кокошка, която никой не се сети да попита с какъв сос предпочита да бъде изядена."
Позорната капитулация в Мюнхен е оправдана като акт на благоразумието. От балкона на правителствената резиденция в Лондон Чембърлейн уверява акламиращите го, че „за втори път" в историята на Великобритания от Германия носели „почетен мир" (първият „почетен мир" са решенията на Берлинския конгрес от 1878 г., разкъсали България на 5 части) и че той мярвал, че това е мир за неговото поколение. Вестник „Манчестър Гардиан" е на друго мнение: „Хитлер спечели най-голямата победа в своята кариера." Чърчил е особено точен, когато по-късно оценява решенията на Мюнхенската конференция: „В Мюнхен нашите министри избираха между войната и позора. Те избраха позора, за да получат и войната."
Войната наближава много по-бързо, отколкото са я очаквали. На 14 март 1939 г. германците предизвикват създаване на „независима" Словашка държава, а на 15 март заграбват останалите от някогашната държава Чехословакия територии.От картата на Европа изчезва втора държава. Германия получава индустрията, необходима й за световна война — само годишната продукция на заводите „Шкода" е почти равна на цялото военно производство на Великобритания. Германия получава 1500 самолета, хиляди оръдия и танкове с екипировка за 40 дивизии.
Окуражен от лесните успехи на Хитлер, Мусолини дава заповед на войските си да нападнат на 7 април 1939 г. Албания. На 12 април от картата на Европа изчезва още една държава. Стреснати от развитието на фашистката агресия, която сами са допуснали, Великобритания и Франция дават гаранции на Полша и започват в Москва преговори със Съветския съюз. Главният извод обаче не е направен — че трябва да се ревизират по мирен път всички договори с победените в Първата световна война страни. По същото време Хитлер и Сталин правят крачки един към друг и подготвят най-голямата изненада за непосветените в дипломатическите игри хора — пакта за ненападение, подписан в Москва от министрите на външните работи на Германия и на Съветския съюз Рибентроп и Молотов. Пактът е известен като пакт „Хитлер—Сталин" и съдържа пазен в тайна секретен допълнителен протокол, с който Германия и Съветският съюз осъждат на смърт Полша, Литва, Латвия, Естония, Финландия и част от Румъния — Бесарабия. След подписването на пакта Сталин вдига тост: „Аз зная колко силно германската нация обича своя фюрер и затова ми се иска да пия за негово здраве." На раздяла с Рибентроп Сталин му дава честната си дума, че Съветският съюз никога няма да предаде своя партньор.
Осигурил си съучастието на Съветския съюз, Хитлер дава заповед на своите армии да започнат изпълнението на плана „Вайс" („Белият" план) — нападението срещу Полша.

ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА
1939—1941

На 1 септември 1939 г. Германия напада Полша, без да й обяви война. Планът й, подписан още на 11 април 1939 г., е да „унищожи полската армия". Под знамената в пълна бойна готовност са 1 500 000 души. За заблуда на германския народ е подготовена провокация. Преоблечени в полски военни униформи есесовци „завземат" германската радиостанция в Глайвиц и прочитат на полски език текст, че е дошло време за война на Полша срещу Германия. За доказателство са убити няколко поляци, взети от германски затвори. „Полското нападение" преляло чашата на „германското търпение" и Хитлер дал заповед на готовите за бойни действия армии да атакуват. Полските армии, без танкови дивизии и противотанкови оръдия, буквално са пометени с удари по фланговете и с тактиката на решително превъзходство в участъка на пробива. За една седмица германските войски са до Варшава. В началото на октомври и последните полски войници прекратяват съпротивата. „На Западния фронт нищо ново" — с този роман Ерих Мария Ремарк става в 1929 г. световна знаменитост. „На Западния фронт нещо ново" — някой писател би могъл да напише през 1940 г. нов роман. „Новото нещо" на френски език го наричат „странната" или „смешноватата" война, а на немски език — „комичната война". На 1 септември 1939 г. правителството на Великобритания и последвалото го правителство на Франция връчват на правителството на Германия ноти с предупреждение да прекрати военните действия срещу Полша и да изтегли войските си на германо-полската граница. Ако искането не бъдело изпълнено, те щели да обявят война на Германия. На 3 септември започва и официално Втората световна война. Доминионите на Великобритания също обявяват война на Германия. На запад обаче войната се води с ожесточение само във вестниците. Зад линията „Зигфрид" през септември германските дивизии не са в състояние да отбият сериозна френска атака. Въпреки обещанията на френските военни, давани на поляците за незабавни бойни действия, над окопите летят снаряди и куршуми само колкото да се прострелва оръжието. Френските войници по цял ден играят на карти и пият вино. Много по-активна е радиопропагандата с мощни високоговорители. Зад линията „Мажино" 100 френски дивизии превъзхождат многократно германските войски в хора, оръдия, танкове и самолети, но французите очакват пристигането на английски войски и развитието на войната на изток.

На изток има наистина нещо ново. Подозренията на западните дипломати и военни, че на 23 август в Москва не е сключен обикновен пакт за ненападение, а пакт за нападение срещу Полша, се потвърждават. На 17 септември Съветският съюз напада Полша. На 3 септември Рибентроп изпраща телеграма до Москва, с която съветското правителство се известява, че Полша ще бъде разгромена за няколко седмици и че германските войски, преследвайки полските, ще бъдат принудени да навлязат и в райони, определени на 23 август със секретния протокол като „руска сфера на влияние". Поради това на Съветския съюз се предлага да започне с армията си бойни действия и да заеме

тези територии. На 9 септември Молотов изпраща поздравителна телеграма до германското правителство по случай влизането на германските войски във Варшава, въпреки че столицата капитулира чак на 27 септември. Същия ден Молотов съобщава, че бойните действия ще започнат в близките дни. Германските успехи обаче са надминали очакванията на съветските военни специалисти — Червената армия е разчитала на няколко седмици за подготовка на нападението, макар че вече били мобилизирани 3 млн. души.

На 16 септември Молотов съобщава на германския посланик в Москва граф Шуленбург мотивите, с които на съветските народи ще се обясни нападението над Полша. През нощта на 16 срещу 17 септември Сталин приема Шуленбург и му чете нотата, която ще бъде връчена на полското правителство за оправдаване на съветското нападение. Шуленбург телеграфира на Рибентроп: „Прочетеният ми проект съдържаше три неприемливи за нас пункта. В отговор на моите възражения Сталин с пределна готовност измени текста така, че сега нотата напълно ни удовлетворява."

На 17 септември Червената армия започва бойни действия въпреки полско-съветския пакт за ненападение. Срещите с германските войски се превръщат в пиршества и снимки за спомен от победата. С малки изключения „линията Кързън" е границата, по която Германия и Съветският съюз си поделят Полша. От картата на Европа продължават да изчезват държави. Окончателната подялба е извършена пак в Москва, този път на 28 септември. Сега Рибентроп и Молотов подписват „Германо-съветски договор за дружба и границата между СССР и Германия". На картата за подялба на Полша (за Съветския съюз остава територия от 196 хил. км^2) поставят подписите си Рибентроп и Сталин. Във въведението на договора се твърди, че Германия и Съветският съюз „ще осигурят на народите, живеещи там, мирно съществуване според националните им особености". И го „осигуряват": германските власти избиват до края на световната война 6 млн. поляци (в това число почти всички полски евреи), а съветските депортират в Арктика, Сибир и Казахстан 1 500 000, от които само за една година загиват половината.

Разстреляни са 15 хил. полски офицери и хиляди преподаватели, лекари, инженери — цвета на полската интелигенция.

Когато през 1943 г. германците разкриват в Катинската гора масов гроб на около 5 хил. от тези нещастници, в Съветския съюз приписват престъплението на самите германци. Германците канят международна комисия под егидата на Червения кръст, която установява, че поляците са убити още през април 1940 г. от съветската политическа полиция. Преди да отпътува от Москва, Рибентроп прави декларация, че Германия и Съветският съюз желаят възстановяването на мира и очакват „Англия и Франция да прекратят абсолютно безсмислената и безперспективна борба срещу Германия". Германия и Съветският съюз се договарят да разширят търговските връзки и да съставят икономическа програма, според която Съветският съюз започва да доставя липсващите на Германия стратегически суровини (нефт, метали) и храни срещу произведения на промишлеността.Доволният от победата Хитлер държи на 6 октомври реч в Рейхстага и предлага мир срещу ликвидирането на Полша и връщането на

германските колонии. На мир при подобни условия не биха могли да се съгласят нито Чембърлейн, нито Даладие, без да паднат от власт. Войната продължава, но на запад вече са прехвърлени основните германски военни сили. Под знамената с пречупения кръст вече са 3 500 000 войници и офицери.
През септември и октомври съветското правителство ултимативно иска от правителствата на Литва, Латвия и Естония да сключат със Съветския съюз договори „за дружба" и да пуснат съветските войски в страните си. И на трите правителства е обяснено от Сталин и Молотов, че с пакта от 23 август 1939 г. между Германия и Съветския съюз те са в „сферата на влияние" на Съветския съюз. В трите страни са допуснати части на Червената армия, които надвишават по численост армиите на тези страни.
На 31 октомври съветският министър-председател и министър на външните работи Молотов държи реч пред Върховния съвет на Съветския съюз, посветена на международните отношения в последните месеци: старите формули за агресия и агресор са променени и сега Германия искала мир, а Англия и Франция били „за продължаването на войната и срещу сключването на мира"; за възстановяването на Полша не можело да става и дума, затова било безсмислено продължаването на войната под флага за възстановяване на предишната полска държава.
Германо-съветският пакт за ненападение, последван от световната война, от нападението на Съветския съюз срещу Полша и от пакта за дружба между Германия и Съветския съюз са събития, които поставят световното комунистическо движение пред избор: или със Съветския съюз според принципа на тоталитаризма „Сталин винаги е прав", или със световното антифашистко движение в борбата за демокрация. Изборът е съдбоносен — до 23 август комунистите се кълнат, че са най-верните борци срещу фашизма, а от 23 август се оказват в един лагер с фашистите. Ръководителите на Френската комунистическа партия избират Сталин, започват кампания за мир и следователно — за признаване на престъплението срещу Полша, за прекратяване на войната срещу Германия. ФКП е забранена, а Торез дезертира от армията и заминава за Съветския съюз. Сталин възлага на Георги Димитров още една неблаговидна роля след ролята, която играе с оставането си на поста ген. секретар на Коминтерна въпреки изтребването в Съветския съюз на хиляди ръководни кадри на различни комунистически партии. В сп. „Комунистически интернационал" е поместена негова статия за войната и работническата класа. Оценката за Втората световна война е, че тя е несправедлива и за двете воюващи групировки, че „империалистите в Англия и Франция" преминали в настъпление, хвърлили „своите народи във война срещу Германия, като всячески се опитват да привлекат на своя страна редица други държави". „Съветският съюз, провеждайки социалистическа външна политика, сключвайки договор за ненападение с Германия, провали коварните планове на провокаторите на война, осигури мира между двете най-големи държави в Европа и засили своето влияние върху целия ход на международното развитие."
Димитров коментира и договорите на Съветския съюз с балтийските държави: „Сключвайки договори за взаимопомощ с малките прибалтийски страни, които

постоянно се намират под заплахата да станат жертва на империалистическите държави, СССР създаде гаранция за тяхната национална независимост, осигури им защита срещу империалистическата агресия и укрепи сигурността на своята страна." Това е според ген. секретар на Коминтерна доказателство за „сталинска политика на мир и дружба между народите".

В статията не са забравени и социалдемократите, насочили „отровното жило на своите клевети против страната на социализма, против революционните работници и комунистическите партии". Ръководителите на социалдемократите „изпълняват най-мръсната и престъпна роля в кървавата касапница на войната", „измамват масите със своята проповед за антифашистки характер на войната и помагат на буржоазията да подкарва народа на клане".

През октомври съветското правителство иска от Финландия териториални отстъпки в района на Ленинград (Санкт Петербург) и острови във Финландския залив срещу компенсация с блатист район в Карелия. Финландското правителство отказва. Рузвелт изпраща послание в Москва с надеждата, че Съветският съюз ще поддържа мирните си отношения с Финландия. Отговорът до Вашингтон е, че преговорите с Финландия целели само укрепването на приятелското сътрудничество между двете страни. Приятелството е „укрепено" с т. нар. Финландска народна и демократична република, създадена на финландска територия след навлизането на 30 ноември 1939 г. на едномилионна Червена армия във Финландия. Начело на тази фантомна република е поставен секретарят на Коминтерна Ото Куусинен, който моли съветското правителство за братска помощ.

Войната се оказва много по-сериозна, отколкото са си я представяли в Москва. Финландия с двестахилядната си армия се бие за всяко парче своя земя. Силно укрепената линия „Манерхайм" и скованата от студа земя спират Червената армия. Новите й командири, поставени на мястото на избитите предните години, са или некадърни, или нямат боен опит. Финландия се оплаква на Обществото на народите и Съветският съюз е изключен от организацията на 14 декември. Великобритания и Франция решават да подготвят 100 хил. корпус, който да бъде изпратен на помощ на Финландия. Но Швеция и Норвегия отговарят отрицателно на искането да се съгласят да пропуснат тези войски през своите територии. В Париж и Лондон се разработват и планове за бомбардировка на нефтените кули в района на Баку в случай на война със Съветския съюз. В тази обстановка Сталин дава заповед да се върви през труповете на червеноармейците, но да се спечели войната. През март 1940 г. Финландия моли за мир и отстъпва исканите от Съветския съюз територии.

„Странната" война приключва на 9 април 1940 г. с германското нахлуване в Дания и Норвегия. Дания е беззащитна и веднага капитулира. Норвегия се съпротивлява, обявява война на Германия и иска помощ от Великобритания и Франция. Изпратените в помощ англо-френски части са принудени две седмици след десанта на германците в Норвегия да я напуснат заедно с успелите да се спасят от разгром норвежки войски. Норвежкото правителство бяга в Лондон при другите свои „колеги" по съдба от Чехословакия и Полша. В Норвегия е създаден Имперски комисариат и на практика от картата на Европа изчезва още

една държава. Начело на тази нацистка Норвегия е поставен бившият военен министър Куислинг и името му става символ за национално предателство.
Със следващия си удар Хитлерова Германия потвърждава всички най-лоши предчувствия на французите. На 10 май 1940 г. 190 германски дивизии се стоварват върху Холандия и Белгия срещу шепата холандски войници и 12-те белгийски дивизии. Хитлер оправдава нападението, че било за защита на независимостта на тези страни от англо-френско нахлуване. Във Великобритания е образуван коалиционен кабинет от консерватори, лейбъристи и либерали начело с Чърчил и с едно обещание: победа!
На Белгия оказват помощ 91 френски и 10 британски дивизии, но напредването на германските войски е неудържимо. С парашутни десанти и удари на моторизирани части съюзническите войски са принудени да отстъпят. Колони бежанци задръстват пътищата. Ротердам е жертва на голяма въздушна бомбардировка. Холандия капитулира, а кралицата и правителството бягат в Англия.
Ударът на германските войски срещу Франция е нанесен изненадващо през Люксембург към Седан, в район, оценяван от френските военни специалисти като неудобен за масирана танкова атака. Пробивът при Седан е нова катастрофа за Франция след капитулацията на Наполеон III от 1870 година. В края на май Белгия капитулира, а 400-хилядна англо-френска армия е притисната при Дюнкерк от германски танкови дивизии. Под ударите на германската авиация от 27 май до 3 юни достигат до Англия с всевъзможни плавателни средства около 200 хил. британски и 140 хил. френски войници, изоставяйки цялата си бойна техника.
За своята защита Франция разполага с 60 дивизии срещу 261 германски дивизии. От Северна и Централна Франция ужасеното население бяга на юг кой с каквото може. Хаосът е пълен и допълнително затруднява отбраната. На 10 юни френското правителство напуска Париж и го обявява за открит град. Същия ден Италия обявява война на Франция и Великобритания — Мусолини бърза да вземе нещо от плячката. На 17 юни новото френско правителство начело с маршал Петен признава поражението на Франция. Примирието по искане на Хитлер е подписано на 22 юни в същия вагон в Компиенската гора, в който Рермания подписва на 11 ноември 1918 г. примирието с Антантата. Френските загуби са 100 хил. убити войници и 80 хил. цивилни.
Франция е разделена на две зони. Германия окупира две трети от територията, включително Париж. Френското правителство се настанява във Виши, където в „свободната зона" маршал Петен изгражда един типично авторитарен режим и хвърля вината за поражението върху парламентарната система и Народния фронт. На работа в Германия заминават 1 800 000, а в Италия — 149 хил. военнопленници.
В Берлин празнуват победите на блицкрига — светкавичната война. На 19 юли Хитлер предлага на Чърчил мир, но напразно очаква отговор. Тогава той обещава завземането на островите и над Великобритания през септември въздушните атаки следват една след друга всяка нощ. Загубите на ескадрилите на Гьоринг са големи — 2000 самолета срещу само 900 английски. Още през

юли 1939 г. във Великобритания са готови с 20 радарни станции, които откриват самолетите от 180 км разстояние и подават сигналите за въздушна тревога и за готовност на английските ескадрили. Самолетите на Великобритания започват бомбардировки над Германия, достигат и Берлин.
По море превъзходството на Великобритания не позволява да се осъществи подготвеният германски десант на островите. На 18 юни от Радио Лондон генерал Шарл дьо Гол се обръща към французите с апел за съпротива. Тази война, заявява генералът, който става символ на свободна и сражаваща се Франция, не завършва с битката за Франция, това е световна война, Франция не е сама, зад нея са колониите, Великобритания и индустриалната мощ на САЩ.
В САЩ симпатиите са на страната на Великобритания и Конгресът отменя забраната за износ на оръжия и стратегически суровини за воюващи държави. През септември на Великобритания са предадени 50 ескадрени миноносеца за конвоиране на заплашваните от германските подводници търговски параходи. От 11 март 1941 г. Великобритания получава от САЩ по силата на специален закон „заем-наем", гласуван от Конгреса, буквално всичко необходимо й за войната — оръжия или продоволствия. В настъпление са и съюзниците на Германия. През юни 1940 г. правителствата на Литва, Латвия и Естония са сменени и през юли „по желание на народите от тези страни" трите държави са обявени за съветски републики. От Румъния са отнети Бесарабия и Северна Буковина.
На 27 септември 1940 г. Германия, Италия и Япония подписват военен съюз — Тристранния пакт. След два месеца към пакта се присъединяват Унгария, Румъния и Словакия, а цар Борис III успява да устои на германския натиск до 1 март 1941 г., когато и България се превръща в германски съюзник.
Италия се опитва да завоюва военни успехи в Африка. Резултатът е плачевен за фашистите — английските войски ги разгромяват в Източна Африка и освобождават Абисиния и Еритрея. Италианското настъпление от Либия към Египет бързо е отбито и тук английските войски пленяват 135 хил. италианци. На помощ са изпратени германски войски. Същия „успех" италианските войски печелят с нападението в края на октомври 1940 г. срещу Гърция. На 6 април 1941 г. Германия напада Югославия и Гърция. За 10 дни Югославия капитулира, последвана в края на месеца от Гърция. През май с парашутен десант германските войски завземат Крит, отбраняван и от английски войски. В тази война германците пленяват 340 хил. сърби, 218 хил. гърци и 19 хил. англичани. През май Хърватско е обявено за самостоятелна държава с профашистки марионетен режим и крал — роднина на италианския крал Виктор Емануил III. Германското оръжие печели навсякъде успехи, които главо-замайват нацистката върхушка. Хитлер е обявен за най-големия политически и военен гений в историята на човечеството.

ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА
1941—1945

Германо-съветската война. Призори на 22 юни 1941 г. Хитлер поставя края на нацистко-болшевишкото приятелство. Започва изпълнението на план

„Барбароса", подписан през декември 1940 г., за нападение срещу Съветския съюз в три посоки: Ленинград, Москва, Киев. На границата очакват сигнала 153 германски (3 300 000 души) и 37 италиански, унгарски, румънски и финландски дивизии (общо 1 300 000 души). Почти цяла Европа е под нацистки ботуш или работи за въоръжаването на Германия. В количествено отношение и по брой на самолети и танкове Червената армия не отстъпва на армиите от Тристранния пакт. Сталин обаче е повярвал в трайността на пактовете, сключени през 1939 г., с които двамата диктатори започват да си поделят Европа. В Съветския съюз продължават да сипят огън и жупел срещу „английските империалиста" и Чърчил е изобразяван на карикатурите тъй, както и в Германия — като един дебелак с димяща пура в ръка, готов да взриви земното кълбо, представено като буре с барут. Напразно съветските шпиони предупреждават ръководителите на Съветския съюз за подготвяно от германците нападение. От министерството на външните работи на Великобритания дори съобщават на съветския посланик подробни данни за придвижването на германските войски към границата на Съветския съюз. На всички предупреждения Сталин отговаря с шаблонното обяснение: това са английски провокации, за да ни скарат с германските ни приятели!

На 14 юни 1941 г. в Москва е разпространено официално съобщение на съветското правителство, че слуховете за намеренията на Германия да нападне Съветския съюз „са лишени от всякакво основание". Дори призори на 22 юни Сталин уверява членовете на Политбюро на болшевишката партия, че може да спят спокойно, защото нямало да има война. Само след час те са събудени с новината на годината — войната между Германия и Съветския съюз е започнала.

На 22 юни 1941 г. Червената армия е напълно дезорганизирана. Войсковите части са разположени в дълбочина до 400 км и след репресиите срещу висшия офицерски състав са командвани от некомпетентни или без боен опит скорострелно произведени офицери. При подготовката на армията е наблягано на нападателната стратегия и ако е ставало дума за отбрана, то в ученията са се разигравали варианти, при които само след няколко часа бой се е преминавало на „неприятелска територия". Частите не са били комплектувани според изискванията за бойни действия и до тях не достига заповедта за бойна готовност, дадена по лична инициатива на началника на Генералния щаб генерал Жуков часове преди нападението. Първите германски удари нанасят тежки загуби на Червената армия. Хиляди самолети, танкове, оръдия са унищожени, без да влязат в бой, без да дадат един изтрел. За пълния хаос в Главното командване може да се съди от две заповеди на министъра на отбраната маршал Тимошенко. Първата е от сутринта на 22 юни и с нея той нарежда по телефона на войските от Западния военен окръг: „Другарят Сталин не разрешава да се открива огън срещу германците!" Ужасеният генерал Болдин крещи по телефона, че частите отстъпват, и иска помощ. Отговорът на министъра е да направят разузнаване в дълбочина от 60 км на неприятелската територия. Вечерта Тимошенко издава заповед до всички армии да спрат германското настъпление и да пренесат бойните действия на

неприятелска територия. По същото време Сталин се крие в резиденцията си край Москва, пие и очаква какво ще направят с него членовете на Политбюро. А те хленчат наоколо и му се молят да се покаже, да поведе народа на смъртен бой, народа, който той презира, изтезава. разстрелва, народа, който има нужда от мита Сталин, от „гениалния", от „корифея на науките", от „бащата на народите" По" радиото свирят частушки и весели песни, когато граждани на Съветския съюз вече се срещат лице в лице със смъртта. Чак на обяд Молотов съобщава за започналата война. За първите 7 месеца на войната германците пленяват 4 500 000 червеноармейци. При Бялисток и Минск през юни са пленени 329 хил., до средата на юли при Смоленск са пленени 310 хил., при Киев — 665 хил., при Брянск и Вязма — 663 хиляди. До края на 1943 г. пленените червеноармейци са почти 6 млн., от които повече от половината са избити или загиват. Политическите офицери са разстрелвани още при пленяването. Оцелелите от германския плен след войната са изпратени в „архипелага ГУЛАГ" като недостойни за извоюваната и с тяхната кръв победа. Над командния състав на Червената армия преминава нов кървав тайфун — разстреляни са още 40 хил. офицери като „врагове на народа". За Съветския съюз започват месеци и години на най-сурови изпитания, на глад, болести и смърт. Нацистите се ръководят от престъпната идеология за расовото превъзходство на германците и планомерно изтребват поробеното население — само избитите евреи са 1 100 000. „Велика" Германия е трябвало да се простира до Урал. Войната за народите от Съветския съюз се превръща в отечествена. Въпреки най-тежките загуби и отстъплението чак на 9 км от Москва Червената армия проваля плановете за блицкриг и германска победа за 8—10 седмици. Загубите на настъпващите германски армии стават все по-тежки. На много места съпротивата на червеноармейците се води до последния патрон, до последния жив човек. Брестката крепост се държи един месец, Одеса издържа два месеца, а съпротивата се пренася в катакомбите. За Севастопол битката продължава 8 месеца, а Ленинград е обсаждан 900 дни и въпреки умрелите там от глад 1 млн. души не се предава. И пак хиляди са загинали с името на Сталин на уста, дори и не подозирайки, че са негови жертви. Милиони жени, деца и старци бягат на изток, голяма част от тях умират. Прехвърлени и монтирани на нови места са фабрики и работилници, които започват да произвеждат за нуждите на армията. Хората, приличащи на излезли от ада нещастници, работят по 16—18 часа в денонощието. В тила на германските армии се развива и засилва партизанско движение, което се превръща в нов фронт — истинска изненада за германските военни специалисти. Постепенно една десета от германските армии е въвлечена в боеве срещу партизаните и за охрана на съобщителни линии по разтегнатия от Балтийско до Черно море фронт.

Образуване на антиимпериалистическата коалиция. Нападението на Германия срещу Съветския съюз е причина за въздишка на облекчени в Лондон. Докато германците проливат кръвта си из просторите на Русия, Великобритания е вън от сериозна военна опасност. Правителството на Чърчил и последвалото го правителство на Рузвелт излизат с важни декларации:

осъжда се комунизмът като идеология, но се обещава всестранна помощ на Съветския съюз и на борбата за освобождаването на германския народ от хитлеризма. На 12 юли между Великобритания и Съветския съюз е сключено споразумение за съвместната война срещу Германия. Един от най-важните документи — „Атлантическата харта", е подписан на 14 август от Чърчил и Рузвелт на борда на английския кръстосвач „Уелският принц" край брегoвете на Канада. В него се определят военните цели на Великобритания и САЩ и принципите за демократично устройство на света след победата над нацистката тирания. Хартата признава правото на всички народи на самоопределение. На 24 септември Съветският съюз се присъединява към хартата. Положени са основите на Антихитлеристката коалиция.

Съветският съюз започва да получава помощи в техника, боеприпаси и храни. Скоро стратегическото и индустриалното превъзходство на антнхитлеристката коалиция се материализира в спечелени военни успехи. През 1941 г. срещу 3801 произведени от Германия танкове Великобритания произвежда 4844, а САЩ — 5 хиляди. През 1942 г. само САЩ произвеждат 48 хил. самолета и 32 хил. танка. В разгорялата се тежка битка за превземането на Москва участват и самолети, танкове и оръдия, получени от САЩ и Великобритания. Окончателно се разпръсва германската мечта за блицкриг из обширните руски територии с лоши пътища, с почти непроходима есенна кал и със сковани от тежка зима земя. При Москва в истинска всенародна отбрана, и която юноши и старци с телата си спират танкове и затискат дулата на картечници, германският устрем е пречупен. Идващи от Сибир дивизии, които са очаквали там японско нападение, укрепват отбраната. На 5 декември Червената армия преминава в контранастъпление и нанася първото голямо поражение на смятаната за непобедима армия. Победата при Москва има и голямо психологическо значение. Тя повишава самочувствието и на военни, и на цивилни. Партийните агитатори и политическата полиция разнасят легендата за гениалната „сталинска тактика" да се вмъкне врагът дълбоко в Русия, за да му се подготви, както на Наполеон през 1812 г., „достойно" поражение. А „великите" исторически личности не се влияят от бройката на загиналите — човешкият материал в Съветския съюз „няма свършване". Така разсъждава и Хитлер и в Германия на принудителна работа при робски условия са откарани 4 260 000 съветски граждани.

Промяната в германо-съветските отношения е промяна и в поведението на комунистическите партии в Европа. ФКП, ръководителите на която се опитват да получат от Гестапо разрешение за легална дейност и за издаване на в. „Юманите", започва да търси контакти с други групи от Съпротивата — социалисти, радикали или просто патриоти, откликнали на призива на генерал Дьо Гол. Във френските колонии в Африка режимът на Петен не е на особена почит — те започват да преминават на страната на „Сражаваща се Франция". В Югославия партизанското движение се развива под силното влияние на комунистите начело с Тито. В Италия комунисти, социалдемократи и християндемократи се подготвят за борба с режима на Мусолини в очакване на англо-американски десант. Още едно внезапно нападение през 1941 г.

предопределя краха на агресивната коалиция във войната. На 7 декември японски самолети бомбардират военноморската база в Пърл Харбър (Хавайските острови) и потопяват или тежко повреждат половината от военноморския флот на САЩ.
След подобен бандитски акт е напълно очаквано САЩ да обявят война на Япония. Япония обявява война и на Великобритания, и на нейните доминиони. На 11 декември Германия и Италия също обявяват война на САЩ. Япония се е подготвила за мълниеносна война в Тихия океан и я печели след нови въздушни нападения. Хонконг и Сингапур са завзети, последвани от Филипините, Индонезия и Бирма. Япония създава своята „Велика Азия" и японския „нов ред". Австралия обаче е спасена от американците в битката през 1942 г. в Коралово море, където е потопена основната част от японския военен флот. Антифашистката коалиция посреща 1942 г. с един успех, който се отразява върху целия ход на следвоенната история. На 1 януари във Вашингтон 26 държави подписват „ Декларация на Обединените нации" за сътрудничество в името на победата и със задължението нито една държава да не сключва сепаративен мир с някоя от държавите от агресивната коалиция. Между подписалите са Съветският съюз, САЩ, Великобритания, Китай, Канада, Австралия, Индия, латиноамерикански държави и правителствата в изгнание (в Лондон) на Чехословакия, Полша, Норвегия, Холандия, Люксембург, Гърция и Югославия. Официално идеята за бъдеща Организация на обединените нации е издигната на съвещанието на министрите на външните работи на САЩ, Великобритания и Съветския съюз през 1943 г. в Москва.
Обрат във войната. Неуспели на Източния фронт през 1941 г. с блицкрига, германците хвърлят през 1942 г. всички свои възможни сили за победа над Съветския съюз. Общо германската армия разполага с 6 200 000 души срещу 5 500 000 души в Червената армия. Настъплението име успешно. През май по пряка вина на Сталин в германски „котел" попадат при Харков 240 хил. души. През септември германските войски са в Кавказ, и при Сталинград. Битката за Сталинград се превръща в най-голямата битка дотогава във войната. Съветските войски воюват все по-добре. Сталинград се превръща в символ на упорита отбрана. На 23 ноември след пробиви по фланговете армията от 330 хил. души на генерал фон Паулус е обкръжена. Хитлер забранява на генерала да отстъпи и с бой да се измъкне от съветския „чувал". Фюрерът е обещал на своя народ превземането на града с това проклето име. Генерал Паулус отхвърля съветското предложение за капитулация и в жестока зимна битка в нови люти студове все пак на 2 февруари 1943 г. той капитулира, но от армията му оцеляват само 90 хил. души, от които след съветския плен оживяват само 5 хиляди. Германия е в траур, а световната антифашистка коалиция празнува началото на края на Хитлерова Германия.
В Северна Африка германо-италианските войски са разбити през октомври 1942 г. при Ел Аламейн и отхвърлени на 1200 км на запад от Египет. През ноември започва англо-американското дебаркиране в Мароко и Алжир — сигнал за Хитлер да окупира цяла Франция. През май войната в Северна

Африка приключва с голяма англо-американска победа и капитулация в Тунис на 250-хилядна итало-германска армия.
Чърчил и Рузвелт е трябвало да се произнесат за мястото на бъдещите бойни действия и да решат съдбата на Европа. През януари в Мароко — в Касабланка, Чърчил настоява да се атакува през Балканите, а Рузвелт — да се открие вторият фронт във Франция, както това е искал Сталин, за да бъдат англо-американците по-далече от Централна Европа и Червената армия да има възможност да завладее Източна Европа. Постигнат е компромис войските им да дебаркират в Сицилия и оттам — в континетална Италия.
През лятото на 1943 г. германските войски предприемат последната си голяма офанзива на Източния фронт. Червената армия обаче е екипирана вече по-добре. От съюзниците са получени 5600 самолета, 5600 танка, 130 хил. картечници и най-различни военни материали по северния морски път (въпреки тежките загуби от германски подводници и самолети англо-американските параходи достигат все по-често до Мурманск) и през Персийския залив (още през лятото на 1941 г. англо-съветските войски влизат в Иран и неутрализират прогермански настроения шах).
На 5 юли l943 г. германски войски атакуват Курската дъга с цел да натикат съветските войски в „котел". Те вкарват в боя 70 % от танковете и 65 % от самолетите, които са били в момента на съветско-германския фронт. Въпреки това съсредоточаване Червената армия има числено превъзходство и превъзходство в танкове и самолети. Общо в битката от двете страни участват 4 млн. души, 6 хил. танка и 4500 самолета. Германците са отхвърлени и започва първото лятно настъпление на Червената армия. Германия губи 1 400 000 души и бойна техника в количество, което вече е невъзможно да бъде възстановено. Англо-американските доставки за Съветския съюз продължават. Общо от 1941 г. до края на войната са получени 18 700 самолета, 10 800 танка, 9600 оръдия, 401 хил. автомобила, 1860 локомотива и т. н. — общо 12 % от цялото въоръжение, използвано от Съветския съюз за войната срещу Германия.
По време на битката при Курската дъга се решава съдбата на фашистка Италия. На 10 юли англо-американските войски дебаркират в Сицилия, а на 25 юли Големият фашистки съвет сваля Мусолини и по заповед на краля дучето е арестуван. С „дворцовия преврат" фашистите бързат да спасят собствените си кожи, но за фашизма в Италия е ударил дванадесетият час. Битката за Италия продължава чак до края на април 1945 година. Съюзническото настъпление в „ботуша" е спряно от германски войски. Мусолини е освободен и в Северна Италия с германски щикове създава нова фашистка държава.
За първи път трите големи — Рузвелт, Чърчил и Сталин, се срещат през ноември-декември 1943 г. в Техеран и решават вторият фронт да бъде открит с десант в Северна Франция. През 1944 г. настъплението на съюзниците по всички фронтове на Втората световна война продължава. От Съветския съюз са изгонени и последните германски части. Сателитите на Германия отпадат от Тройния пакт един след друг. На 6 юни 1944 г. с десант в Нормандия започва ударът срещу Германия от запад. Англо-американските войски пропускат в Париж първа да влезе танкова дивизия от армията на генерал Дьо Гол.

Въпреки тоталната мобилизация в Германия и ожесточената съпротива на германските армии краят на войната наближава. Скоро целият свят ще научи подробности за престъпленията на нацистите срещу народите от Европа — само в концентрационните лагери са умъртвени умишлено в газови камери и изгорени в крематориуми или умират поради робски условия на труд и живот 9 млн. души. От тях над 5 млн. са евреи. „Новият ред" на Германия е нов начин за масови убийства — с помощта на науката. Фашисткият тоталитаризъм си отива, прокълнат и от собствения си народ. На 20 юли 1944 г. в Германия шансът спасява Хитлер от адската машина. Заговорът на аристократите и генералите пропада. Смъртта продължава да коси Европа до май, а в Далечния изток — до септември 1945 година.

На 9 октомври 1944 г. в Москва Чърчил подава на Сталин парче хартия с предложение как да си поделят страните в Европа: Румъния — 90 % за Русия и 10 % „за другите"; Гърция 90 % за Великобритания и съюзниците й, 10 % за Русия; Югославия и Унгария — по 50 %; България — 75 % за Русин, 25 % „за другите". Сталин няма нищо против предложението, но си има своите твърди намерения — където е стъпил червен ботуш, червен ще бъде и режимът!

През февруари 1945 г. тримата големи се събират за последен път заедно (Рузвелт умира през април) в Ялта, в двореца на руските императори в Ливадия и решават съдбата на Европа. Рузвелт поддържа общо взето съветските искания за наказанието на Германия и Япония при подялбата на сфери на влияние в Европа и Далечния изток, защото държи на участие на Съветския съюз във войната срещу Япония след капитулацията на Германия. Решено е и свикването на учредителна конференция на Организацията на обединените нации в Сан Франциско. През 1945 г. Червената армия разгромява и последните боеспособни германски армии. Гигантската битка за Берлин завършва на 1 май. На 28 април италианските партизани разстрелват Мусолини. В бункера под райхсканцеларията в Берлин на 30 април се самоубиват Хитлер и Гьобелс. Германия капитулира на 8 май. Идва ред на Япония. На 6 и 9 август 1945 г. САЩ демонстрират, че светът е навлязъл в нова ера — на атомните бомби.

Жертви са Хирошима и Нагасаки. Съветският съюз обявява на 8 август война на Япония и разгромява в Китай елитната японска Квантунска армия. На 2 септември 1945 г. Япония капитулира с акт, подписан на борда на крайцера „Мисури". В историята на човечеството се затваря и последната страница на шестгодишната драма, наречена Втора световна война.

ОБЩЕСТВАТА 1918—1945

В навечерието на Втората световна война политическата карта на страните от петте континента предлага следните цветове: преобладава жълтият цвят — на колониалните и зависимите страни (89 млн. км^2 територия и 1,5 млрд. население); след това изпъква синият — на страните с парламентарна система; следват цветовете на диктатурите — виолетовият на авторитарните, червеният

на комунистическата тоталитарна система, кафявият на нацистка Германия и черният на фашистки Италия.

В класирането на страните не по площ и население, а по национално богатство водят убедително САЩ с 1542 долара на човек в 1938 г., следвани от Великобритания с 1367, Дания с 1243 и Германия с 1229 долара (по цени от 1965 г.). При показател темпове на увеличаването на националното богатство в сравнение с 1913 г. отлично е постижението на Япония — 245,7 %, но на всеки японец в 1938 г. се падат само по 730 долара.

За 20 години след Първата световна война промишленото производство почти се удвоява. Науката вече играе решаваща роля в индустриалните постижения с нова организация на производството и с най-ефикасно използване на материалите, машините и хората. Вложените в науката средства се връщат с богата лихва и държавите и компаниите, които първи приложат някое откритие, печелят ръководни позиции в съответния клон на промишлеността.

Най-великите открития с огромни последици за развитието на цялото общество се извършват в областта на фундаменталните науки — физика, химия, биология и математика. Цяла редица учени проникват все по-дълбоко в тайните на Вселената и променят класическите представи за пространство, време и маса, за разкриване на строежа на атома, създават квантовата механика и получават Нобелови награди: по физика Алберт Айнщайн, Макс Планк, Нилс Бор, Вернер Хайзенберг, Пол Дирак, Енрико Ферми и по химия — съпрузите Фредерик и Ирен Жолио-Кюри.

Американският биолог Томас Морган създава в 1921 г. хромозомната теория за наследствеността и е награден с Нобелова награда в 1933 година. В 1922 г. в борбата със захарната болест на помощ идва инсулиновата инжекция. С откриването през 1928 г. от англичанина Александър Флеминг на пеницилина и с промишленото му производство по време на Втората световна война се поставя началото на нов етап в борбата с болестите. Откривателят получава Нобеловата награда за 1945 година. Друг голям успех в тази борба е създаването през 1932 г. на сулфамида. В 1940 г. в САЩ започва работа първият електронен микроскоп и употребата му води до нова верижна реакция от успехи във всички области на природните науки. С отлични постижения могат да се похвалят учените-химици — в синтезирането на лекарства, витамини, изкуствени материали, бои и всевъзможни производства, без които не може да си представим живота на съвременния човек. В 1932 г. със синтезирането на полиамид се поставя основата за производството от 1936 г. на найлон и на влакна с якост на стомана. В селското стопанство се увеличават добивите чрез използването на торове и на нови препарати за растителна защита и особено на ДДТ за борба с паразитите (след масовото му приложение се откри опасното за здравето натрупване в организмите на хора и животни и беше забранена употребата му).

Неспирен е прогресът на производството на машини, апарати, транспортни средства. В 1936 г. в Германия се появява „Фолксваген" — известната „народна кола" костенурка, която завоюва петте континента. Високите скорости изискват и нови пътища и планетата се прорязва от магистрали, а милиони автомобили

все по-силно замърсяват природата. Резултатът е катастрофален и в друга посока — в САЩ в 1938 г. по пътищата загиват от катастрофи 32 хил. души.
По суша, море и въздух скоростите стават главозамайващи. През 1929 г. дирижабълът „Граф Цепелин" обикаля света за 20 дни, а през 1932 г. и жена пресича Атлантика със самолет. През 1936 г. супермодерният параход „Куин Мери" печели „Синята лента" — наградата за най-бързо пресичане на Атлантическия океан с постижение от 3 дни, 23,57 часа. В 1939 г. е създаден първият хеликоптер.
Още едно велико откритие, което променя живота на човека, е направено и материализирано бързо в САЩ — телевизията започва излъчването на програми от 1928 г. Немият филм преминава в историята. Говорещият филм събира през 1929 г. в киносалоните на САЩ всяка седмица 115 млн. зрители и киноиндустрията се превръща в ново могъщо средство за развлечение и за въздействие върху масите. Със същата цел гонят печалбата и все по-разнообразни списания и вестници. От 1932 г. САЩ дават на човечеството и дъвката.
Нови позиции завоюва и спортът. От 1924 г. Шамони (френските Алпи) е домакин на първите зимни олимпийски игри (алпийските дисциплини са включени в игрите чак през 1948 г.). Започва ерата на скандинавците. Соня Хени (Норвегия) печели от 1928 г. в три олимпиади златни медали във фигурното пързаляне. Между победителите в летните олимпийски игри блестят особено ярко две имена. Финландецът Пааво Нурми печели от 1920 до 1928 г. 6 златни медала в бяганията от 1500 до 10 000 метра. На игрите в Берлин през 1936 г. феноменално надареният лекоатлет Джеси Оуенс, американски негър, печелейки 4 златни медала, удря плесница върху националсоциалистическите расови бълнувания. Рекордите на Оуенс остават за дълги години на прицел от лекоатлетите по света, преди да бъдат счупени след Втората световна война.
В плуването удивителни са постиженията на друг американец — Джони Вайсмюлер, който играе успешно ролята на Тарзан във филми, прожектирани в целия свят.
Цар футбол привлича нови милиони почитатели. През 1934 и 1938 г. световната титла е завоювана от италианците.
Множи редиците си една мирна армия — шахматната. В нея през този период с царската корона на световни шампиони са кубинецът Капабланка и лишилият го от титлата руски емигрант Алехин.
Мирният живот на обществата от света на демокрацията или движещи се към нея е брутално прекъснат от безумните амбиции на тоталитарните държави за световно господство.

СЪДЪРЖАНИЕ

Уводни думи..... 3
Първата световна война. Последици..... 5
Вечният мир, който продължи двадесет години..... 9

„Детето на победата" — Обществото на народите..... 16
Политически феномени на двадесетия век. Демокрацията 21
Комунистическата тоталитарна система..... 21
Фашизмът..... 28
Авторитаризма..... 34
Колониалната система..... 37
Третият интернационал — световната комунистическа партия 42
Социалдемокрацията 49
Франция — сбогом на илюзиите..... 55
Германия от Версай до новата световна война..... 59
Съединените американски щати..... 64
Съветският съюз..... 70
Антифашизмът..... 78
Дипломатическата подготовка на Втората световна война..... 85
Втората световна война 1939—1941 92
Втората световна война 1941 —1945..... 100
Обществата 1918—1945 107

Редактор Е. Михайлов
Художник Кр. Андреев
Технически редактор Д. Матеев
Коректор Ст. Рачова
Формат 60x84/16
Печатни коли 7
Издателски коли 6,531
Техническа поръчка № 21133
Цена 5,20 лв.
Печат — Военноиздателски комплекс „Св. Георги Победоносец"
ISBN 954—8223—02—3